

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNİN RUSYA VE NATO
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ (1990-2018)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Abdullah YILDIZ

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK

TEMMUZ 2020

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNİN RUSYA VE NATO
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ (1990-2018)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Abdullah YILDIZ

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Bu tez 09/07/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)	Dr.Öğr. Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof.Dr. Saadet Gülden AYMAN	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç.Dr. Murat ALAKEL	☐ Kabul	☐ Düzeltilme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz Jeopolitiğinin Rusya ve NATO Çerçevesinde İncelenmesi (1990-2018)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 22/06/2020 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Abdullah YILDIZ
Öğrenci Numarası : 177207010
Ana Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Programı : Uluslararası İlişkiler
Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK

22/06/2020

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş sonrası dönemde güç mücadelelerine sahne olan Karadeniz'in jeopolitik konumunun çeşitli unsurlar üzerinden önem kazandığı görülmektedir. Karadeniz bölgesi, enerji güvenliğinden terörle mücadeleye varan geniş bir spektrumda farklı değişkenler üzerinden politika uygulamalarına konu olmuş ve RF ile NATO'nun güç mücadelelerinin sergilendiği bir alan halini almıştır. İlerleyen süreç itibariyle değerlendirildiğinde ise, Türkiye'nin de içinde yer aldığı bölgeyi devlet bekası çerçevesinde algılayan RF ile bölgedeki etkinliğini artırma yönünde adımlar atan NATO'nun politikalarının bölgedeki istikrarsızlıkları arttırabileceğini ve yeni sorunların vuku bulmasında rol oynayabileceğini söylemek mümkündür.

Çalışma sürecinde daima yol gösterici olan, katkı ve desteğini esirgemeyen, değerli danışman hocam Dr.Öğr. Üyesi Övgü Kalkan Küçüksolak'a ve üzerimde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Ayrıca manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyerek her daim yanımda olan anneme, babama, kardeşlerime ve aynı aşamalardan birlikte geçtiğimiz saygıdeğer dostum ve sınıf arkadaşım Engin Savçın'a verdikleri destekten dolayı teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Abdullah YILDIZ

İÇİNDEKİLER

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ.....	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Konusu	2
Çalışmanın Önemi	3
Çalışmanın Amacı	3
Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri	4
Araştırmanın Hipotezi.....	5
Literatür İncelemesi	5
BÖLÜM 1: JEOPOLİTİK KAVRAMININ ÖNEMİ VE REALİST TEORİNİN İNCELENMESİ.....	7
1.1. Jeopolitik Kavramının Ortaya Çıkışı.....	7
1.2. Jeopolitiğin Gelişimi	8
1.2.1. Klasik Jeopolitik	8
1.2.2. Eleştirel Jeopolitik	9
1.3. Jeopolitik Teorilerin İncelenmesi	11
1.3.1. Kara Hâkimiyet Teorisi.....	11
1.3.2. Kenar Kuşak Teorisi	13
1.3.3. Deniz Hâkimiyet Teorisi	14
1.3.4. Hayat Sahası Teorisi	16
1.3.5. Hava Hâkimiyet Teorisi	17
1.4. Realist Teorinin Açıklanması	19
1.4.1. Realizmin Önde Gelen Düşünürleri.....	21
1.4.2. Realist Teorinin Önemli Unsurları.....	24

BÖLÜM 2: KARADENİZ'İN STRATEJİK ÖNEMİ.....	26
2.1. Coğrafi Konumu	26
2.2. Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Önemi	27
2.3. Karadeniz'in Uluslararası Önemini Arttıran Nedenler	28
2.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Öncesi Karadeniz.....	28
2.3.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz	29
2.4. Yarı Kapalı Havza ve Montrö Sözleşmesi	30
2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz'de Kurulan Uluslararası Örgütler ..	33
2.5.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)	33
2.5.2. Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova- Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM).....	34
2.5.3. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)	35
2.5.4. Karadeniz Sinerjisi.....	35
BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA FEDERASYONU'NUN KARADENİZ POLİTİKASI.....	37
3.1. Rusya'nın Karadeniz Politikası'nın Tarihi Arka Planı	37
3.2. Rus Jeopolitiği Çerçevesinde Karadeniz'in Önemi	38
3.2.1. Rusya Perspektifinden Karadeniz'in Siyasi Önemi	38
3.2.2. Rusya Perspektifinden Karadeniz'in Enerji ve Ekonomi Alanlarındaki Önemi.....	40
3.2.3. Rusya Perspektifinden Karadeniz'in Askeri Önemi	42
3.3. Rusya Federasyonu'nun Geçiş Döneminde Ekonomik ve Siyasi Durumu.....	43
3.4. Boris Yeltsin Dönemi	46
3.4.1. Yakın Çevre Doktrini ve Avrasyacılık Fikrinin Yükselişi	48
3.4.2. Rus Dış Politikasında Atlantikçi ve Avrasyacı Arayışlar	50
3.4.2.1. Atlantikçi Arayışlar	51
3.4.2.2. Avrasyacılık Arayışı	51
3.5. Vladimir Putin Dönemi	52
3.5.1. Rusya Güvenlik Konseyi'nin Dış Politika Doktrini	56
3.5.2. Gürcistan Krizi.....	57
3.5.3. Kırım'ın İlhakı	58
BÖLÜM 4: NATO'NUN KARADENİZ POLİTİKASI.....	61
4.1. NATO Perspektifinden Karadeniz'in Önemi.....	61

4.1.1. Karadeniz'in Stratejik Öneminin NATO Çerçevesinde Tartışılması ...	61
4.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Karadeniz Politikası	62
4.1.3. Çevreleme Politikası	68
4.2. Karadeniz'de Bulunan NATO'ya Üye Devletler.....	70
4.2.1. Romanya	71
4.2.2. Bulgaristan	73
4.2.3. Türkiye	75
4.3. Rusya-Gürcistan Savaşı	76
4.4. Ukrayna'ya Müdahale.....	78
4.5. NATO'nun Karadeniz Filosu Oluşturma Çabası	80
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	87
ÖZGEÇMİŞ	96

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Bileşik Devletleri
BLACKSEAFOR	:Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gurubu
BM	:Birleşmiş Milletler
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
KEİÖ	:Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KUH	:Karadeniz Uyum Harekatı
NATO	:North Atlantic Treaty Organization
RF	:Rusya Federasyonu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
GUAM	:Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova- Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tuathail'in Klasik Jeopolitik ve Eleştirel Jeopolitik Ayrımı	10
Tablo 2. Kırım Nüfusu'nun Milletlere Göre Dağılımı.....	59



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Halford J. Mackinder'in Jeopolitik Modeli	12
Şekil 2. Nicholas Spykman'ın Jeopolitik Modeli	14
Şekil 3. Alfred Thayer Mahan'ın Jeopolitik Modeli	16
Şekil 4. Karl Haushofer'ın Jeopolitik Modeli	17
Şekil 5. Sachaklian'ın Hava Hâkimiyet Teorisi	18
Şekil 6. Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi	27
Şekil 7. Karadeniz Bölgesindeki Enerji Boru Hatları.....	41



ÖZET

Tezin Başlığı: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz Jeopolitiğinin Rusya ve NATO Çerçevesinde İncelenmesi (1990-2018)	
Tezin Yazarı: Abdullah YILDIZ	Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK
Kabul Tarihi: 09/07/2020	Sayfa Sayısı: x (ön kısım)+ 96 sayfa (Tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek daha fazla önem kazanan Karadeniz'in uluslararası politikanın önde gelen aktörleri arasında yaşanan güç mücadelelerine sahne olduğu görülmektedir. Jeopolitik konumu gereği yüzyıllar boyunca etkinlik mücadelelerine tanıklık eden Karadeniz'de, SSCB'nin yıkılışının ertesinde bölgedeki gücünü kaybetmek istemeyen Rusya Federasyonu (RF) ile genişlemesini sürdüren NATO'nun nüfuz mücadelesi içerisinde olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemin önemli jeopolitik unsurlarını ihtiva eden veya bunları barındıran coğrafyalara yakınlığıyla dikkat çeken bölge, zengin doğal kaynaklara ve ekonomik açıdan önem arz eden ticaret limanlarına sahiptir. Bu unsurların yanısıra doğu-batı arasında koridor görevi görmesi sebebiyle enerji ve ulaşım koridoru olma özelliği taşıması da jeopolitik önemini öne çıkaran başlıca noktalar arasında yer almaktadır. 11 Eylül saldırılarının ertesinde terörle mücadelede kritik rol oynayan bölgelere olan yakınlığı itibariyle de gündemde olan bölge, NATO'nun sözkonusu bölgelere geçişinin sağlanması açısından da bir koridor özelliği arz etmektedir. Genişlemesini Soğuk Savaş sonrası süreçte sürdüren NATO, Karadeniz'e kıyısı olan eski Sovyet Cumhuriyeti devletlerinin giderek batıya yakınlaşmasından yararlanarak bölgede önemli bir avantaj elde etmiştir. Bölgeyi güvenlik mülahazaları çerçevesinde değerlendiren RF'nin de NATO'nun adımlarını tehdit algılaması çerçevesinde yorumlayarak bu doğrultuda politikalarına yön verdiği görülmektedir. Realist yaklaşımla bölgeye yönelik politikalarını devlet bekası kapsamında şekillendiren RF'nin, gücünü maksimize etmeye çalıştığı ve güvenliğini her türlü araçla sağlama iradesini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. RF'nin yaşam alanı (Lebensraum) olarak gördüğü bölgede NATO'nun çeşitli politikalarla etkinlik göstermeye çalışması, buradaki mücadelenin çok çeşitli araçlarla farklı boyutlarda sürmesine sebebiyet vermektedir. Ukrayna müdahalesinde ortaya konan hibrit savaş unsurları RF'nin her türlü aracı uygulama kararlılığında olduğunu göstermektedir. Bölgesel güvenlik itibariyle düşünüldüğünde ise, bu mücadelelerin Türkiye'nin de içinde yer aldığı bölgeyi istikrarsızlaştırıcı bir etki yaratarak gelecek açısından düşündürücü olduğunu söylemek mümkündür.	
Anahtar Kelimeler: NATO, Karadeniz, Rusya, Soğuk Savaş, Jeopolitik	

SUMMARY

Thesis Title: Analysing the Black Sea Geopolitics in terms of Russia and NATO in the Post-Cold War Period (1990-2018)	
Thesis Author: Abdullah YILDIZ	Advisor: Assistant Professor Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK
Date of Acceptance: 09/07/2020	Total Number of Pages: x (pre text)+ 96 pages (Thesis)
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
It can be seen that The Black Sea region which has gained significance in the Post-Cold War era, has become a stage for the primary actors of the international politics for power struggles. Due to its geopolitical location, Black Sea has been a place where struggles of superiority have always been an issue for centuries and after the USSR collapsed, it is observed that the Russian Federation (RF) that does not strive for losing its power over the region while NATO was aiming for filling the power gap in the area. The region which contains significant geopolitical constituents or its proximity to those, draws attention in the Post-Cold War era and possesses abundant natural resources and economically important trade ports. Besides these constituents, another primary aspect which emerges as one of its key factors of its geopolitical importance is that Black Sea is an important energy and transportation corridor. Its proximity for the areas which are utmost important for war on terrorism in the post-9/11 era is essential for NATO to be able to seek passage to these regions when required. By sustaining its growth in Post-Cold War era and taking advantage of the former-Soviet states which are close to the West, especially of those have a coast access to the Black Sea, NATO gained a significant advantage over the region. On the other hand, RF assesses the region by security remarks and keeps its eye on the region. Because of that, RF interpreted NATO's actions as hostility and shaped its policies over the region accordingly. It is possible to say that RF shaped its policies for the survival of the state and strived for maximizing its power by any means necessary in the context of Realist paradigm. NATO's activity in the region where RF sees as its habitat (Lebensraum), brought the struggle to another level by maintaining its policies via divers means and various methods. The hybrid war constituents in the Russian intervention in Ukraine showed how determined RF is when threatened. In the perspective of regional security, it is possible to say that these struggles destabilize the region which involves Turkey as well and creates a challenging environment enriched with risk factors for the future.	
Keywords: NATO, Black Sea, Russia, Cold War, Geopolitics	

GİRİŞ

Jeopolitik açıdan son derece önemli bir konuma sahip olan Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Federasyonu (RF) ile NATO'nun güç mücadelelerine sahne olmuş ve günümüz itibariyle de olmaya devam etmektedir. Bölgenin batı ve doğu arasında bir koridor özelliği taşımasının yanı sıra enerji arzı ve ulaşımı açısından da stratejik bir konuma haiz olması, bölgedeki mücadelenin farklı unsurlar üzerinden çeşitlenerek sürmesine sebebiyet vermektedir. Realist bir yaklaşımla, içinde bulunduğu fiziki sınırlarının güvenliğinin söz konusu olduğu RF için bölgenin güvenliği ve istikrarı devlet bekası açısından büyük bir önem arz etmektedir. NATO içinse bölgenin haiz olduğu önemli jeopolitik konum, buraya doğru genişlemesi ve etkisini arttırması konusunda belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, gücü ciddi anlamda sarsılan RF'nin bölge üzerindeki etkisini korumak ve güçlendirmek amacıyla 'Yakın Çevre' (Near Abroad) politikasını şekillendirdiği görülmektedir. Jeopolitik teorilerde kalpgah olarak ele alınan Avrasya'nın önemli bir coğrafi bileşeni olarak düşünülebilecek olan bu bölgede güç boşluğunun yaratılmaması ve kendi güvenliğinin korunması amacıyla RF'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde de müdahalelerini çeşitli araçlarla sürdürdüğü görülmektedir. Bu bağlamda 1991 Aralık ayında RF, Ukrayna ve Belarus ile birlikte antlaşma imzalayarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin kurulmasına öncülük etmiş ve bölge üzerindeki kontrolünü bırakmayacağını işaretlerini vermiştir. Bu girişimle RF'nin, Kafkaslar ve Orta Asya devletlerinin de yer aldığı eski SSCB coğrafyasının sınırlarını askeri, siyasi ve ekonomi açıdan kendisi için "yaşamsal çıkar alanı" (Lebensraum) ilan ettiğini söylemek mümkündür. Buna karşılık Boğazlar ve enerji gibi son derece kritik unsurları barındıran bölgenin artan jeopolitik önemi çerçevesinde, NATO'nun da çeşitli girişimlerde bulunarak Soğuk Savaş sonrası dönemde etki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Orta Asya, Karadeniz havzası ve Hazar bölgesi gibi jeopolitik konumu itibariyle önem arz eden bölgelerde daha güçlü unsurlarla varlık gösterme çabasında olduğu görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde genişlemesini sürdüren NATO, Karadeniz bölgesine Kapsamlı Güvenlik Kavramı Stratejisi ile dâhil olmuş ve bu anlamda RF'nin güvenlik kaygılarını kuvvetlendirecek yönde adımlar atmıştır. NATO'nun sözkonusu strateji kapsamında, bölgedeki etkinliğini artırmak amacıyla askeri üsler inşa ettiği ve ilerleyen süreçte yarı kapalı bir deniz olan Karadeniz bölgesinide içine alacak şekilde Gürcistan'ın doğusuna kadar nüfuz etme amacı taşıdığı görülmektedir. 1991'de SSCB'nin dağılması ile başlayan süreç içerisinde, NATO ve ABD'nin kendisi için yaşam alanı olarak gördüğü Karadeniz bölgesini çevreleme girişimi içinde bulunduğunu düşünen RF buna karşı politika uygulamaları ortaya koymaktadır. Gerek NATO'nun bu adımları karşısında, gerekse bölgedeki gücünü maksimize etmeye çalışması kapsamında RF de bölgedeki etkisine tehdit oluşturabilecek girişimlere her türlü araçla karşılık verebileceğini göstermektedir.

Realist bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, RF'nin kendi güvenliğini sağlama ve gücünü maksimize etme alanı olarak gördüğü ve son derece kritik bir jeopolitik konuma sahip olan bölgede NATO'nun etki alanını genişletme çabaları ile RF'nin ortaya koyduğu politikaları güç mücadelelerini beraberinde getirmektedir. Bu durum ise, bölge güvenliğini ve istikrarını bozucu bir etki yaratarak, Türkiye'nin de içinde yer aldığı bölge ülkelerini endişeye sevk etmektedir. Zira NATO'nun bölgedeki genişleme politikalarına karşı RF'nin hibrit savaş unsurlarını kullanarak Kırım'ı ilhak etmesi bu duruma önemli bir örnek arz etmektedir. İstikrarsızlık unsuru sorunlar arasında yalnızca Kırım sorununun yer almaması, RF'nin Gürcistan ile Abazya ve Güney Osetya krizinin sürmesi de sorunların kapsamı açısından düşündürücüdür.

NATO ve RF'nin bölgedeki girişimleri çerçevesinde, hali hazırdaki işbirliği alanlarını genişletmesi veya RF'nin yaptığı gibi tehdit olarak algıladığı adımlara her türlü cevabı verme iradesini ortaya koyması itibarıyla düşünüldüğünde, Karadeniz bölgesinin önümüzdeki süreçte de güç mücadelelerine sahne olmaya devam edeceği öngörülmektedir. Karadeniz bölgesinin AB ve Orta Asya arasında çok çeşitli alanlarda stratejik öneme haiz olması, bölgenin geleceğinde güç mücadelelerinin eksik olmayacağını göstermektedir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz jeopolitiği çerçevesinde ortaya konan RF ve NATO politikaları analiz edilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek daha fazla önem kazanan Karadeniz jeopolitiğinin üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen RF ile etki alanını genişletmek isteyen NATO'nun uyguladığı politikalar incelenmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde çeşitlenen bölge dinamikleri kapsamında ABD, AB ve özellikle NATO konjonktüründe batının ortaya koyduğu tutumun hangi unsurlar ve araçlar çerçevesinde geliştirildiği incelenmektedir. NATO odaklı olarak bölgede geliştirilen politikalar irdelenmekte ve bu anlamda RF'nin güvenliği kapsamında yaşam alanı olarak gördüğü Karadeniz'de NATO politikalarına karşı geliştirdiği politika uygulamaları analiz edilmektedir.

Jeopolitik konumu çerçevesinde tartışılan bölgenin dinamiklerini kapsamlı bir şekilde ele almak amacıyla öncelikle jeopolitik kavramının içeriği, unsurları ve bu anlamda geliştirilen yaklaşımlar incelenmektedir. Jeopolitiğin tanımı yapılarak tarihsel süreç içerisinde bu alanda ortaya konulan teoriler analiz edilerek bölgenin jeopolitik önemi hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi, Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi ve Sachaklian'ın Hava Hâkimiyet Teorisi çerçevesinde kapsamlı şekilde jeopolitik önemi vurgulanan Karadeniz bölgesinin Soğuk Savaş ertesinde artan önemi, dönemin güç unsurları çerçevesinde tartışılmaktadır. Realist bir yaklaşım üzerinden ortaya konan ve klasik jeopolitik teoriler kapsamında sistemsal bir biçimde bölgenin jeopolitik konumuna vurgu yapılan bu çalışmanın son bölümünde, dönemin değişen koşullarının güç araçlarına ve bölge mücadelesine yansımaları kapsamında Hibrit Savaş örneği verilmektedir. Hibrit savaşın unsurlarıyla irdelendiği bölümde farklı yönlerden analiz ortaya konulması bağlamında ise eleştirel jeopolitik anlayıştan yararlanılmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde bölge jeopolitiği, NATO'nun

bölgede genişleme çabaları, Gürcistan krizi, Kırım'ın ilhakı, NATO'nun deniz filosu oluşturma gibi olaylar kapsamında güç maksimizasyonu ve bölge güvenliğinin temini kapsamında realist bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Bu çalışmada jeopolitik özellikleri çerçevesinde Karadeniz bölgesi ele alınarak, bölgenin artan önemi unsurlarıyla detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Bölgenin uluslararası politik ekonomi açısından arz ettiği önem ile Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgeyi jeopolitik açıdan değerli kılan temel etmenler analiz edilmektedir. NATO'nun bölgede varlık gösterme yönündeki politikalarında etkili olan noktalar irdelenmekte ve gerek bu çabalar karşısında, gerekse gücünü maksimize etme çabası kapsamında RF'nin izlediği politikalar ortaya konarak tartışılmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'de ortaya konan güç mücadelesini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, Karadeniz bölgesinin jeopolitik açıdan arz ettiği önemin ve hibrit savaşın yaşandığı bu coğrafyanın gelişen dinamiklerinin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Türkiye'nin de yer aldığı ve jeopolitik açıdan son derece önemli bir konuma haiz olan bölgenin karmaşık yapısının ve aktörlerinin mülahazalarının incelenmesi, Türkiye'nin bölgeye yönelik projeksiyonu için de fayda sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'de meydana gelen hususları tutarlı bir şekilde analiz etmeyi, Karadeniz bölgesinin jeopolitik açıdan arz ettiği önemi, bu bölge üzerinde politik ve stratejik hedeflerin neler olduğunu ve bu hedefler doğrultusunda Karadeniz'in Rusya ve NATO açısından askeri, ekonomik ve siyasal anlamda ne derece önemli olduğunu tartışmaktadır. Bu nedenle Karadeniz'in önemi, NATO'nun bu kapsamda şekillendirdiği stratejileri ile RF'nin ortaya koyduğu politika uygulamaları çalışmada ele alınmaktadır.

Bu çalışma Karadeniz bölgesinin artan jeopolitik önemi kapsamında bölgedeki konumunu güçlendirmeyi hedefleyen RF ile bölgedeki etkisini arttırmak isteyen NATO'nun izlediği politikaları karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek akademik literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede öne sürülen analizlerin bölgenin önemli ülkelerinden olan Türkiye'nin politikalarının şekillenmesine de akademik anlamda katkı sunması düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma kapsamında öncelikli olarak jeopolitik kavramı incelenerek, bölgenin jeopolitik önemi üzerinde durulmakta ve realist bir yaklaşımla Karadeniz jeopolitiğinin RF ve NATO'nun güvenlik politikaları ve etkinlik mücadelesi çerçevesinde tartışılması amaçlanmaktadır. 2004 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'nın NATO'ya katılması ve Gürcistan ve Ukrayna ile geliştirilen ilişkilerin NATO'nun etkinlik alanını genişletmesi karşısında RF'nin farklı araçlarla cevap verdiği görülmektedir. Bölgedeki gücünü sürdürme kararlılığında olduğunu gösteren RF ile etkinliğini artırma yolunda politikalar izleyen NATO'nun çeşitli politika araçları üzerinden güç mücadelelerini sürdürdüğü ve ileriki dönemde de sürdürmeye devam edeceği öngörülmektedir. Bu minvalde, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgede önümüzdeki dönemde sürmesi öngörülen güç mücadelelerinin

temel unsurlarının anlaşılması kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır. Bu araştırma kapsamında sorulan temel araştırma soruları şöyledir;

- Jeopolitik nedir? Hangi unsurları barındırmaktadır?
- Karadeniz'i jeopolitik anlamda öne çıkaran temel unsurlar nelerdir?
- Soğuk Savaş sonrası dönemde RF'nin politika uygulamaları Karadeniz jeopolitiği çerçevesinde hangi yönde şekillenmiştir?
- NATO ve bölgedeki NATO ülkelerinin Karadeniz jeopolitiği kapsamında şekillendirdikleri politika uygulamaları ve stratejileri nelerdir?
- RF'nin NATO'nun bölgedeki politikalarına karşı geliştirmiş olduğu politikaları hangi çerçevede ele almak mümkündür?

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Bu araştırmada Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz jeopolitiği çerçevesinde RF ile NATO'nun ortaya koyduğu politikaların realist bir yaklaşımla analiz edilmesi amaçlanmıştır. Realizmin güç maksimizasyonu, devlet bekası ve askeri güç unsurlarına odaklı perspektifinden yararlanılarak ortaya konan tezde, dönemin gelişen koşulları çerçevesinde hibrit savaş unsurları kapsamında siber güçten de bahsedilerek bölge dinamikleri geniş bir perspektifle ele alınmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, nitel veri analizi ile birlikte sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır. İzlenen bu yöntemle, ortaya çıkan sonuçlarda genelleştirilme yapılması ve alana katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamında bilgi toplama tekniği kullanılarak resmi internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Veri kaynakları olan kitaplar, gazeteler, devlet ve uluslararası kurumların resmi internet siteleri, dergiler, tezler ve raporlar analiz edilmiştir. Söylem analizi tekniğine başvurularak durum farklı açılardan irdelenmiş ve araştırma sorularına cevap aranmıştır. Hipotez test sürecinde tek tek olgulardan genel önermeler çıkartılmaya çalışılarak tümevarım ile sistemleştirilmiş bilgilere ulaşmaya çalışılmıştır.

Çalışmada telif eserler kullanılmış, bibliyografya taraması yapılarak üniversite kütüphanelerinde bulunan eserler ile birçok Yüksek Lisans ve Doktora Tezi taranmıştır. Konu ile ilgili çok sayıda yerli makale ile çalışmayı daha objektif biçimde ele alabilmek adına yabancı makaleler taranmış, birçok internet sitesi incelenmiştir. Bunun yanında bazı gazete ve dergilerden de faydalanılmıştır. Çalışmanın akademik anlamda güçlü olması çerçevesinde birincil kaynaklara ulaşmaya çalışılarak, ilgili ülkelerin cumhurbaşkanlığı, devlet başkanlığı ve dışişleri bakanlığı gibi resmi kurumlarının yayınları detaylıca incelenmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemi ve Karadeniz jeopolitiğini anlayabilmek adına araştırılan unsurlara literatür kapsamında yer verilmiştir.

Araştırmanın Hipotezi

Soğuk Savaş döneminde durağan bir yapıda olan Karadeniz bölgesinin, Soğuk Savaş sonrası dönemde jeopolitik öneminin arttığı temel alınan hipotezi teşkil etmektedir. Bu hipotez çerçevesinde Soğuk Savaş sonrası dönemde RF ile NATO'nun bölgedeki etkinliklerini ve güç mücadelelerini arttırdıkları öne sürülmektedir.

Temel hipotez kapsamında, bölgenin jeopolitik öneminin artmasında etkili olan bağımsız değişkenler olarak: doğal kaynaklar, enerji arzı, enerji bağımlılığı, Orta Asya-Avrupa arasında bir geçiş noktası olması, terörle mücadele anlamında arz ettiği önem hususları tartışılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yukarıdaki bağımsız değişkenler kapsamında jeopolitik önemi artan bölgede RF ile NATO'nun güç mücadelesine girdiği hipotezi üzerinden çalışma incelenmiş, RF ile NATO'nun izlediği politikalar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir.

Literatür İncelemesi

Çalışmanın şekillenmesi ve kapsamlı bir şekilde ilerlemesi kapsamında pek çok kaynaktan yararlanılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz jeopolitiğinin Rusya ve NATO çerçevesinde incelenmesi hususunda kaynak taraması yapılmış ve bunlarla kısıtlı olmamakla birlikte örnek olarak aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır.

[Allison (2004), Bebler (2005), Bükülmez (2007), Gomart (2006), Kanbolat (2007), Bozkurt (2011), Canar (2013), Çelikpala (2010), Gündeniz (2009), Ogan (2008), Özçelik (2014), Rende (2010), Sherr (2008), Tellal (1997), Tsintzade (2004), Uzgel (2006), Winrow (2005), Yılmaz (2007)]

Soğuk Savaş sonrası dönemde genişlemesini sürdüren NATO, Karadeniz'de etkinliğini arttırarak özellikle de doğuya doğru genişlemesini sürdürmek istemiş ve bu genişleme batıdan başlayıp doğu Karadeniz havzasına kadar ilerlemiştir. SSCB'nin dağılması ile birlikte onun halefi olan RF daha önce kontrolü altında olan birçok stratejik bölgeyi Soğuk Savaş döneminin son bulmasıyla kaybetmiştir. Daha sonraki yıllarda Bulgaristan ve Romanya'nın 2004 yılında NATO'ya üye olması ve NATO'nun bölgede RF'yi sınırlamak adına Gürcistan ve Ukrayna ile ilişkilerini geliştirmesi NATO'nun Karadeniz'deki etkinliğini arttırmıştır. Karadeniz bölgesindeki etkinliğini daha fazla ilerletmek isteyen NATO bu amaç doğrultusunda bölgede askeri üsler kurarak RF'yi çevrelemeye çalışmaktadır. Jeopolitik konumu itibarıyla öne çıkan bir bölge olan Karadeniz'e kıyıdaş olan altı ülke bulunmaktadır. Soğuk Savaş döneminin son bulmasının ardından Varşova Paketi'nin dağılmasına rağmen varlığını devam ettiren NATO'nun bölge üzerinde uyguladığı politikalara karşılık RF'nin bölgedeki etkinliğini kaybetmemek ve gücünü arttırmak adına ortaya koyduğu politika uygulamaları kapsamlı şekilde değerlendirilmiştir.

Tezde birçok İngilizce isim ve terimin okunmasının zor olması sebebiyle bazen yazıda Türkiye'deki bilindiği şekliyle, bazen parantez içinde Türkçe okunuşuyla, bazen de İngilizce yazılışı kaynaklardan aktarıldığı şekliyle ifade edilmiştir. Bölge ülkelerini

incelerken İngilizce ve Türkçe kaynaklar dışındaki kaynakların değeriendirilememesi tezi sınırlandıran bir unsur teşkil etmiştir.



BÖLÜM 1: JEOPOLİTİK KAVRAMININ ÖNEMİ VE REALİST TEORİNİN İNCELENMESİ

1.1. Jeopolitik Kavramının Ortaya Çıkışı

Ana bileşenleri devlet ve coğrafya olan jeopolitik, bir güç analiz yöntemi olup devletlerin politikalarının coğrafya üzerindeki etkisini inceleyen bir bilim dalıdır. Jeopolitik incelemelerde dikkat edilmesi gereken hususların başında devletlerin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel parametreleri gelmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren coğrafyası üzerinde ortaya konulan varsayımların yetersiz kalması sebebiyle bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan jeopolitik, II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Jeopolitiğin bir kavram haline gelmesinden önce coğrafya ile ilgili çalışmalar yapan Alman Friedrich Ratzel, 1882 yılında yayınlanan 'Anthropogeographie' adlı eserinde, bölge ve insan ilişkisine farklı açıdan yaklaşarak modern beşeri coğrafya teorisini ortaya atmıştır. Beşeri coğrafya savının temeli olan organik devlet teorisinde devletlerin de diğer canlılar gibi doğum, yaşam ve son olarak ölüm aşamalarından geçtiğini söylemiştir. Ratzel daha sonraki yıllarda yazmış olduğu "Politische Geographie" adlı eserinde, canlı bir organizmaya benzettiği devletin yaşamını sürdürebilmesi için büyüyüp gelişmek zorunda olduğunu söylemiş, bunun da organizmanın biyolojik zaruretinden doğduğunu belirtmiştir (Günel, 1994: 6).

19. yy'ın son dönemlerine geldiğimizde çalışmalarında coğrafya ve siyaset arasında bağlantı kurmaya çalışan İsviçreli bilim adamı Rudolf Kjellen'in 1905 tarihli Stormakterna (Büyük Elçiler) kitabında jeopolitikten bahsettiği görülmektedir. Kjellen'e göre bir bilim dalı olan jeopolitik, coğrafyanın politika üzerinde var olan etkisinin incelenmesidir. Jeopolitik, coğrafi şartlar dikkate alınarak politikalar üretilmesi ve uygulanması, çevre içinde bir olgu veya organizma olarak devletin incelenmesidir. Ayrıca Kjellen devletin güç yapısına yönelik temel faktörün ülkenin coğrafi yapısı ve jeopolitik konumu olduğunu söylemiştir.

Jeopolitik kavramı I. Dünya Savaşı'na kadar uzanan süreç kapsamından çevresel ve evrensel siyaset açısından ilgi görmüş ve kullanılmıştır. Gitikçe kabul gören bu kavram yaygın olarak kullanılmış ve literatürde önemli bir yere sahip olmuştur. II. Dünya Savaşı öncesi ve savaş esnasında Ratzel tarafından genişletilen jeopolitik kavramının tıasonuç doğrultusunda jeopolitik kavramı savaş sonrasında istenmeyen ve kabul görmeyen bir kavram haline gelmiştir. Ancak ilerleyen zaman çerçevesinde uluslararası siyaset kavramında kullanım oranı fazlasıyla yüksek olan jeopolitik, asıl olarak sosyal ve coğrafya arasında oluşan araştırmayı kapsamıştır (Sempa, 2008: 13-18).

Coğrafya ile devlet davranışları arasındaki bağlantıyı incelemeyi hedefleyen jeopolitik 20. yüzyılın başından itibaren önemli bir kavram olarak kullanılmakla kalmamış ciddi eleştirilere de maruz kalmıştır. Aslında, Adolf Hitler'in II. Dünya Savaşı'nda jeopolitik açıdan ortaya koyduğu politikaların başarısızlığı jeopolitiğe karşı var olan tutumu azaltmıştır. Bu duruma karşılık jeopolitik kavramına araştırma kapsamında yer veren Rudolf Kjellen, Almanların bu kavramı olumsuz yönde kullandığını fark edince bir

şikâyetle bulunmuştur. Süreç geçtikçe jeopolitik kavramı Soğuk Savaş politikasında bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır (Tuathail, 1996: 64).

1.2. Jeopolitiğin Gelişimi

Jeopolitiğin gelişimi uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem çerçevesinde çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu doğrultuda jeopolitiğin öğeleri iki alt başlık çerçevesinde incelenmektedir.

1.2.1. Klasik Jeopolitik

Klasik jeopolitik kavramı 20.yy'ın bir ürünüdür. 20.yy'ın başlangıcında süre gelen bu kavram İsviçreli ve Alman bilim insanlarının çalışmaları doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Jeopolitik kavramı dönemin devlet tezlerinin şekillendirilmesinde rol oynamıştır. Fakat döneme ait siyasi ve politik olayların gelişmesi ile birlikte jeopolitik kavramı akademik açıdan değil siyasi ve politik açıdan kullanılan bir unsur haline gelmiştir.

Klasik jeopolitik kavramının nereden geldiği konusu incelendiğinde bu kavramın Rudolf Kjellen tarafından kullanıldığı görülmektedir. Rudolf Kjellen'in gelişimine öncülük ettiği jeopolitik kavramı devletin üç farklı özelliği üzerinde durmaktadır. Bunlar;

- Diğer devletler ile devletin kurmuş olduğu bağ,
- Sınırlar çerçevesinde devletin şekli,
- Oluşan sınırların fiziki açıdan kapsadığı özellik ve yüzey (Holdar, 1992: 307-323).

Alman Jeopolitik Okulu tarafından jeopolitik kavramının akademik açıdan gelişimi sağlanmış ve kavram devletin ortaya koymuş olduğu politikalarda önemli bir unsur haline gelmiştir. Uluslararası ilişkiler kapsamında klasik jeopolitik teori gerçekçi teorinin içindedir. Devletlerarası söylem çerçevesinde şekillenen üniter ve rasyonel devlet, a (priori) bir yapıda düşünülüp, sistematik bir veri olarak kabul edilmiştir. Klasik jeopolitik söylemde devlet, belirli sınırlar içinde veya Alman Jeopolitik Okulu'nun söylemiyle uzamsal verilere sahip bir organizmadır. Bu kapsamda yapılan yorumlarda denizlere sınırı olmayan devletler, kendi alanlarında varlıklarını sürdürmek için topraklarını genişletmeye ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlardan dolayı birimler çerçevelerindeki yaşam alanları (lebensraum) için mücadeleye girerler.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başlarında İngiltere ve Almanya'nın emperyal mücadeleleri dönemin jeopolitisyenlerinin temel konularını teşkil etmiştir. İngiltere'de Sir Halford Mackinder tarafından ortaya konulan jeopolitik argümanlarla Almanya'da yaşayan Ratzel'in devleti bir organizma olarak konumlandığı anlayışı, iki devlete sunulan önerileri ve bu devletlerin stratejilerini etkilemiştir. ABD'li Alfred T. Mahan ve Alman Karl Haushofer de jeopolitik tartışmaları akademik anlamda formüle etmişlerdir. II. Dünya Savaşı süresince Nazilerin ortaya koyduğu politikalar için bir araç olarak ortaya konulan ve bilimsel çevrelerde genellikle aşağılayıcı bir anlamla bahsedilen jeopolitik, savaştan sonra ABD'li İşaya Bowman ve Nicholas Spykman tarafından farklı bir çerçevede önem kazanmaya başlamıştır (Mamadouh, 1998: 237-238).

Teorik açıdan incelendiğinde bu iki jeopolitik yaklaşımda çok fark bulunmamaktadır. Devletin yapısı hakkında benzer savları öne sürmüşlerdir. Salt klasik jeopolitik teorinin

temel varsayımı, devletin hayatta kalmaya çalışan bir organizma olduğudur. Böylelikle devletin sınırlarının esnek ve dinamik olduğunu içermektedir. Ratzel'in formülasyonu olan devletin yaşam alanı tezine göre; "*Devlet sınırlar olmadan var olamaz, bu sınırlar sabit kalsa bile hayatta kalmaz ve bu nedenle savaş kaçınılmazdır*" (Slowe, 1990: 21). Tüm tezini devlet teorisi üzerine inşa eden Ratzel'in organizma savı, klasik jeopolitiğin ana unsurunu oluşturmuştur (Hagan, 1942: 479).

1.2.2. Eleştirel Jeopolitik

Jeopolitik anlayışın Nazi propagandası çerçevesinde ilerlemesi nedeniyle bilim adamlarının çoğu tarafından dışlanan salt klasik jeopolitik söylem, II. Dünya Savaşı'ndan sonra politikacılar tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Ancak, uluslararası sistemin yeni yapısından ötürü jeopolitik söylemin içeriği değişmiştir. Soğuk Savaş boyunca devletler iki kutbun dinamikleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. İdeolojik mülahazalar üzerinden şekillenen bu ayrıma, ahlaki boyut katılarak devletlerin sistem içinde bağımlı aktörler olarak okunması dönemin ana politikalarından birini teşkil etmiştir.

Eleştirel jeopolitik teorisinin öncü isimlerinden biri olan Virginia Teknik Üniversitesi profesörü Gearoid Ó.Tuathail eleştirel jeopolitik anlayışı ve klasik jeopolitiği karşılaştırmalı olarak analiz ettiğinde klasik jeopolitik anlayışının bir politik realizm olduğunu ifade etmiştir. Tuathail coğrafya unsurunun dış politikada kavramsallaştırılan bir yapı içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Eleştirel jeopolitiği ise, klasik jeopolitik içinde önemli bir yer teşkil eden güç yapılarının ve bilgi çerçevesinde ilerleyen teorik çerçevenin bir problem halinde görülmesi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Tuathail'e göre eleştirel jeopolitik, klasik jeopolitik tarafından gizlenen güç ilişkilerini ortaya çıkarmakta ve küresel politik hayatın karmaşıklıklarını çözme arayışında bulunmaktadır (Tuathail, 1999: 97). Eleştirel jeopolitiğin kurucu isimlerinden sayılan Tuathail ve Dalby, 1998 yılında yayınladıkları "Jeopolitiği Yeniden Düşünmek" adlı kitaplarında eleştirel jeopolitiğe yönelik beş temel savı öne sürmüşlerdir (Tuathail ve Dalby, 2001: 469-484);

- Jeopolitik kavramı klasik devlet anlayışının dışına çıkamayan jeopolitisyenlerin tanımlamasından daha geniş kültürel bir olgudur. Jeopolitiğin yapılacak olan eleştirel çalışması devletin özel kültürel mitolojileriyle temellendirilmelidir.
- Eleştirel jeopolitik devletlerin sadece dış yapısıyla ve sürdürdüğü coğrafi politikasıyla ilgili değil aynı zamanda içerdeki yapısıyla da ilgilenir. Devletlerin var olan yaşam sınırlarını şekillendiren uygulamalarını ve bunun nasıl yerine getirildiğini inceler.
- Eleştirel jeopolitik klasik jeopolitik teoriler gibi tek olmayı değil, bulunan yapıda çoğulculuğu benimser, tarih boyunca süregelen temsili uygulamaların çoğulcu bir uyumda var olduğuna işaret eder. Bu çoğulcu jeopolitik anlayışı temelde üç yapıya ayırmak mümkündür. İlk olarak devletlerin gündelik olarak, liderleri ve dış politika karar vericilerinin yaptığı "pratik jeopolitik", ikinci olarak devletler arasındaki stratejik kurumlar, araştırma merkezleri ve

akademik camianın öne sürdüğü "resmi jeopolitik" ve son olarak da kitle iletişim araçlarının kullanıldığı "popüler jeopolitik" kavramı yer almaktadır.

- Eleştirel jeopolitiğe göre klasik jeopolitik çalışmaların nötr bir yol izleyebilmesi mümkün değildir. Genel olarak jeopolitiğe nesnel bir bakış sunmaya çalışan klasik jeopolitisyenlerin yaptığını eleştirmektedir. Daha geniş bir açıdan incelersek, eleştirel jeopolitiğin hem siyasi hem de geleneksel anlayış karşısında bir sorgulama alanı olduğunu söylemek mümkündür. Eleştirel jeopolitiğin odağında farklılıkların ve çeşitliliklerin olduğu görülmektedir (Dodds, 2001: 470). Dünyanın işleyişi nasıldır sorusu sorulduğunda alışılmışın dışında cevapların veilmiyor olması, jeopolitik tasavvurun genel olarak dünyayı mekânsal bloklara ayırması ve toprak varlığı üzerinden ele alması odağının değişmesinde rol oynamaktadır. Dünyanın büyük bölümünün ekonomik küreselleşmenin etkisinde olması, medya akışlarından etkilenmesi, internetin kullanılması ve bilginin üst bir çerçevede ortaya çıkması da değişimi etkilemektedir (Tuathail ve Dalby, 2002: 26).

Jeopolitik açıdan ayırım noktasında Tuathail aşağıdaki tabloyu sunmaktadır (Tuathail ve Dalby, 2002: 27):

Tablo 1. Tuathail'in Klasik Jeopolitik ve Eleştirel Jeopolitik Ayrımı

Klasik Jeopolitik	Eleştirel Jeopolitik
Görsel Haritacılık	Telematik Görselleştirme
İç ve Dış Anlayış	Küresel Ağ, Küreselleşme
Doğu/Batı	Küresel Yapı
Mekânsal Güç Anlayışı	Telematik Güç
Mekânsal Düşman	Yurtsuz, Mekânsız Tehlikeler
Sert Duruş	Esnek Duruş
Devletler, Liderler, Ağlar	Siber Organizmalar

Kaynak: Tuathail, Gearóid Ó ve Dalby, Simon (2002), *Rethinking of Geopolitics*, Routledge, London.

Sonuç olarak eleştirel jeopolitik;

- Klasik jeopolitiğin coğrafi durum ve dünya siyaseti arasında kurmuş olduğu gündelik ilişkiyi ve klasik jeopolitik tarafından çizilmiş mekânsal tanımlamalar arasında yer alan katı sınırları sorgulamakta,
- Klasik jeopolitisyenlerin sözde nesnel olarak görülen politik bakış açısını sorunsallaştırmakta,
- Eleştirel fikir, modern devlet organizmaları ile devam etmekte olan savaş arasındaki bağlantıları sergilemektedir (Klinke, 2009: 1).

Aynı dönemde eleştirel jeopolitikle birlikte yeni bir eğilim de güç kazanmıştır. Küreselleşmenin getirdiği sonuçlar bakımından, dış politika analizinde devletlerin refah seviyesi ile stratejik pozisyonu kullanılmaya başlanmıştır. Ekonomik iktidar, askeri iktidar kadar ya da daha fazla öne çıktığı için yeni bir kavram olan jeoekonomi jeopolitik çalışmalarına eklenmiştir. Aslında, jeopolitiğin jeoekonomiye dönüşümü ile ilgili yorumlar yapılmıştır. Jeoekonomi, devletlerarasındaki ilişkide ekonomik gücü vurgulamaktadır. Bununla birlikte, jeoekonomi terimi yeni bir kelime olarak farklı kabul edildiğinden, ekopolitik veya ekonomik politikalar kavramlarının yerini almıştır (Mamadouh, 1992: 307-323). Jeoekonominin kullanımı neoliberalizm ile gelişmiş ve yayılmıştır.

Soğuk Savaşı “soğuk” tutmak için ve askeri söylemlerin uygulamada ağırlığını sürdürebilmesi amacıyla jeopolitik, ideolojik kalıplarla sunulmuştur. Uluslararası ekonomiyi en iyi şekilde organize etmek için sistem jeopolitik konfigürasyonlar yoluyla inşa edilmiştir. Dünyanın farklı ekonomik sistemler ve ideolojik söylemler üzerinden kamplara bölünmesi ve kampların liderliği üzerinden yönetiminin kolaylaştırılması ve hegemonyanın sürekliliğinin sağlanması açısından araçsal bir durum yaratmıştır.

1.3. Jeopolitik Teorilerin İncelenmesi

Jeopolitik alan çerçevesinde, coğrafi konum temeli üzerinden devletler arası ilişki dinamiklerini ve politika uygulamalarını tanımlamaya yönelik kurallar ve yasalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Jeopolitiğin kapsadığı alanların, uygulamaya konulduğunda göstermiş olduğu etkisi coğrafya üzerinden gelişmelerin açıklanması ve bu alanda oluşan düşüncelerin tanınması için teorinin baz aldığı temel unsurların bilinmesi gerekmektedir.

1.3.1. Kara Hâkimiyet Teorisi

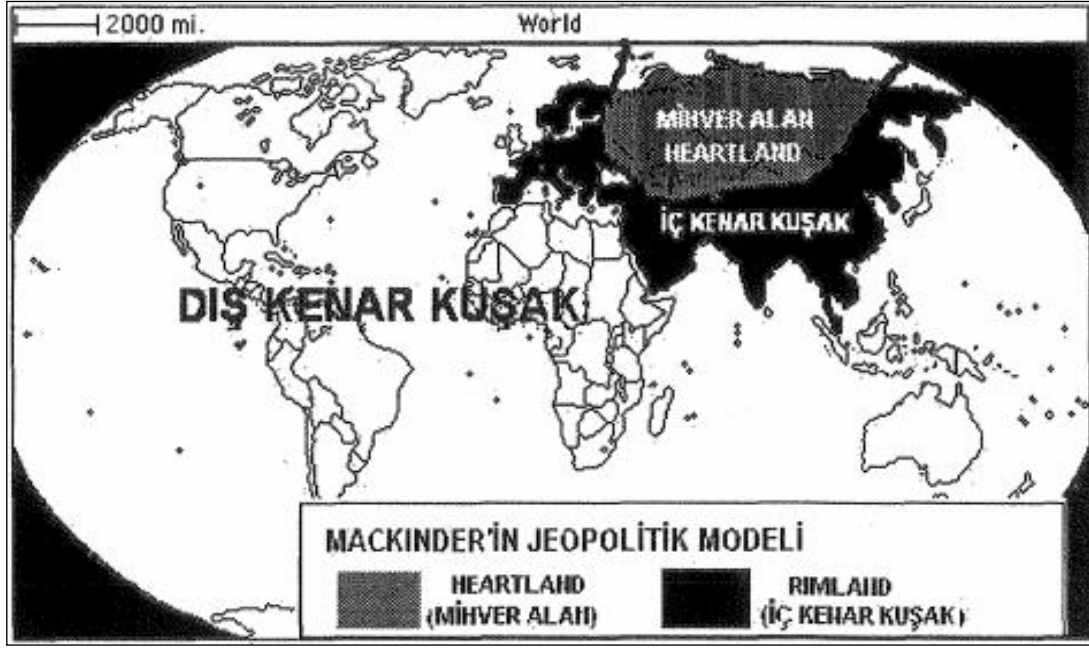
Jeopolitik teoriler arasında öncelikli olarak bilinen ‘Kara Hâkimiyet Teorisi’ İngiliz Halford J. Mackinder tarafından ortaya konulmuştur. Mackinder, jeopolitik alana yönelik görüşlerini İngiliz Kraliyet Coğrafya Cemiyeti'ne tanıttığı Tarihin Coğrafi Mihveri isimli bildirisinde açıklamıştır. Bu tanıtım çeşitli araştırmacılar tarafından jeopolitiğin temel çalışması olarak nitelendirilmektedir (Mackinder, 2018: 262). Mackinder daha önce var olan siyasi coğrafya çalışmalarını geliştirmiş ve jeopolitiğin ilerleyen dönemin önemli kavramı olmasının başlangıcını yapmıştır.

Mackinder, gücü elinde bulunduran devletin, kara ve deniz gücü açısından ayrı başlıklar altında incelenebileceğini ve tarihi zaman kapsamında kara ve deniz gücünde oluşan dengelerin değişkenlik gösterebileceğini ifade etmiştir. Mackinder yeni oluşan dünya sisteminin devamlılığını ve sürekliliğini kara güçlerinin sağlayacağını ön görmüştür. Mackinder’e göre coğrafya açısından devler için en hayati alanı “merkez” bölgesi teşkil etmiştir. Mackinder, kara gücünün ön plana çıktığı merkezi Avrasya’nın iç bölgesi olarak görmüş ve bu alan için öncelikle Tarihin Coğrafi Mihveri, sonralarında ise Kalpgâh ismini kullanmıştır. Mackinder’e göre bu alan “dünya adası” üzerinde bir güç merkezi oluşturacak biçimde ve kendi kendine yetebilecek güce sahip olan bir bölge teşkil etmektedir (Mackinder, 2018: 268). Mackinder Asya, Avrupa ve Afrika’nın bütünsel açıdan Avrasya’yı oluşturduğunu ifade etmiş, Kalpgâhı da oluşan bu kıtanın merkezinde

konumlandırmıştır. *Heartland*, “dünya adası”nı kontrol edebilmek açısından anahtar bir bölgedir (Harita- 1). Mackinder belirtmiş olduğu bu sınırları sonraki süreçte genişletmiş ve Avrupa Rusya’sının tümünü merkez bölgesi diye adlandırdığı alanın içine katmıştır. Merkez bölgesini açıklayan Mackinder, alanların özelliklerine bakarak jeopolitik alanları adlandırmıştır. Bu teoriye göre merkez bölgesini saran iki kuşak bulunmaktadır:

- 1) *İç (Kenar) Kuşak (Inner or Marginal Crescent-Rimland-İç Kenar Ay)*: Merkez bölgesinin çevresinde, Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin’i kapsayan kuşaktır.
- 2) *Dış (Kenar) Kuşak (Outer of Insular Crescent-Dış Kenar Ay)*: İngiltere, kuzeybatı, Afrika, Avustralya, ABD ve Kanada’dan oluşan kuşaktır.

Şekil 1.Halford J. Mackinder’in Jeopolitik Modeli



Kaynak: İsmail Hakkı İşcan (Uluslararası İlişkiler/ Uluslararası İlişkiler / International Relations Vol. 1, No. 2 (Yaz / Summer 2004), pp. 47-57.

Mackinder, öne sürmüş olduğu teorisini dönemin koşulları çerçevesinde geliştirmiş ve merkez bölgesini batıya doğru genişleterek tezini şu doğrultuda şekillendirmiştir: ‘Doğu Avrupa’ya hâkim olan, Merkez Bölgesini kontrol eder; merkez bölgesine hâkim olan, “dünya adası”nı kontrol eder; dünya adası’na hâkim olan dünyayı kontrol eder’ (Mackinder, 2018: 150).

Mackinder bu konu kapsamında ileri sürdüğü teoriler üzerinde birkaç kere değişiklikler yapmış, son olarak 1943 senesinde yayınlamış olduğu *The Round World and the Winning of the Peace* başlıklı makalesi ile bazı alanları Heartland’dan çıkarmış ve bu bölüm için yeni bir “Lenan” (Lena nehrinden alınan isimle) kavramını geliştirmiştir. Bu yenilik teorik açıdan merkezden uzak olan ve nüfusu toprakların kapasite bakımından Heartland’dan bir iç kenara dönüşebileceğini düşündürmektedir (Cohen, 1994: 31).

Mackinder’in fikirlerini ilerleterek jeopolitik alana ciddi katkılar sağlayan Karl Haushofer (1869-1946) “dünya adası”nın denetlenmesine yönelik olarak geliştirdiği teorilerde Mackinder’in görüşlerinden etkilenmiştir. Münih Üniversitesi’nde jeopolitika çerçevesinde

bilimsel çalışmalara imza atan Haushofer, Institut für Geopolitik'in altında çıkarmış olduğu Geopolitik dergisini yaklaşık yirmi sene yayınlamıştır. Devleti hücrel bir organizma olarak gören F. Ratzel'in görüşlerini benimseyen Haushofer, Alman ordusuna strateji çerçevesinde danışmanlık yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Almanların yaşadığı mağlubiyetin jeopolitik nedenlerini değerlendirerek, Alman gücünün geri gelmesi için yeni fikirler ortaya koymuştur. Jeopolitik açıdan Almanya'nın Rusya ile ittifak kurmasını telkin etmiş, bunun için de önce batıda başarı kazanılması gerektiğini savunmuştur. Devletin içinde bulunduğu coğrafi konumun en güçlü unsur olduğunu düşünen ve bu çerçevede kara gücünün temel olduğunu savunan Haushofer, Almanya'yı SSCB'nin doğal bir müttefiki olarak öngörmüştür. Bu görüş nedeni ile 1930'lu yılların sonunda Alman ordusundaki üst düzey yetkililerle görüş ayrılığına düşmüş ve 1938 senesinde sürgüne gönderilmiştir.

Ratzel devleti bir organizmaya benzetmiştir. İnsanı bu dinamik yapının en temel unsuru olarak konumlandıran Haushofer de örgütlenme, komuta ve yönetim yeteneklerinin üstün olduğu insan toplumlarının yaşam alanlarını genişletmesinin doğal bir hak olduğunu ifade etmiştir.

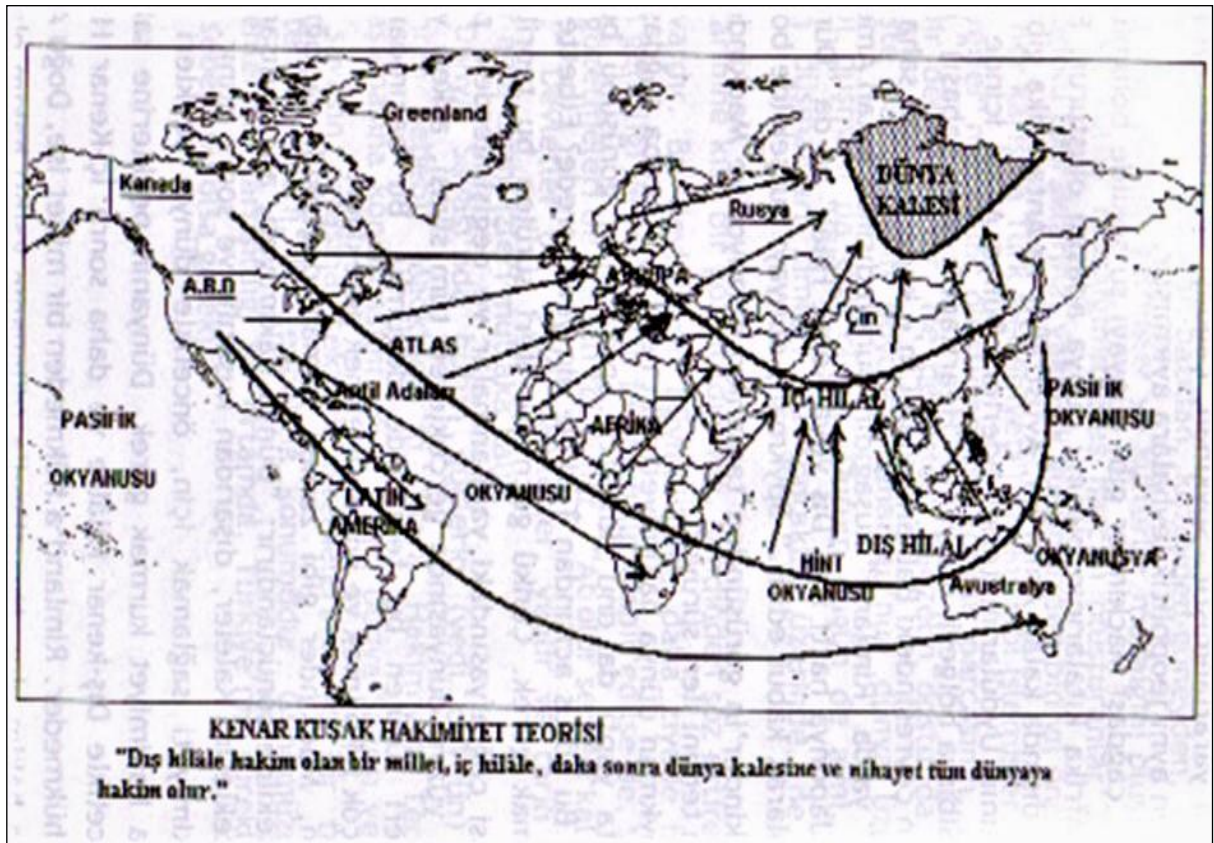
1.3.2. Kenar Kuşak Teorisi

II. Dünya Savaşı süresince ve sonrasında Mackinder'in jeopolitik yaklaşımı, ABD kaynaklı jeopolitik görüşlerin ortaya çıkmasına önemli ölçüde etki etmiş ve Nicholas Spykman'ın başı çektiği ABD'li jeopolitisyenler bu alanda savlar ortaya koyarak çeşitli eserler vermişlerdir.

Yale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü profesörlerinden Spykman, jeopolitiğin coğrafi unsurlarını gözardı ederek, jeopolitiği pratik amaçlarla ve özellikle ABD'nin güvenliğini sağlamak maksadıyla ele almış ve jeopolitiği ülkenin dış politikada stratejik oluşum için düşünebileceği güçlü bir analiz aracı olarak kullanmıştır. Mackinder'in ortaya koyduğu argümanları derinlemesine araştıran Spykman, Mackinder'in 'Kara Hâkimiyeti Teorisi'ne yanıt olarak 'Kenar Kuşak Teorisini' (Edge Belt Domination) tanıtmıştır. Spykman dünyayı Mackinder'e benzer şekilde jeopolitik alanlara ayırmış olsa da, dünyayı kontrol etmek için Heartland yerine Rimland'in devletler tarafından kontrol edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Nicholas, 1942: 43).

Spykman'ın teorisine göre merkez bölgeyi çevreleyen kuşağı elinde bulunduran güç, yani hâkim olan güç "dünya adası"na ve daha sonra coğrafyanın tümüne hükmedebilecektir. Spykman, Doğu Avrupa ile Çin'in arasında kalan bölgenin harekete geçmek adına önem arz ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Avrupa ve Asya bölgesinde yer alan kenar kuşak ülkeleri kontrol altına alan devletin dünya hâkimiyetini elde edeceğini ifade etmiştir. Kenar kuşak bölgesinin ABD haricindeki güçlerin hâkimiyetine geçmesi durumunun özellikle de ABD'yi büyük bir tehlikeye sokacağını ifade etmiştir. Spykman, kendi tezini; *'Mackinder'in mütalaası yanlıştır. Yaşlı dünyanın politik güçleri için bir slogan olacaksa şu şekilde olmalıdır: Kim Rimland'i kontrol ederse Avrasya'ya hükmeder; kim Avrasya'yı kontrol ederse Dünyaya hükmeder'* şeklinde özetlemiştir (Tezkan, 2005).

Şekil 2.Nicholas Spykman'ın Jeopolitik Modeli



Kaynak: <https://slideplayer.biz.tr/slide/2924478/> (11.05.2020)

Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi ile benzer coğrafi savları kullanan Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi, dünyanın kontrolünün merkezden dışarıya doğru değil dışarıdan merkeze yönelik bir hâkimiyet ile mümkün olabileceğini öngörmüştür. Yani Spykman'ın savına göre Kuzey Amerika bölgesine sahip olan güç Güney Amerika, Avustralya ve Afrika'ya hâkim olabilecektir; bu toprakların hâkimiyetini ele alan güç, batı Avrupa, Balkanlar, Güney, Güneybatı ve Güneydoğu Asya'ya ve sonuçta Doğu Avrupa ve Asya'nın tümüne hükmedecektir. Mackinder'in öne sürdüğü model analiz edildiğinde kara ve deniz açısından öne sürülmüş olan denge arayışı devamlı çatışma hali olarak öngörülmürken, Spykman ortaya çıkan çatışmanın sonunda her iki taraftan birinin sonsuza kadar zafer kazanacağını ifade etmiştir.

1.3.3. Deniz Hâkimiyet Teorisi

Dünya hâkimiyeti bakımından deniz hâkimiyeti tezini benimseyen bu teorinin ilerlemesini ve gelişmesini sağlayan kişi ABD'li Amiral Alfred Thayer Mahan (1840-1914) ABD Deniz Kuvvetleri'nde görev yapmıştır. Mahan, ABD Deniz Harp Koleji'nde donanma tarihi ve deniz hâkimiyeti ile ilgili dersler vermiş ve bu kolejin başkanlığını yapmıştır. Mahan'ın öne sürdüğü görüşe göre denizler üzerinde hâkimiyet sağlamak dünya çevresindeki hâkimiyetin yolunu açacaktır. Ayrıca Mahan, deniz kuvvetleri alanında yapılan uygulamaların incelenerek geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mahan deniz gücünün muhafazası ve ilerleme kaydetmesi için altı etkili faktör bulunduğunu öne sürmüştür.

Bunlar;

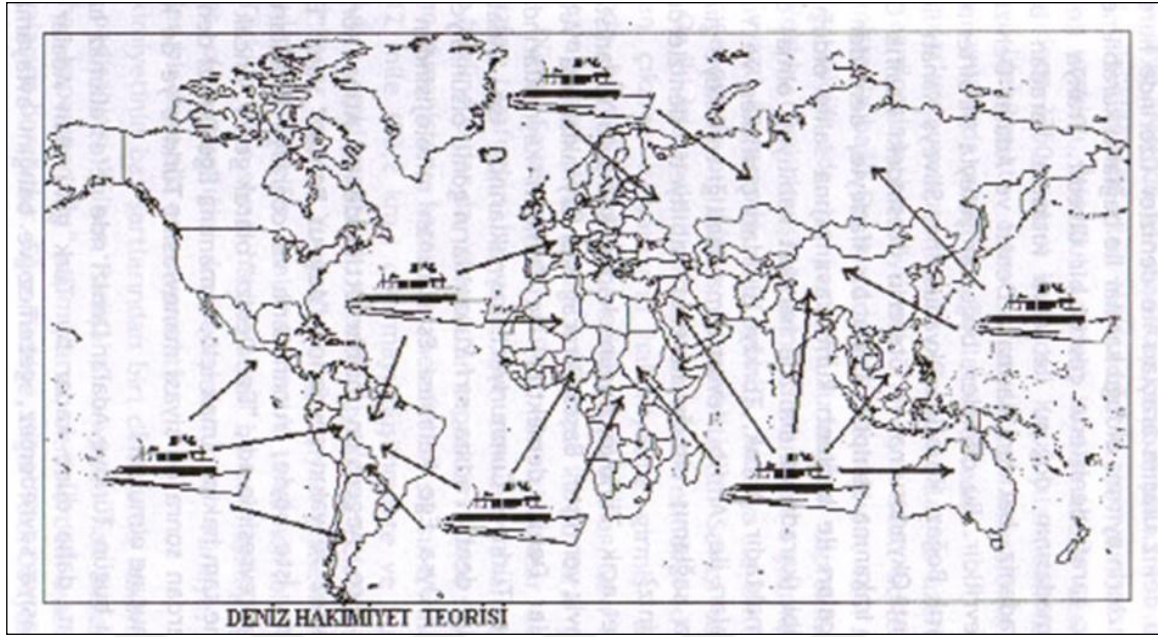
- Coğrafi konum,
- Fiziksel yapı,
- Nüfus,
- Toplum yapısı,
- Yönetim ve Yönetimin yapısı (Mahan, 1900: 28-81).

Çalışmaları kapsamında Mahan, tarih açısından daha çok Avrupa ve Atlas Okyanusu'nun incelenmesi ve bu bölge üzerine yoğunlaşılması gerektiğini söylemiştir. Alfred Mahan'a göre dünyada hâkimiyet kurmak için denizlere hâkim olmak gerekmektedir.

Alfred Thayer Mahan'ın “Deniz Hâkimiyeti Teorisi”nde denizler kıtaların birbirine bağlandığı ovalar olarak yorumlanmakta ve bu ovalardaki ulaşım rotalarının sabitlendiği belirtilmektedir. Mahan, söz konusu rotaları denetimi altına alan gücün dünya ulaşımının da kontrolünü eline alacağını ifade etmiştir. Her ne kadar kara kuvvetleri sayesinde belirli bölgeler işgal edilebiliyor olsa da kara gücünün sınırlı olduğunu, dünya egemenliğini elde bulundurabilmek için denizaşırı noktalara ulaşılması gerektiğini önemle vurgulamıştır. Kısacası Mahan, dünyaya egemen olmanın yolunun denizlerden geçtiğini söylemiştir.

Deniz Hâkimiyeti Teorisi'ne göre deniz harekâtları kara harekâtlarına göre hem daha kolay hem de daha güçlü bir yapıya sahiptir. Mahan'a göre ABD'nin Avrasya'daki gelişmeleri durdurabilmesi için İngiltere, Almanya ve Japonya ile işbirliği içine girmesi gerekmektedir. Bu sayede ABD hem Çin'i hem RF'yi kontrol altına alabilecektir. 20. yüzyılda teori başta ABD olmak üzere Almanya, Japonya ve İngiltere tarafından önemsenmiştir. Mahan, denizlerde hâkimiyet kurmanın daha güçlü bir yapıya sahip olduğunu, Avrasya bölgesindeki kara üstlerine göre dünyanın hâkimiyetinin ABD'nin elinde bulunduğunu, SSCB ve Çin'e karşı ise ABD'nin, İngiltere'nin, Almanya'nın ve Japonya'nın birlikte hareket etmesinin önem teşkil ettiğini ifade etmiştir. Söz konusu birleşmenin gerçekleşmesi ile birlikte Çin'in kontrolü birliğin elinde olacak böylece SSCB'ye karşı güç kazanılacaktır (Mahan, 1900).

Şekil 3. Alfred Thayer Mahan'ın Jeopolitik Modeli



Kaynak: <https://slideplayer.biz.tr/slide/2924478/> (11.05.2020)

Mahan ortaya koyduğu eserleri ile ticaret kavramının uluslararası ilişkiler kapsamında ne derecede önemli olduğunu, dünya genelinde yapılan ticaretin çatışmalara sebep olduğu kadar avantaj içeren durumları da barındırdığını vurgulamıştır. Bu nedenle Mahan XVII. XVIII. ve XIX'ncü yüzyıl tarihleri kapsamında yapmış olduğu incelemeler neticesinde, dünya hâkimiyetinin kilidini açan şifrenin deniz yolları üzerinde olduğunu söylemiş ve bu varsayımı savunmuştur. ABD'nin gerek medeniyetinin gelişimi, gerekse güç sahibi olması için deniz ticaretinin serbest olması gerektiğini savunan Mahan, Almanya, Rusya ve Çin kara devletlerini, ABD karşısında strateji geliştiren karşı kuvvetler olarak görmüştür.

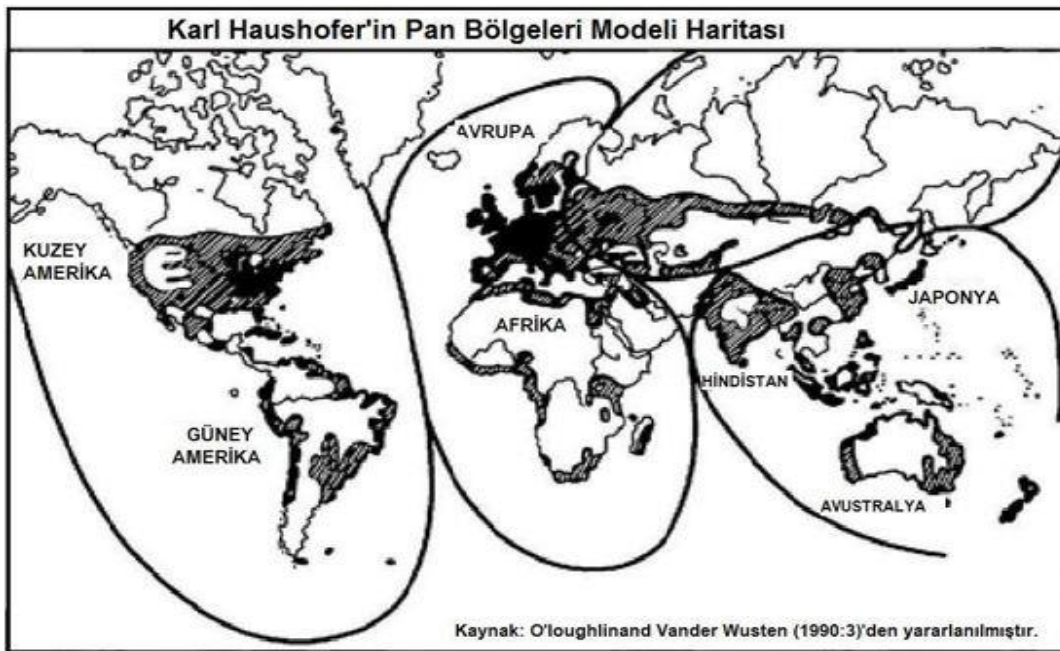
1.3.4. Hayat Sahası Teorisi

Karl Haushofer jeopolitik bilimini, Alman Friedrich Ratzel'den esinlenerek geliştirmiştir. Friedrich Ratzel 1901'de yazdığı ünlü "Lebensraum" makalesi ile coğrafyada biyolojik büyüme ve gelişim kavramının uygulanması açısından jeopolitik alana önemli katkılarda bulunmuştur. Sınırların statik olarak kabul edildiği ve devletlerin sınırları belli bir coğrafi bölgeye bağlı olarak kabul edildiği yaklaşımın tersine Ratzel, sınırları dinamik bir yaklaşımla ele almıştır. Devletleri biyolojinin konusu olan organizmalara benzer şekilde organik olarak değerlendiren Ratzel, bu çerçevede sınırların yalnızca geçici bir duraklamayı temsil ettiğini ifade etmiştir. Ratzel'e göre bir devletin sınırlarının genişlemesi ulusal sağlığın bir yansımasıdır (Yatin, 2009: 42).

Ratzel'in Devlet İçin Alan (Lebensraum) teorisini "Devlet İçi Yaşam Alanı" olarak revize eden Alman General Karl Haushofer, devleti canlı bir organizmayla karşılaştırmış ve güçlendikçe büyümek zorunda olduğunu belirtmiştir (Tezkan ve Taşar, 2002: 45-50). Haushofer'in literatüre en büyük katkısı, bölgesel genişleme yolunda önemli olan ulusun geçici olarak durdurulmasından başka bir şey ifade etmeyen 'sınır-ulus' kavramına yaklaşımıdır. Haushofer'in görüşüne göre; sınırlar canlı organizmalardır ve sonsuz mücadelelerin nesnesidir. Başka bir deyişle, onlar daha büyük ve daha az güçlü olan savaş

bölgeleridir. Hitler'in de bu teoriden etkilenecek stratejisini şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Zira Hitler'in II. Dünya Savaşı'nda izlediği politikaların özünde Alman yaşam alanının genişlemesinin ve yayılmasının yattığı görülmektedir. Haushofer'in yaşam alanı (Lebensraum) teorisini geliştirmekle beraber öne sürdüğü bir diğer fikir pan bölge fikridir. Pan bölge, bir devletin kültürel bakış açısının, siyasi anlayışının ve ekonomik durumunun kendi sınırlarının ötesine uzanmasını ifade etmektedir. Örnek olarak ABD'nin toprakları çevresinde yer alan Kanada, Meksika ve Güney Amerika ülkelerini kendi sınırları içindeymiş gibi ifade etmesini sağlamaktadır. Haushofer Japonya'nın ve Almanya'nın da bölgelerin lider devletleri konumunda olmaları gerektiğini savunmuştur (Herwig, 1999: 221).

Şekil 4.Karl Haushofer'ın Jeopolitik Modeli



Kaynak: <http://www.dunya48.com/haluk-dural/32052-jeopolitik-ve-dunyanin-yeniden-paylasimi1> (18.05.2020)

Haushofer, pan bölge çevresinde öncülük yapan ABD, Almanya ve Japonya'nın bölgelerinde ekonomik olarak gelişmelerini sağlayacak bir müttefikliğe sıcak bakmaları gerektiğini savunmuş ve bu şekilde yapılan işbirliğinin lider devletlere katkı sunacağını belirtmiştir. Bu işbirliği içerisinde devletler özgün kültürel özelliklerini ve çevre devletlere karşı yapılabilecek uygulamaları kullanarak pan bölge üzerinde hâkimiyet kurabileceklerdir (Karabulut, 2005: 136).

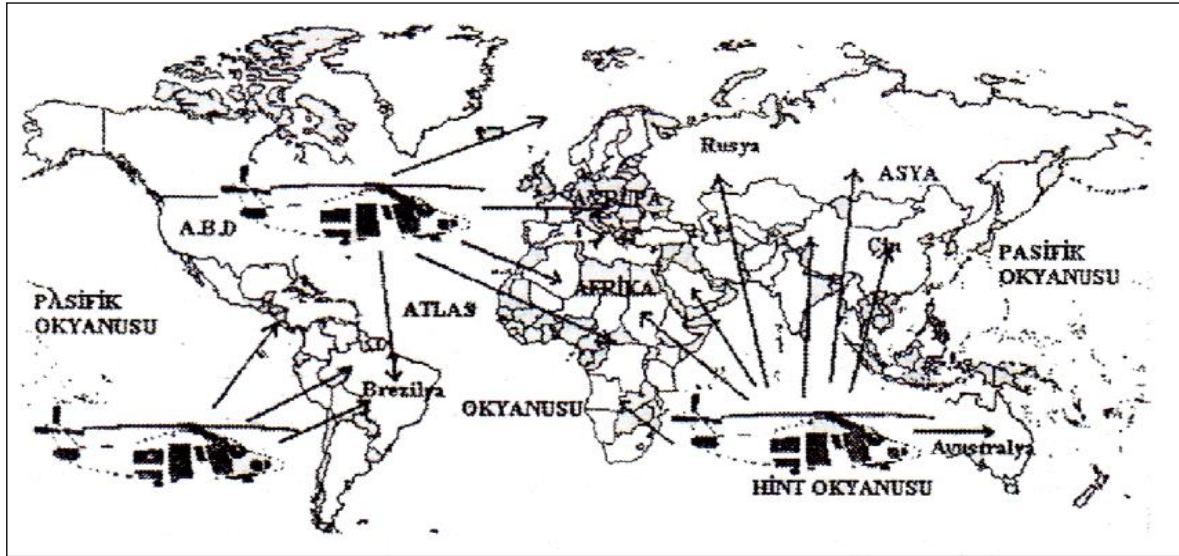
1.3.5. Hava Hâkimiyet Teorisi

General Giulio Douhet tarafından I. Dünya Savaşı'ndan sonra yazılan 'The Command of the Air' (Hava Hâkimiyeti) adlı eserde, savaş esnasında kara gücünden ziyade hava gücünün daha etkin rol oynayabileceği ifade edilmiştir. Douhet'e göre karşı devlete yönelik kara harekâtı düşman hattının yarılmasında tam fayda sağlamazken, hava gücünün kullanılması etkili sonuçlar verebilmektedir. Zira hava gücü kapsamında kullanılan uçaklar

cephenin üzerinde rahat bir şekilde hareket ederek düşmanın komuta ve kontrol merkezlerini ve nüfuz alanlarını bombalayarak düşmanı kolaylıkla saf dışı bırakabilmektedir. Douhet'nin jeopolitik görüşü 'havaya hâkim olan güç zaferi elde eder' çerçevesinde şekillenmiştir. Hava Hâkimiyet Teorisi, Mackinder'in Heartland teorisine tam olarak karşı bir duruş sergilememekle birlikte, kara ve deniz gücünün birarada kullanılması halinde dünya hâkimiyetinin elde edileceğini savunmaktadır. Öncül ismin Douhet olduğu hava hâkimiyet teorisinin geliştirilmesinde General William ve Albay Harry Sachaklian da katkıda bulunan önemli isimler olarak öne çıkmışlardır (İşcan, 2004: 66).

Sachaklian, Heartland'e ulaşmak için ortaya konan mücadele kapsamında kara ve deniz kuvvetlerinin çatışma içine girmeleri durumunda üçüncü bir güç olan hava gücüne sahip olan devletin galip geleceğini belirtmiştir. Teorinin gelişimine katkı sunan diğer bir isim olan Seversky de kara ve deniz gücünü öncelikli olarak tartışan teorilerin işlevselliklerini kaybettiklerini ifade etmiştir. Seversky havacılıkta öne çıkan gelişmelerin ulaşım zorluklarını ortadan kaldırmasının ve zamanı kısaltmasının altını çizerek, etkili hava gücüne sahip olan devletlerin savaş durumunda ciddi bir avantaj elde ettiklerini belirtmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ertesinde ortaya konulan Hava Hâkimiyet Teorisi özellikle de süreç içerisinde II. Dünya Savaşı'nın gidişatını etkileyen temel argümanları içermektedir. Zira savaş süresince kullanılan savaş uçaklarının, füze sistemlerinin, ABD'nin Japonya'ya attığı atom bombasının ve dolayısıyla hava gücünün savaşın boyutunu nasıl farklı noktalara taşıdığı gözlenmiştir. Bu kapsamda dünyaya hâkim olmanın yolunun üstün hava kuvvetlerine sahip olmaktan geçtiğinin üzerinde durulmuştur (İşcan, 2004: 68).

Şekil 5. Sachaklian'ın Hava Hâkimiyet Teorisi



Kaynak: https://www.researchgate.net/profile/Cagdas_Duman/publication/322701816/figure/fig3/AS:631578346663985@1527591420976/figure-fig3.png (13.03.2020)

Teknolojik gelişmelere paralel olarak ilerleyen hava savunma sistemlerine, savaş uçaklarına ve balistik füze sistemlerine ilginin artması teorinin gün geçtikçe önem kazanmasına katkıda bulunmuştur. Havacılık ve uzay alanında yaşanan teknolojik

gelişmeler, bölgesel ve küresel açıdan hâkim güç olma noktasında etkisini gün geçtikçe arttırmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde daha fazla üzerinde durulan hava savunma sistemleri, meydana gelen çatışmalarda askeri kayıp ve teçhizat açısından daha düşük zayıfla sonuçlandığı için kara ve deniz savaşlarına göre daha fazla tercih edilmektedir. Askeri kullanımın yanı sıra casusluk, iletişim ve keşif uygulamalarında da ağırlıklı olarak kullanılan hava sahası ve radar sistemleri, küresel güç olmak isteyen devletlerin öncelikleri haline gelmiştir. Siber uzayın gelişimi kapsamında da uzaya uydu gönderilmesi gibi pekçok alanı kapsayan hava gücü, uçsuz bucaksız bir bölgeyi çevrelemektedir. Bu çerçevede öne sürülen teori uzun bir dönem boyunca hâkimiyetini kaybetmeyecek gibi görünmektedir (Ural, 2009: 135).

1.4. Realist Teorinin Açıklanması

Uluslararası ilişkiler disiplininde siyasal gerçekçilik olarak da bilinen realizm, uluslararası politikanın rekabetçi yanını vurgulayan bir teori olarak bilinmektedir. Realistler uluslararası arenanın ana aktörleri olarak kendi güvenlikleriyle ilgilenen, kendi ulusal çıkarlarının peşinde hareket eden ve iktidar mücadelesi veren devletler olarak görmektedirler. Ana aktör olan devletler açısından askeri ve güvenlik çerçevesinde öne sürülen konular hiyerarşik yapının en tepesinde yer almaktadır. Bu kapsamda küresel açıdan öne çıkan tüm konuların analiz edilmesinde güç temel kavram haline gelmektedir. Devletlerin hayatta kalabilmek için istikrarı ve güvenliklerini sağlamaları gerektiği ifade edilerek anlaşmazlıkların çözülmesinde gücün kullanımı hem doğal hem de kaçınılmaz olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası sistem içinde devletlerin karşılıklı olarak gücünü arttırmak istemeleri ise, bölgesel ve küresel açıdan çatışmalara sebebiyet vermektedir.

Realist teorisyenlere göre güvenlik yaklaşımı devletin var olan kaynaklarını korumak istemesi ve daha fazlasına yönelmek istemesiyle ilişkilendirilmektedir. Devletler de bir birey gibi gücünü sürekli arttırmak istemektedirler. Uluslararası sistemde üst bir otorite bulunmadığından dolayı anarşik bir yapı hâkim olmaktadır. Bu çerçevede her devlet kendi güvenliğini sağlamak zorunda kaldığı için çıkarlarını üst seviyede sürdürmek istemektedir. Bundan dolayı realizm güvenlik olgusunu açıklarken güvensizlik hali üzerinden tanımlamaktadır.

Realist teorinin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte uluslararası ilişkiler analizi içindeki hâkimiyeti artmışsa da tarihsel süreçteki düşünsel kökenleri Machiavelli, Thucydides ve Hobbes gibi düşünürlere dayanmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra sistemin yapısı tartışılmış ve öne sürülen çözümlemelerin başarısız olduğu düşünülmüştür. Savaş öncesi ağırlıklı olarak öne sürülen idealizm düşüncesinin ve bu çerçevede şekillenen yapıların savaşı engellemede başarısız kalmasıyla realist görüşünün etkin olmasının önü açılmıştır. İdealizmin öne sürmüş olduğu işbirliği ve güvenlik anlayışı savaşa birlikte çökerken, devletler güvenliklerini sağlamak için kendi başlarına hareket etmişlerdir.

Realistlerin iktidar ve kişisel çıkarlara vurgu yapmasının önemli bir unsuru, genellikle etik normların devletler arasındaki ilişkilere uygunluğu konusunun tartışmalı oluşudur. Realist yaklaşım, uluslararası politikada insan doğasının rolüne vurgu yaparak uluslararası arenada var olan iktidar mücadelesinin temelini insan doğasında yattığını söylemektedir.

İnsanların doğaları gereği şiddet içeren varlıklar olduğu ve devletlerin bireyler tarafından inşa edilmesinden ötürü çıkarıcı ve agresif bir yapıda olabilecekleri belirtilmektedir. Devletlerin ahlaki prensiplerden bağımsız bir şekilde güçlerini maksimize etmeye çalıştıkları görülmektedir (Beitz, 1979: 15- 27).

Klasik realist akımın ortaya koyduğu prensiplere göre, temel itibariyle bencil olan insan doğası güç ve iktidar hırsıyla hareket eden bir yapıdadır. Bireylerin toplamı olarak düşünülen devletler de bireylere benzer şekilde bencil ve çıkarıcı davranışlar sergileyerek güç peşinde koşmaktadırlar. Bireysel algı ve düşüncelerin devletin davranışlarını etkilediğini ifade eden realizm, insan doğasının kötü olduğu savından hareketle politika uygulamalarının da bu yönde şekilleneceğini öne sürmektedir. İnsanların açgözlü, bencil ve güç arayışı ile hareket ettiği ve anarşik yapıda bu durumun güvensizliği derinleştirerek çatışmalara neden olduğu ifade edilmektedir. Realistler ayrıca, devletlerin güvenliği sağlayacak üst bir otoritenin bulunmadığı bir yapıda güce sahip olmaya çalıştıklarını ve kıt kaynaklar için rekabet ettiklerini ve çoğu zaman çıkarları gereği kuralları ihlal ettikleri için çatışma ortamının normal olduğunu belirtmişlerdir. Realizme göre ego ve korku çatışmalara yol açmakta, zira ego başkalarına hükmetme arzusuna neden olurken, korku bireyleri agresif ve kendini savunma stratejisine bağımlı hale getirmektedir (Knutsen,1995: 32).

Realist teorinin kurucularından olan E.H.Carr'ın bakış açısına göre I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan yeni düzenin çok uzun sürmemesi liberal düşüncenin de bir nevi başarısızlığı olarak ön görülmekteydi. Bu kapsamda realizm bu düşüncelerin istikrarlı bir yapıya katkı sağlayamadığı ortamda bir nevi karşı duruş olarak da gelişmiştir. Devleti temel aktör olarak ele alan realizm kapsamında dış politika, devletlerin güç mücadelesi ve güç maksimizasyonu çerçevesinde değerlendirilmektedir. Devletin bir bütün olarak görüldüğü realist yaklaşımda, konu hiyerarşisi bakımından askeri güvenlik konuları güvenlik ajandasının temel ve en tepedeki konularını teşkil etmektedir. Askeri güç odaklı bir anlayış ortaya koyan realizmde, üst bir otoritenin bulunmadığı anarşik uluslararası sistemde güvende kalmanın temel yolu güç maksimizasyonundan geçmektedir. Kara kutular olarak ele alınan devletlerin ortaya koydukları rasyonel davranışlar, çıkarları doğrultusunda hareket ederek daha fazla güç peşinde koşmalarını ve güvenliklerini sağlamalarını gerektirmektedir. Teoriye göre devletler ulusal çıkarları temelinde karar almakta ve kapasiteleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu çerçevede, devletler kendi güçlerini maksimize etmeye çalışmaktadırlar (Arı, 2013: 151-154).

Diğer taraftan realist görüş II. Dünya Savaşı döneminde devletlerin güç mücadelesinde liderlik üstlenebilmesi için bir yandan silahlanmasını meşru olarak değerlendirmiş, diğer taraftan da iki kutuplu uluslararası sistemde gerginliğin azaltılması için güçlü olan devlete akılcı politikalar önermiştir. Uluslararası sistemin yapısı anarşiktir ve kendi kendine yardım prensibinin geçerli olduğu bu yapıda güvenliği sağlayacak yegâne unsur askeri güçtür. 1648 Westphalia sisteminden beri ulus-devletler, temel aktör olup rasyonel ve kendi ulusal çıkarlarına uygun davranış sergilemektedirler. Klasik realist yaklaşıma göre rasyonel davranış devletin gücünü maksimize etmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda güç maksimizasyonu ulus devletlerin temel amacı haline gelmektedir (Eralp, 1996: 71-89).

Realistler genellikle ahlakın uluslararası politika ile ilgisi konusunda şüpheci olmaktadır. Realistler bu kapsamda, uluslararası ilişkilerde insanlar arasında geçerli ahlaki normlara yer olmadığına, devletlerin geleneksel ahlaktan farklı bir anlayışa sahip olduklarına ve ahlakın devlet davranışlarını haklı çıkarmak için bir araç olarak kullanılması durumuna vurgu yapmaktadırlar.

Realistler, üst bir otoritenin bulunmaması durumunu diğer bir adlandırmayla anarşiyi, uluslararası siyasi sonuçların birincil belirleyicisi olarak görmektedirler. Kuralları uygulayıcı bir üst otoritenin olmayışının, uluslararası arenanın özünde bir kendi kendine yardım sistemi olduğu anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Bu çerçevede sistemin temel unsuru olan devletler kendi bekalarından sorumlu olmakta ve kendi çıkarlarını tanımlamaktadırlar. Realist teorisyenler devletlerin içinde bulundukları uluslararası ortamı anarşik olarak tasavvur ettikçe, benzer şekilde güvenliği merkezi bir sorun olarak görmektedirler. Güvenliklerini temin etmek için, devletler potansiyel saldırganları caydırmak amacıyla güçlerini artırmaya ve gücün dengelenmesine katılmaya çalışmaktadırlar. Bu minvalde uluslararası arenada cereyan eden savaşların, rakip devletin askeri olarak güçlenmesini önlemek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.

1.4.1. Realizmin Önde Gelen Düşünürleri

Thucydides'in ünlü eseri "Peloponezya Savaşı Tarihi" realist yaklaşımın en eski okumalarından biri olarak öne çıkmaktadır. M.Ö. 5'nci yüzyılda Atinalılar ve Spartalılar arasında vuku bulmuş olan savaştan bahsedilen eserde, güç ve güç ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Değişkenlik gösteren sistem dinamiklerinin ve güvenlik mülahazalarının devletlerarası ilişkileri ne derece etkilediğinin ele alındığı eserde, güvenlik ikilemi kavramının da altının çizildiği görülmektedir.

Thucydides kitabında güç kavramının üzerinde durarak, görüşlerini şu sözlerle açıklamıştır: *'Güçlü devlet her şartta güçsüz devlete yön vermekte güçsüz devlet de buna boyun eğmektedir'*. Doğa durumu çerçevesinde güçlünün istediği politikaları gütmesinin doğal bir hak olarak ele alındığı ve güçsüz olanın buna boyun eğmek durumunda olduğu anlatısının yer aldığı eserde güç maksimizasyonu arzusunun savaş ortamını tetiklediği görülmektedir. Güvenlik ikilemi çerçevesinde bakıldığında ise, güç maksimizasyonu peşinde koşmanın iki temel kutbu yıprattığı, güvensizlikleri tetiklediği ve sonuç olarak ise büyük bir yıkımı getirdiği dikkat çekmektedir (Arı, 2013: 145).

Realist teorinin diğer bir önemli temsilcisi de 16. yüzyılda yaşamış olan diplomat, teorisyen ve tarihçi Machiavelli'dir. Machiavelli realist teoriye en büyük katkısını Prens adlı eserinde İtalyan şehir devletlerinin analizi üzerinden ortaya koymuştur. Hükümdara tavsiyelerde bulunan Machiavelli ortaya koyduğu görüşte devletlerin hayatta kalabilmesi için daha fazla güçlenmeleri gerektiğini ve devletler arasındaki ilişkilerde moral değerlerin arka planda olduğunu belirtmiştir. Machiavelli orduda görevli askerlerin milli olması gerektiğini belirtmekte ve milli ve güçlü bir orduyla devletin varlığının devam edebileceğini ifade etmektedir.

Machiavelli'ye göre iyi bir ordu olmaz ise kuralları koyucu yasaların da iyi olmayacağını ifade etmiştir. Askeri olarak güçlü bir devletin mutlak şekilde düzeni sağlayacak kanunlarının da olacağını savunmaktadır. Machiavelli'ye göre devleti yöneten liderin yegâne amacının savaş örgütlenmesini çok iyi bir şekilde yapabilmesi olmalıdır. Bunun dışındaki konuların devletin hayatta kalması açısından öncelikli olmadığını vurgulamaktadır. Machiavelli açısından savaş durumunda haklı ve haksız aramak boş bir çabadan ibarettir. Devletin çıkarı söz konusu olduğunda savaşın haklılığının tartışılmasının anlamsız olduğunu ifade etmektedir. Machiavelli'ye göre devletin çıkarları ve güç arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Uluslararası sistemde tüm devletler birbirleri için tehdit durumundadırlar ve devletin güvenliği iyi yönetim ile mümkündür. İyi yönetim için ise, iyi yasalar ve iyi bir askeri güç birbirine bağlı şartlardır (Machiavelli, 1984: 59).

Machiavelli köklü ahlaki geleneğe meydan okuyarak kendisini politik bir yenilikçi olarak konumlandırmıştır. Bu yaklaşımı çerçevesinde klasik batı siyasal düşüncesinin gerçekçi olmadığı eleştirisinde bulunarak siyasetin etikten ayrılmasıyla daha etkin olacağını düşündüğünü ifade etmiştir. Prens adlı eserinin XV bölümünde Machiavelli, daha önceki düşünürlerin öğretilerinden ayrılarak "hayali olandan ziyade maddenin etkili gerçekliğini" aradığını açıklamaktadır. Devleti kendine yetebilecek gücü elinde bulunduran organizmalar olarak görmektedir. Moral ve ideolojik değerlerin ikinci planda olduğunu belirten Machiavelli de Thucydides gibi devletlerin uluslararası politikaya göre hareket etmesi gerektiğini ve bunu da devlet çıkarlarının ve bekasının gerektirdiği gibi yapmalarını savunmaktadır. Machiavelli devleti yöneten prensin eylemlerinde öncelikle egemenliği koruma amacı taşıması gerektiğini ve bunu yapabilen prensin övgüyle karşılanacağını belirtmektedir. Prens etik mülahazalar ile devlet çıkarları arasında çıkabilecek bir çatışmada devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini savunan Machiavelli, bir üst otoritenin bulunmadığı yapıda devletin her an bir saldırıyla karşı karşıya gelebileceğini belirtmekte ve devletin askeri güvenlik açısından baskın olması gerektiğini ifade etmektedir (Arı, 2013: 145).

Realist teorinin önde gelen bir diğer düşünürlerinden olan İngiliz Thomas Hobbes da insanın egoist ve çıkar peşinde koşan yapısını "İnsan insanın kurdudur" (Homo Homini Lupus) sözleriyle özetlemiştir. Güç ve çıkar vurgusu yapan Hobbes ortaya koyduğu yaklaşımı insan doğasının doğuştan kötü olduğu ön kabulüne dayandırmaktadır (Hobbes, 185-186). Hobbes ortaya çıkan modern bilimi klasik ve skolastik mirasın kısıtlamalarından kurtarmak olan entelektüel bir hareketin öncülerinden olmuştur. İdealist perspektifin dayandığı klasik politik felsefeye göre, insanlar arzularını akıl yoluyla kontrol edebilir ve kendi çıkarları pahasına bile başkalarının yararına çalışabilirler. Bu nedenle, hem rasyonel hem de ahlaki açıdan doğru ile yanlış arasında ayırım yapabilmektedir. Savaş durumu fikrini hem insan doğası hem de bireylerin var olduğu durumla ilgili görüşlerinden aldığını belirtmektedirler.

Devletin olmadığı doğa durumunda, herkes güç kullanımı açısından aynı konuma sahip tüm bireylerin istedikleri herşeyi yapmaya hakları bulunmaktadır; yani, bireyin davranışı üzerinde herhangi bir kısıtlama yoktur. Hobbes herkesin istediği zaman kuvvet kullanabilir durumda olması yüzünden sürekli olarak bu kuvvete karşı koymak için hazır olmanın

gerekliliğini ifade etmiştir. Bu nedenle, kazanımsallıktan ötürü, hiçbir ahlaki kısıtlamaya sahip olmayan ve kıt kaynaklar için rekabet etmeye motive olan bireyler, birbirlerini kazanç için “istila etmeye” eğilimlidirler. Bu anlamda birbirinden şüphelenen ve korkuyla tahrik eden bireyler, aynı zamanda kendi güvenliklerini sağlamak için önleyici faaliyetlerde bulunarak birbirlerine karşı güç gösterebileceklerdir. Son olarak, bireyler aynı zamanda gurur ve zafer arzusuyla da yönlendirilmektedirler. Kazanç, güvenlik ya da itibar için, güç arayan bireyler böylelikle “birbirlerini yok etmeye ya da bastırmaya çalışacaklardır.” Herkesin potansiyel bir saldırgan olduğu belirsiz durumlarda, savaşmak barışçıl davranışlardan daha avantajlı bir strateji olarak ön plana çıkmakta ve kişinin hayatta kalması için elzem hale gelmektedir (Hobbes,1994: 68).

Hobbes temel olarak bireyler ve devlet arasındaki ilişkiyle ilgilenmiştir. Bununla birlikte, doğadaki bireylerin yaşamları hakkında söyledikleri, devletlerin birbirleriyle ilişkili olarak nasıl var olduklarının bir açıklaması olarak da yorumlanabilir. Devletler kurulduktan sonra, bireysel iktidar güdüsü, çoğu zaman diğer devletlere ve halklara hükmetme çabalarında kendini gösteren devletlerin davranışlarının temelini oluşturur. Bu duruma göre, iktidar arayışı ve mücadelesi, devletler arasındaki ilişkiler vizyonunun merkezinde yatar. Hobbes, uluslararası anarşiyi sona erdirmek için uluslararası bir sosyal sözleşme yapılmasının çözüm olamayacağını ifade etmiştir. Ancak silahlı bir çatışma ya da devletler arasındaki düşmanlık patlak vermediği sürece, devlet içindeki bireyler nispeten güvende hissedebileceklerdir.

Hobbes insanlığın varoluşundan itibaren tüm bireylerin eşit şartlarda yaşama arzusu taşıdığını ve bunun da farklı iki kişi arasında çatışma ortamını oluşturacağını, düşman kişilere dönüşebileceklerini ve güç mücadelesi içinde birbirlerini yok etme savaşını başlatacağını belirtmiştir. Devletlerin insanların toplamından teşkil olduğu ve insan davranışlarını yansıttığı savından yola çıkan klasik realist yaklaşım çerçevesinde Hobbes, devletlerin de insanlar gibi çıkarlarının peşinden koşması ve anarşik durumun güç mücadelelerine sahne olması üzerinde durmaktadır (Hobbes, 2007: 92-93).

Realist teoriyi sistematik bir çerçevede yorumlayan Morgenthau, *Politics Among the Nations* (1949) adlı eserinde uluslararası sistemde süre gelen çatışmaların ve savaş halinin insanın doğasından kaynaklandığını belirtmiştir. Uluslararası politikaları güç mücadelesi ekseninde tanımlayan Morgenthau, devletlerin güçlerini maksimize etmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Devletlerin karşılıklı olarak, askeri anlamda güçlenmesinin uluslararası sistemde bir güç dengesi oluşturduğunu ifade eden Morgenthau’nun anlayışına göre sistem içinde tek aktör devlettir. Devletler kendilerini idame ettirebilmek için rasyonel davranmak ve çıkarlarına göre hareket etmek zorundadırlar.

Morgenthau’nun realist yaklaşımı temel olarak insan doğasının bencil olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca insan ilişkilerini belirleyen temel unsurun güç olduğu üzerine kuruludur. Morgenthau’ya göre savaş halinden kurtulmak, Hobbes’un önerdiği gibi yönetimin üst otoriteye devredilmesiyle mümkün olabilecektir. Morgenthau’ya göre uluslar da insanlar gibi çıkarlarının peşinden koşmakta ve ulusal çıkarlara önem vermektedirler.

Devlet yöneticilerinin bencil hisleri gücün gerekliliklerine göre hareket etmelerini gerektirmektedir. Bu bağlamda uluslararası sistemin temel aktörleri olan ulus devletlerin çıkarları ve güç gerekleri çatışma ortamını oluşturmaktadır. Devlet yöneticileri uluslararası sistemde uluslarının çıkarlarını gözetirken kendi ülkelerinin gücüne göre politika geliştirmeleri gerekmektedir. Morgenthau, devlet dışı aktörlerin dış politikada olduğu gibi ekonomik ilişkilerde de önemli bir fayda sağlayamayacağını belirtmiştir.

Morgenthau savaş sonrası oluşan yeni uluslararası düzende politikanın, güç kavramı ile şekillenen ulusal çıkara dayalı olduğunu belirtmiştir. Morgenthau'ya göre realizmin altı temel ilkesi bulunmaktadır. Bunlar:

- Siyaset, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarla yönetilir. Bunları değiştirme gayreti başarısızlığı neden olur. İnsan doğası ise bencil ve çıkarıcıdır.
- Ulusal çıkarlar güç perspektifinden tanımlanmalıdır. Devletlerin amacı güçlerini arttırmaktır, dolayısıyla hareketlerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.
- Güç açısından çıkarlar sabit ve değişmezdir. Zaman ve mekâna göre değişen şey çıkarın içeriği ve bu çıkarı gerçekleştirmek için uygulanması gereken politikalardır.
- Ahlaki değerlerin uluslararası politikada herhangi bir rolü ve etkisi yoktur.
- Uluslararası politika, ekonomi ve hukuk gibi alanlardan farklı ve özerk bir alandır. Esas olan devletlerin askeri-siyasi gücü ve çıkarlarıdır.
- Uluslararası politikayı şekillendiren temel aktörler devletlerdir. Uluslararası ya da ulus üstü yapılar politikayı şekillendirmede etkisiz kalacaktır (Morgenthau, 1978: 4-15)

1.4.2. Realist Teorinin Önemli Unsurları

Realist teoriye göre uluslararası sistemin en temel aktörleri devletlerdir. Devlet organı egemenliği altında ve sınırlarla belirlenmiş topraklarında meydana gelen çatışmaları silah kullanarak çözüme tekeline sahiptir. Realist teori çerçevesinde devletler bir nevi kara kutular olarak ele alınarak kendi içlerinde yaşadıkları görüş farklılıkları ve özellikle de dış politikada karar verme sürecinde göz ardı edilmekte ve devletlerin sınırlarının ötesinde bütünsel bir yapı izlenimi vermek zorunda olduğu belirtilmektedir (Viotti, P.R. ve Kauppi, 2016).

Realizmin üzerinde durduğu kavramların başında güç gelmektedir. Realist teori devletlerin güç kapasitelerini arttırmak zorunda olduklarını ifade etmektedir. Realist anlayışa göre devletin askeri güç olarak büyümesinin temel sebebi hayatta kalmak için verdiği mücadeledir. Ayrıca teoriye göre uluslararası sistemi düzenleyen bir üst otorite bulunmadığından dolayı oluşan güvenlik kaygısı devletlerin daha fazla güçlenmesini zorunlu kılmaktadır (Balcı ve Kardaş, 2014: 87-88). Devletlerarası karşılıklı güven endişelerinin bir sonucu olan güvenlik ikilemi (Security Dilemma), güvenlik kaygısı taşıyan devletlerin uluslararası sistemin anarşik olmasından kaynaklı olarak bekasını sürdürmek istemesi veya diğer devletlerden gelebilecek her türlü tehdite karşılık, gücünü sürekli arttırmaya çalışması kapsamında ortaya çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü Realist

teorisyenlere göre sistemin anarşik yapısı içerisinde ortaya çıkan bu güvensizlik duygusu devletler arasında karşılıklı olarak daha fazla silahlanmaya sebep olmaktadır (Şen, 2010: 26).

Uluslararası ilişkilerde, devletlerin sistem içinde davranışlarını düzenleyebilecek herhangi bir aktör bulunmamaktadır. Devletleri uluslararası sistemde saldırgan devletten koruyacak üst bir otoritenin olmaması durumunda ortaya çıkan anarşik yapı, realist anlayışa göre devlet egemenliğinin sonuçlarından birini teşkil etmektedir. Anarşi ortamından ötürü uluslararası sistemde süregelen bir mücadele ortamı bulunmakta ve bu sebeple devletler kendine yardım eden (self-help) aktörler olarak nitelendirilmektedirler (Aydın, 2004: 33-60).

Realist yaklaşım kapsamında, uluslararası ilişkilerde güvenlik konuları temel yani birincil politika (High politics) ve ikincil politika (Low politics) ayrımında ve milli güvenlik temelinde şekillenmektedir. Ulusal güvenlik kapsamında askeri güvenliğin devlet için hayati olduğu vurgulanmakta ve esas politikanın bu ekseninde yapılandırılması gerektiği belirtilmektedir. Ekonomik, sosyal ve çevresel konular ise, realist anlayışa göre ikincil politika çerçevesinde incelenmelidir. Teorisyenler birincil politikanın uygulanmadığı yerde ikincil politikanın da olamayacağını belirtmekteydiler (Arı, 2013: 141).

Realist teoriye göre uluslararası sistem, uluslararası düzenin anarşik yapısından ötürü güvenliğin sağlanmasının bir zorunluluk olduğu sıfır toplamlı bir oyun ve katı bir yapıya sahip alandır. Bu çerçevede politikalarını geliştirmek zorunda olan devletler, var olan güçlerini sürekli arttırıp, en yüksek seviyede tutmak zorundadırlar (Mearsheimer, 2001: 2-5).

BÖLÜM 2: KARADENİZ'İN STRATEJİK ÖNEMİ

2.1. Coğrafi Konumu

Yüzölçüm olarak 432.000 kilometrekarelik bir bölgeyi kaplayan Karadeniz bölgesi okyanuslara doğrudan bağlanmadığı için yarı kapalı bir deniz özelliğine sahiptir. Karadeniz'in, RF, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Gürcistan da dâhil olmak üzere altı ülkeye kıyısı bulunmaktadır (Aşık, 2010: 34). Karadeniz bölgesi, Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi, Spykman'ın öne sürdüğü Kenar Kuşak Teorisi ve Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi'nden de anlaşıldığı üzere dünya coğrafyasında jeopolitik açıdan önem arz eden bölgelerden biridir. Kara Hâkimiyet Teorisi'nde Mackinder'in, bölgeyi orta bölgeye en kolay erişimi sağlayacak konumla gösterdiği, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'ne baktığımızda ise üç farklı bölgeyi bağlayacak bir kuşağa sahip olduğu görülmektedir. Spykman'a göre Karadeniz, Orta Asya'yı, Orta Doğu'yu ve Avrupa kıtasını birbirine bağlayan önemli bir konumdur. Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi'ne göre ise, denizler üzerinde hâkimiyet kuran gücün bölgeyi kontrol etmek için gücü olacaktır. Karadeniz havzasına da hâkim olan gücün denizler üzerinden geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmak için gücü olacaktır (Bocutoğlu, 2006: 111).

Karadeniz bölgesi Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezindeki argümanı olarak, kültür ve medeniyet, insan ve ülke arasında var olan ilişkileri güçlendiren önemli bir etken olarak görülmekte, coğrafi konum olarak Müslüman dünyasını ve Ortodoks dünyasını ayıran bir hat üzerinde bulunmakta ve bu açıdan da bölgede jeostratejik bir hattın meydana gelmesine sebep olmaktadır (Oktay, 2006: 152). Benzer şekilde Mackinder'in jeopolitik merkezinde stratejik konumda bulunduğu için, Karadeniz bölgesi Avrupa tarihinin yanı sıra birçok etnik ve siyasi sorunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Aydın, 2004: 5).

Tarihsel açıdan bakıldığında da, bu bölgenin 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in Kırım'ı fethinden bu yana çeşitli güç mücadelelerine sahne olduğu ve güç mücadelelerinin bugün de sürdüğü gözlenmektedir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın önemi düşünüldüğünde, bu güç mücadeleleri daha anlamlı hale gelmektedir.

Avrasya bölgesinin önemli bir denizi olan Karadeniz, Türkiye'nin güneydoğusunda ve Kuzey Avrupa'da yer almaktadır. Karadeniz bölgesi ile ilgili çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Dar ve Geniş Karadeniz tanımı bölge için kullanılmaktadır. Fakat bölgenin yapılmış olan tanımı hakkında tam olarak bir fikir birliği bulunmamaktadır. Dar tanımı kapsayan bölgenin içinde Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, RF, Ukrayna, Türkiye ve Karadeniz sahilleri vardır. Diğer yandan Geniş Karadeniz bölgesi Moldova, Ermenistan ve Azerbaycan ile bu altı ülkeyi kapsamaktadır. Coğrafi alandan ziyade siyasi bir oluşum olan Karadeniz bölgesi Aydın'a göre, bölgedeki ve kıyıdaş ülkelerden Güneydoğu Avrupa'ya ve Hazar kıyılarına kadar siyasi gelişmelerden etkilenebilecek ülkeleri çevrelemektedir. Ayrıca Karadeniz bölgesini "Daha Geniş Ortadoğu" Projesi ve Doğu sınırının bir parçası olarak tanımlayan görüşler de bulunmaktadır (Aydın, 2004: 5). Buna ek olarak, son zamanlarda daha sık kullanılan ve sadece kıyıdaş ülkeleri değil komşularını da içeren "Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi" ibaresi bulunmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse,

yukarıda belirtilen ülkelere ek olarak bu bölgede, Moldova, Ermenistan, Azerbaycan, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk ve Yunanistan gibi devletler de yer almaktadır (Aşık, 2010: 37).

Şekil 6.Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi



Kaynak: (Anonim, 2010)

Birçok devleti kapsayan ve böylesine önemli bir coğrafi konuma haiz olan Karadeniz bölgesi siyasi, ekonomik ve askeri alanlar anlamında önemli çalışma konularından birini teşkil etmektedir.

2.2. Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Önemi

Tarihsel olarak bakıldığında, Karadeniz'in jeopolitik önemi bölgenin Akdeniz, Avrupa ve Ortadoğu bölgesine yönelik bir köprü özelliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Geçmişte, denizcilik konusunda güçlü olan Venedikliler ve Cenevizliler gibi Karadeniz'in ekonomik ve politik değerini fark eden birçok devlet için dikkat çeken bir bölge olmuştur. Karadeniz'in stratejik önemi devam etmekle beraber burada ortaya konan güç unsurlarının tanımı ve içeriği değişkenlik arz etmiştir. Süreç içinde, geçmişte sadece ticari gücü temsil etmesi açısından önemli olan bölge, bugün daha çeşitli güç unsurlarını içermektedir. İki kutuplu dünyada güç mücadelesi, silahlanma yarışı ve teknolojik üstünlük yoluyla tamamen politik bir güç olarak sürdürülürken, günümüzde ekonomik güç ekseninde gelişen bir politika da ciddi bir anlam ifade etmektedir.

Karadeniz bölgesi Soğuk Savaş sonrası dönemde arz ettiği jeopolitik önem itibariyle son derece dikkat çeken bölgelerden birisi haline gelmiştir. Karadeniz bölgesinin Orta Asya ve Avrupa arasında bir koridor özelliği görmesi ve zengin enerji kaynaklarına sahip olması bölgenin stratejik konumunu rekabetlere konu olan, son derece önemli bir hale getirmektedir. Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgenin NATO ve RF arasında bir güç mücadelesine sahne olduğu görülmektedir. Bölgenin SSCB yıkıldıktan sonra daha fazla önem arz etmesi güçlü enerji kaynakları, enerji ticareti ve iletim hatlarına

dayanmaktadır. Diğer önemli nokta ise, Karadeniz'in ticari açıdan gün geçtikçe artan bir öneme sahip olmasıdır (Vergil, 2014: 14).

Dünya savaşlarının önümüzdeki yıllarda su ve enerji savaşları şeklinde olacağı ile ilgili öngörülere bakıldığında, Karadeniz bölgesinin öneminin daha da arttığı gözlenmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, çift kutbun mücadelesinden yenik çıkan SSCB'nin halefi olan RF'nin tüm unsurlarıyla bölgede hâkimiyet sağlamak için eylemlerde bulunmaktan çekinmediği görülmektedir. Jeopolitik olarak güçlü bir konum bulunan RF, Karadeniz'de gerek politik gerekse ekonomik anlamda da güçlü olmayı ve enerji hatlarının kendi kontrolünde olmasından ötürü bölgede hâkim devlet imajını vermek istemektedir. Siyasi olarak ise, sıcak denizlere inme politikasından vazgeçmemiştir.

2.3. Karadeniz'in Uluslararası Önemini Arttıran Nedenler

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesinin uluslararası arenadaki önemini arttıran faktörlerin analizi yapılırken, bölgeyi Soğuk Savaş dönemi öncesi ve sonrası şeklinde iki alt başlıkta değerlendirmek bölge dinamiklerinin daha tutarlı yönde değerlendirilmesine imkân verecektir.

2.3.1. Soğuk Savaş Dönemi Öncesi Karadeniz

Karadeniz, yüzyıllar boyunca coğrafi konumu, enerji kaynakları, ticaret yolları ve Avrupa ile Asya arasında bir koridor olma özelliği taşıması gibi faktörlerin sayesinde dikkatleri üzerine çeken bir bölge olarak öne çıkmıştır. Bölgede güçlü bir konumda bulunan RF, Karadenizi tarih boyunca sıcak denizlere inmek için bir çıkış yolu olarak görmüştür. Ayrıca RF, Karadeniz'i güvenliğinin başladığı nokta olarak görmüş ve bu nedenle bölgenin hâkimiyetini sürekli olarak elinde tutmak istemiştir. Çarlık Rusya döneminde Çar I.Petro'nun Karadeniz bölgesini tersane ile donatma fikri ile bölgede tek etkin güç olma çabası, daha sonraki süreçlerde de farklı politikalarla devam etmiştir. İlerleyen süreçte Karadeniz'de farklı mücadeleler arasında istisnasız şekilde yer alan iki güç Türkler ve Ruslar olmuştur. 15. yüzyılın ortalarından itibaren Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesi ve çevresinde konumlanmış bölgelerin hâkimiyetinin sağlanmasıyla Türkler, Karadeniz'i Padişah'ın şahsi bölgesi olarak adlandırmış ve diğer güçlerin girişine engel olmuşlardır. 17. yüzyılda farklılaşan siyasi ortam ve güç merkezinin süreç içinde değişmesi ile Rus güçleri ağırlıklarını hissettirmeye başlamışlar, Küçük Kaynarca Antlaşması kapsamında bölgedeki üstünlüğünü kaybetmiş Türklerin Karadeniz çevresinde kurmuş oldukları hâkimiyetin bağlarını baltalamaya başlamışlardır. I. Dünya Savaşı'nın başladığı döneme kadar bölgede etkin rol oynayan iki güç Ruslar ve Türkler olmuştur (Akgün, 2003: 45-85).

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya sistemi SSCB'nin varlığını ortaya çıkarmış ve savaş sonrası dönemde oluşan konjonktür SSCB'nin yayılabilmesi için bir fırsat alanı oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra güvenlik kuşağı olarak gördüğü Balkanlara ve Boğazlara doğru genişlemeye çalışmıştır. Bu politika daha çok Türkiye ve Doğu Avrupa ülkelerini etkilemiştir. Ayrıca SSCB, Soğuk Savaş süreci döneminde geleneksel politikalarının kapsamında sıcak denizlere inmek için güneye açılarak enerji açısından güçlü bir bölge olan Ortadoğu bölgesine hâkim olmak istemiştir. Ayrıca SSCB,

Türkiye'yi batı bloğundan ayırmak istemiş, bu çerçevede Boğazlarda üs merkezi ve doğu bölgesinde ise toprak parçası talep etmiştir. Buna karşılık olarak NATO Avrupa ülkelerine destek vermiş, SSCB'nin komünizmi Doğu Avrupa'da yaymasına engel olmak istemiş, zira Balkanlardan başlayan bir komünist akımın domino etkisi gibi tüm Avrupa'yı çevreleyebileceği varsayımı üzerinden hareket etmiştir.

2.3.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz'in siyasi coğrafyası kökten değişmiştir. Jeopolitik ve jeostratejik açıdan bölgenin önemi artarak bölgede yeni dengeler ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan güç boşluğu, kıyıdaş olmayan ülkelerin bölgede daha etkin olmasına sebep olmuş ve bölgenin güvenlik sorununu çözebilmek için bir fırsat yaratmıştır. Soğuk Savaş döneminin son bulmasıyla Karadeniz bölgesinde meydana gelen etnik çatışmalar, Balkanlar'dan sonra coğrafyadaki en yoğun çatışma alanı haline gelmiştir. SSCB ve Varşova Paktı'nın son bulmasıyla, Karadeniz ve Hazar bölgelerindeki devletler RF'den uzaklaşmış ve batıya yönelmişlerdir (Oktay, 2006: 150).

Coğrafyanın önde gelen ülkeleri RF'nin etkisinde kalmamak için ilk olarak NATO ve AB gibi batı eksenli örgütlerin üyesi olmayı güvenlikleri açısından elzem görmüşlerdir. RF karşısında yüzünü batıya çeviren bir politikanın, Karadeniz'i kıyıdaş olmayan batı ülkelerinin hâkimiyet kurmak istediği bir bölgeye dönüştürebilecektir. Hala kimlik arayışında olan bu devletlerin doğudan batıya doğru uzayan jeopolitik kemer ekseni, doğu ile batı arasında yer almakta olan bir tarihsel sıkışıklığı da yansıtmaktadır. Bu bağlamda yeniden meydana gelecek iki taraflı bir kutuplaşma, bölgenin geleceğini belirleyecek bir faktör olabilecektir (Kanbolat, 2007: 76). Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgenin jeopolitik önemini farkederek AB ve ABD, bölgede çıkarlarının artmasına bağlı olarak farklı yönde bir strateji geliştirmeye başlamışlardır. Bölgeye kıyıdaş olan ülkeler tarafından oluşturulan yeni bir siyasi coğrafyanın meydana gelmesi ve bölgenin 1990'ların ilk yıllarından bu yana jeopolitik açıdan önem kazanması birçok aşamada gerçekleşmiştir (Bocutoğlu, 2006: 114).

Karadeniz'in uluslararası alanda jeopolitik olarak önem kazanmasının ilk sebebi Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, SSCB'nin yıkılışı ve Varşova Paktı'nın çöküşüdür. Bu olayların ortaya çıkardığı dönüşümlerin de etkisiyle, Karadeniz'i ve Güney Kafkasya'yı kapsayan bölge üzerinde NATO ve AB'nin çıkarları çerçevesinde batıdan doğuya doğru genişleyip Karadeniz'e ulaşmaya çalışmakta oldukları görülmüştür (Oktay, 2006: 153). İkinci neden, Karadeniz ülkeleri Çarlık Rusya ve SSCB alanında kaldıkları için ekonomik, askeri ve siyasi alanda yaşadığı iyileşmenin etkisiyle RF'nin önümüzdeki yıllarda eski etki alanına dönmek isteyebilmesidir. Son iki yüzyıl boyunca varolan bu olasılık, bu coğrafyadaki devletlerin NATO ve AB üyeliğini gelecekteki siyasi, askeri ve ekonomik güvenliklerinin garantisi olarak görmelerine sebep olmaktadır. Diğer taraftan, AB'nin genişlemesi ile meydana gelebilecek sonuçlar bakımından Karadeniz'in önem taşıdığını söylemek mümkündür. AB'nin Romanya ve Bulgaristan üyeliği ile birlikte Karadeniz'de güç haline gelip gelmediği üzerinde düşünülen bir noktadır (Kanbolat, 2007: 77).

Üçüncü olarak, Karadeniz'in jeopolitik konumu itibarıyla de Orta Doğu bölgesine yakın bir bölgede bulunması sayılmaktadır. Bilhassa 11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonra ABD'nin terörist organizasyonlara karşı mücadelesinde tehdit olarak gösterdiği Afganistan

ve Irak bölgesini çevrelemek için Karadeniz’de var olması ve bölgeye nüfuz etmesi önemli görülmektedir. 3 Kasım 2003'te İspanya ve 7 Temmuz 2005'te İngiltere’de gerçekleştirilen terör saldırıları Kuzey Amerika ve Avrupa’nın güvenliğine yönelik olarak oluşan tehdidin boyutlarını ve terörle mücadelenin önemini ortaya koymuştur. Bu açıdan ABD’nin Orta Doğu’ya yönelik politikaları kapsamında Karadeniz’in jeopolitik konumu daha da önem kazanmaktadır. “Karadeniz konumu itibariyle yüzyıllardır Orta Doğu’ya açılan bir kapı görevi görmektedir. IX. yüzyıldaki batı devletlerinin, Karadeniz’i kontrol eden devletlerin Ortadoğu bölgesini de kontrol edebilmede elini güçlendirmektedir (Oktay, 2006: 153).

Karadeniz’in jeopolitik önemini arttıran dördüncü faktör de Belarus ve RF’nin askeri hamlelerini izleyen ABD’nin bölgede yeni bir Rus hâkimiyeti görmek istememesidir. ABD Karadeniz bölgesini konumu itibariyle İran’a yönelik olası bir askeri harekât kapsamında da, askeri üsleri, radar istasyon merkezi ve casus uçakları olan gözetleme merkezi olarak görmektedir.

Beşinci önemli faktör de Karadeniz ve Hazar Bölgesinin zengin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmasıdır (Alkan, 2005: 20). Dünya üzerinde bulunan tüm petrol’ün % 65’ine, doğal gaz rezervinin % 40’ına sahip olan bu bölge, süreç içinde istikrarsızlaşan Ortadoğu bölgesinde bulunan petrol rezervlerine alternatif olabilecek enerji kaynaklarını bulundurmaktadır (Kanbolat, 2007: 70-80). Ayrıca Karadeniz jeopolitik konumu gereği, ABD’nin Orta Doğu ve Orta Asya’ya geçişini sağlama açısından bir koridor özelliği taşımaktadır (Kanbolat, 2007: 80).

Karadeniz’in yarı kapalı havza olması da konumunun önemini güçlendirmektedir. RF, ulusal sınırları içerisinde bulunmayan diğer ülkelerdeki sorunları, diğer bir deyişle "dondurulmuş istikrarsızlık" ortamını oluşturarak ve bunlardan faydalanarak Karadeniz havzasını kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır (Pamir, 2007: 243-265). Bu açıdan Ermenistan, Azerbaycan ile arasında yaşadığı Yukarı Karabağ sorununda egemen devletlere karşı Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya ile Moldova’daki Dinyester’i desteklemektedir.

En son unsur olarak da, enerji arz güvenliğinin Soğuk Savaş sonrası dönemde artan önemi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özellikler RF ve Ukrayna arasındaki doğal gaz krizinden sonra gözler Karadeniz’e çevrilmiştir. Hem tanker taşımacılığı hem de boru hatları Karadeniz’in doğu-batı arasında bir enerji koridoru olmasında büyük rol oynamıştır. Bundan dolayı Karadeniz Avrupa’nın enerji güvenliğini tedarik etmede öne çıkan bir bölge haline gelmiştir (Kanbolat, 2007: 80).

2.4. Yarı Kapalı Havza ve Montrö Sözleşmesi

Montrö Sözleşmesi revize konferansı 22 Haziran 1936 yılında İsviçre’nin Montrö (Montreux) kentinde gerçekleşmiştir. Sözleşme İtalya haricinde Lozan’a katılan tüm devletler temsil edilerek imzalanmıştır. Montrö Sözleşmesi ile Türkiye, Akdeniz ve Karadeniz’de yer alan güçlerin Boğazlarla ilgili görüşlerini kendi devlet çıkarları ve stratejik hamleleri ile uzlaştırmaktadır. Görüşmelerde Fransa güçlü bir rol oynarken Fransız Joseph Paul-Boncour, İngiltere, RF ve Türkiye’nin pozisyonları arasında arabuluculuk yapmıştır. Uzlaşmanın sağlanması ile birlikte, 20 Temmuz’da tekrar toplanan kongrede

yapılan yeni sözleşme ile Türkiye Boğazlarda egemenliği elinde tutacak ve bölgeyi yeniden canlandırma hakkına sahip olacaktır. Türkiye böylelikle Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her ikisinde de güçlü bir devlet konumuna gelmiştir. Ankara böylelikle Boğazlar üzerinde yüksek bir otorite kazanmıştır. Artan kolektif güvenlik döneminde uluslararası güvenliği sağlamıştır (Ökten, 2008: 7).

Boğazlar ticari gemilere ve barış zamanında belirli sınırlar çerçevesinde savaş gemilerine açık kalmıştır. Bu bağlamda, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan devletlerin gemilerinin sayısı, silahlanması ve kalma süresi büyük ölçüde sınırlıdır. Olası bir savaş durumunda Boğazlardan ve Karadeniz'den geçişte Boğazlar savaş gemilerine kapalı olacaktır. Realist bir yaklaşımla Sözleşme bölgede askeri anlamda güvenliği temin edici bir durum ortaya koymuştur. Sözleşmeye göre, yakın savaş tehlikesi ile tehdit edilmişse ya da savaş durumunda, 20 ve 21'nci maddeler kapsamında '*Savaş gemilerinin geçişleri tamamen Türk Hükümetinin takdirine bağlıdır*'. Montrö Sözleşmesi Türkiye için, Balkan itilafındaki bölgesel paktlar politikasıdır. Ancak, SSCB ile yakından ilişkili olan kazanımlar da olmuştur. Türkiye ve SSCB artık filolarını barış zamanında Akdeniz'e gönderebileceklerdir. Karadeniz'deki rekabet dışı güçler için ise bu durum 45.000 brüt tonla sınırlandırılmıştır (http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf Erişim Tarihi:19.05.2020).

Ticari amaçlı gemiler ile ilgili Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 28'inci Maddesi'ne göre de '*1'inci maddede yer alan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesinin sonsuz bir süresi olacaktır*'. Bu madde ise doğal hukuk öğretisiyle ün kazanmış olan Hollandalı düşünür Hugo Gratius (1583-1645) tarafından öne sürülen "Mare Liberum" yani denizlerde seyrüsefer serbestisi ilkesi ile şekillenmiştir. Mare Liberum ilkesi çerçevesinde açık denizleri birbirine bağlayan tüm geçiş noktaları seyrüsefer serbestisi kapsamında yer almaktadır (Akten, 2011: 41).

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile denizden ulaşım özgürlüğü dünyadaki tüm ülkeler için geçerli görülmüştür. Savaş dönemleri dışında ticaret gemileri saat ve zaman fark etmeksizin bayrağı ve yükünün ne olduğuna bakılmadan ve hiçbir formaliteye gerek kalmadan, Boğazlardan geçişte ulaşım özgürlüğünden tam olarak yararlanacaktır. Kılavuzluk ve römorkör hizmetleri ise Boğazdan geçecek ülkenin isteğine göre uygulanacaktır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin savaş gemileri ile ilgili maddesinde;

'Karadeniz'e sahili olmayan ülkelerin büyük savaş gemileri ve büyük zırhlı gemilerinin geçişlerine, toplam tonajlarına (Boğazlardan geçişte azami 15.000 ton, Karadeniz'de azami 30.000 ton), bunların Karadeniz'de kalma sürelerine (21 gün) sınırlamalar getirilmiştir'

(http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf , Erişim Tarihi: 19.05.2020).

Gemilerin Boğazlardan geçişinde savaş ve barış dönemi açısından belirli şartlar ortaya konulmuştur. Boğazların kontrolünü elinde bulunduran konumda olan Türkiye kendini savaş tehdidi altında hissederse veya direkt olarak savaşla karşı karşıya kalırsa Boğazların kontrolünü elinde bulunduracak ve savaş gemilerinin geçişine izin vermeme hakkını bulundurabilecektir. Kıyıdaş olmayan ülkeler için de tonaj kısıtlaması getirebilmektedir. Montrö'nün önemini daha iyi anlamak için uluslararası siyasi durumu kapsamlı şekilde analiz etmek gerekmektedir. Ayrıca coğrafi konumu gereği Karadeniz'de oluşturulmaya

çalışılan satranç tahtasında var olan hamleleri iyi izlemek gerekmektedir. Bu sebeple jeopolitik teori ve hedeflerin incelenmesi, Karadeniz'deki satranç oyununda taşların nereye konulmak istendiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Spykman ve Brzezinski'nin ortaya koyduğu teorilere baktığımızda temel olarak Avrasya'ya hükmedenin dünyaya hükmedeceği tezini hatırlatan politika uygulamaları göze çarpmaktadır. Ayrıca denizlerin önemine vurgu yapan Mahan 'Deniz Hâkimiyet Teorisi' kapsamında dünyaya hâkim olmak isteyen gücün açık denizlerde gücü elinde bulundurması gerektiğini söylemektedir. Montrö Sözleşmesi Türk Boğazlarından uçak gemileri, denizaltılar ve büyük savaş gemilerine yönelik olarak kıyıdaş olmayan ülkelere kısıtlamalar getirmekte böylelikle ABD ve NATO'nun bölgede etkin olmasını engellemektedir. Kıyıdaş ülkelerden olan RF, kıyıdaş olmayan devletlerin Karadeniz'e nüfuz etmesini istememekte bu sebeple de Montrö Sözleşmesi'nin değişmesini istememektedir (Goble, 2019).

Donanma açısından güçlü olan ABD ve NATO, Hazar Havzası ve Kafkasya'nın kontrolünü elinde bulundurmak istemektedir. NATO'nun Karadeniz bölgesine nüfuz etme girişimleri, Karadeniz havzasının Avrupa Birliği (AB)'nin bilhassa enerji arz güvenliği bakımından arz ettiği önem çerçevesinde de şekillenmekte ve bu yüzden Soğuk Savaş döneminden sonra bölgeye doğru genişleme çabaları geliştirmektedir. Bu büyük satranç tahtasında önemli bir ülke olan Türkiye Montrö Sözleşmesi çerçevesinde Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlayan ülke konumundadır. Diğer bir taraftan Montrö Rejimi Karadeniz'e sınırı olmayan ülkelerin askeri teçhizatlarının, denizaltılarının ve uçak gemilerinin Boğazlardan geçişine kısıtlamalar getirmektedir. Olası bir durumda savaş gemilerinin Boğazlardan geçmek istemesi durumunda Türkiye'den diplomasi aracılığıyla ön bildirimde bulunup izin alınması gerekmektedir. Montrö Sözleşmesi ile gemilerin geçişi için yapılan düzenlemelerin yanında uçak geçişleri için de sözleşmeye madde eklenmiştir. Sivil uçakların Akdeniz ile Karadeniz arasında geçişi durumunda, Türkiye Boğazlarda belirlenen kısıtlı bölgeler haricinde, farklı geçiş güzergâhları olan hava yollarını gösterecektir. Diğer bir yandan Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'ndeki hükümlere bağlı kalma şartıyla, uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde çevre ve deniz trafiğinin düzenlenmesi hususunda ayrıca zabıta ve yargı hakkı saklıdır (Arıdemir, 2016: 249).

Montrö Sözleşmesi Karadeniz'de var olan güvenliği yüksek çerçevede güvence altına alan bir sözleşmedir. Sözleşme gereği Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Boğaz geçişinde savaş gemisi bulunduramayacak olması RF'nin elini daha da güçlendirmektedir. NATO'ya özellikle de ABD ve Avrupa ülkelerinin birçoğuna karşı RF'nin bölgedeki güvenliğine katkıda bulunmaktadır. Diğer bir açıdan, NATO'nun Karadeniz'e kıyısı bulunan üye devletleri aracılığıyla Karadeniz'de var olmak istemesi bölgede RF'yi rahatsız etmektedir. Kırım bölgesine ve Gürcistan'a karşı uyguladığı askeri güç ve diğer siyasi hamlelerde de bunu açıkça görmek mümkündür.

Montrö, bölgenin önde gelen devletlerinden olan Türkiye'nin de egemenlik haklarını koruyucu bir sözleşme olması sebebiyle bölgede daha güvenli bir ortam sağlamaktadır. NATO üyesi olan Türkiye başta kendi güvenliğini ve sonrasında bölge güvenliğini tehlikeye atacak olası bir hamleyi istememektedir. ABD ve Karadeniz'e kıyısı olmayan

Avrupa devletlerinin birçoğu Montrö Sözleşmesi gereği getirilen tonaj kısıtlamalarından dolayı bölgede direkt olarak savaş gemisi bulunduramamaktadır.

2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz'de Kurulan Uluslararası Örgütler

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesinde çeşitli amaçlarla kurulan birden fazla örgüt bulunmaktadır. Üye ülkeler tarafından, ağırlıklı olarak ekonomi ve askeri alanlarda kurulan örgütlerin temel amacının bölgenin barış ve istikrarını ilerletmek olduğu ifade edilmektedir.

2.5.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)

Soğuk Savaş döneminin sonra ermesiyle birlikte Kafkas ve Balkan ülkelerinin ciddi bir yeniden yapılanma içerisine girdikleri bilinmektedir. Kafkasya bölgesinin sürekli bir çatışma bölgesi durumunda olması, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki problemlerin devam etmesi, Balkanlarda Bosna-Hersek ve Kosova'da yaşanan çatışmalar uluslararası toplumun belleğinde halen yerini korumaktadır. Balkan ve Kafkas ülkeleri Türkiye'nin öncülük ettiği bir ekonomik yapılanmayla tekrardan bir araya gelmek için önemli bir adım atmışlardır (Sezer, 1996: 48-52).

Karadeniz bölgesi açısından ekonomi alanında işbirliği amacıyla kurulan antlaşma Azerbaycan, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Yunanistan, Arnavutluk ve Sırbistan'ın dâhil olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)'dür. Örgüt 1992 yılında İstanbul'da toplanan zirveyle kurulmuştur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü uluslararası bir yapılanmaya dönüştürmek için antlaşma imzalanmıştır. Sonraki süreçte Örgüt son halini almış ve KEİÖ olarak bugün de varlığını sürdürmektedir (Uzgel, 2006: 519).

KEİÖ çeşitli sektörlerde ekonomiyi canlandırma ve üye devletler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuş olsa da bölgede ekonomi kapsamında barış ve istikrar sağlamayı amaçlamaktadır. KEİÖ, Karadeniz bölgesine kıyısı olan ve Karadeniz ile bağlantısı olan ülkelerin işbirliğini geliştirmek için katılabilecekleri bir organizasyon olarak da düşünülebilmektedir. Ekonomik, siyasi ve güvenlik bölgesine kıyısı olan ve Karadeniz çerçevesinde işbirliğini geliştirebilecek kuruluş olarak da ifade edilebilmektedir. BLACKSEAFOR ve KEİÖ bölgeyi sırasıyla askeri ve ekonomik olarak kalkındırmakta, barış ve istikrar ortamına katkıda bulunmaktadırlar (Nurver, 1998: 193-214).

KEİÖ'nün kuruluşundaki temel amaç Karadeniz bölgesinde işbirliğini arttırmak ve genişletilmiş Karadeniz bölgesi kapsamında bölgeye kıyısı olan ve yakın devletler arasındaki çatışmazlık ortamını sağlamaktır. Üye olan devletlerin birbirine yakınlıklarından ötürü ekonomik açıdan birbirini tamamlayabilecekleri belirtilerek, ticari, bilimsel ve teknolojik işbirliğinin bölgeyi daha iyi bir seviyeye taşıyacağı öngörülmektedir.

Diğer taraftan uygulama anlamında değerlendirildiğinde, KEİÖ'nün bölgede etkin bir konumda olamamasının en önemli sebeplerinin başında, ciddi sayıda devletin üye olabilmesinin ve aslında karar veren bir çekirdek grubun bulunmayışının olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum üye devletler arasında sürekli bir fikir ayrılığının ortaya

çıkmasına ve kısır tartışmaların sürmesine sebebiyet vermektedir. Ayrıca etkili bir karar mekanizmasının bulunmaması bölgede KEİÖ politikalarının uygulamadaki etkinliğini azaltmaktadır. Bu koşullar çerçevesinde Örgütün bekleneni veremediği düşünülmektedir.

2.5.2. Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova- Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM)

Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin yıkılması ile birlikte bölgede tekrar hâkimiyet kurmak isteyen RF bölge ülkeleri üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. RF'nin bölgede artan baskılarına karşı siyasi bir danışma formu olarak kurulan Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM), Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın ortak bildirisiyle 1997 yılında Fransa'da kurulmuştur. Bu birlik üye ülkelerin ortak çıkarlarını korumak, RF'nin bölgedeki otoriter yapısını sınırlandırmak, Avrasya bölgesinde yeni bir işbirliği yapabilmek, TRACECA'yı canlandırmak, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü savunarak istikrarlı ve daha güvenli bir Karadeniz bölgesi tesis etmek amacıyla kurulmuştur. Avrupa'da kurulmuş diğer örgütlerle işbirliği içinde ortak bir güvenlik alanı oluşturarak; sosyal, ekonomik, bilimsel ve en önemlisi enerji alanlarında işbirliği yapılmasına karar verilmiştir (Matiyçik, 2004: 142).

Özbekistan'ın üye olması ile birlikte Orta Asya bağlantısı açısından güç kazanan Örgütün yeni ismi GUUAM olmuştur. Fakat Özbekistan'ın üyeliği RF'nin baskılarından dolayı çok uzun sürmemiştir. Örgüt günümüzde varlığını sürdürmekte ve NATO, ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından desteklenerek RF'ye karşı bölgede bir denge unsuru olarak görülmektedir. NATO'nun RF'yi sınırlaması açısından bölgede GUAM ile işbirliği halinde hareket ederek enerji nakil koridorlarının güvenliğinin sağlanması amaç edinilmektedir. NATO'nun işbirliği yapmaktaki isteği bölgedeki enerji koridorunu askeri olarak çevrelemek amacından kaynaklanmaktadır. GUAM Örgütü'nün desteklenmesi ve Gürcistan ile Ukrayna'nın NATO'ya üyesi olma çabası, Hazar Denizi'nden Avrupa'nın batısına enerji ve nakil koridorlarını kontrol etmek amaçlı devam eden bir ajandanın parçasıdır. NATO'nun GUAM ile ortaya koyduğu nihai amacı Baltık Boru Hattı (BBH) ve Druzhba Hattı ile birlikte RF'nin bölgedeki boru hat sisteminin zayıflatılmasıdır. GUAM Nakil Koridoru (GNK)'nun geliştirilmesine destek vererek Bakü'den, Poti ve Batum limanlarına oradan da Ukrayna'nın liman kenti olan Odessa Limanı'na bir bağlantı kurarak Avrupa'nın kuzeyine doğru bir enerji koridoru kurulmasını amaçlamaktadır (Hesenov, 2005: 643).

GUAM'ın bölgede etkin olma çabaları RF ve Türkiye açısından farklı değerlendirilmektedir. RF güvenliği açısından tehdit olarak gördüğü bu Örgütün bölgede istikrarı bozacağını düşünmektedir. Zira bölgenin güvenliğinin kendi güvenliğinden geçtiğini düşünmektedir. RF'nin aksine Türkiye GUAM Örgütü'nün Karadeniz'deki varlığının RF'yi dengelemek açısından kendi çıkarları için sorun oluşturmayacağını bilmektedir. Bu sebeple Türkiye bölgede yer alan doğal gazın taşınmasında bu bölge ülkeleri ile iş birliğini yapacak güç ve kapasiteye sahiptir.

2.5.3. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)

Karadeniz bölgesinde barış ve istikrar ortamını devam ettirmek ve kıyıdaş devletler arasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla 2001 yılında Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gurubu (BLACKSEAFOR) kurulmuştur. NATO'nun Akdeniz ve Atlantik'te konuşlandığı deniz donanmasına benzer bir deniz donanması da Karadeniz'de bulunmakta ve devriye yapmaktadır. Çok uluslu bir donanma olarak kurulan BLACKSEAFOR, kıyıdaş olan devletler arasında deniz filosu olarak işbirliği sağlamakla beraber 11 Eylül sonrası dönem için de teröre karşı bölge ülkelerinin güvenliğini temin edecek nitelikte bir antlaşma olmuştur. Karadeniz havzasına kıyıdaş altı ülke (Türkiye, RF, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan ve Ukrayna) Örgütün üyesidir. BLACKSEAFOR'a üye olan ülkeler içinde yer alan Türkiye, Bulgaristan ve Romanya aynı zamanda birer NATO üyesi oldukları için, NATO'nun da bu oluşum içinde yer aldığı söylenmektedir. BLACKSEAFOR bir taraftan da BM ve AGİT kapsamında ortaya konulan operasyonlarda çalışabilmektedir. Karadeniz bölgesi güvenliği açısından Soğuk Savaş öncesi düşmanca bir tavır ortaya koyan ülkelerin Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam eden güvensizlik durumu içinde oldukları bilinmekte ve bu bakımdan BLACKSEAFOR'un bölgede bir güven ortamının sağlanmasına katkıda bulunduğu değerlendirilmektedir (Tsintzade, 2004: 51).

NATO Karadeniz bölgesine nüfuz etmek istemekte bunu da Romanya ve Bulgaristan aracılığıyla yapmak istemektedir. BLACKSEAFOR'un görev yönergesi değiştirildikten sonra yapılan tatbikatın arka planında NATO'nun bölgeye girmesinin engellenmesi yatmaktadır. NATO'nun Akdeniz çevresinde gerçekleştirmiş olduğu Etkin Çaba Harekâtı'nın Karadeniz bölgesine ilerlemesinden rahatsız olan Türkiye, Montrö Sözleşmesi'nin zedeleneyeceğini düşünmekte ve Karadeniz bölgesine kıyıdaş olan ülkeler dışında herhangi bir gücün girmesinin bölgenin güvenliğini tehlikeye atacağını düşünmektedir. Bu kapsamda BLACKSEAFOR, kıyıdaş ülkelerin başta Türkiye olmak üzere güvenliğini temin etmekte ve bölgesel barışa katkıda bulunmaktadır. Fakat bölge üzerinde tam bir ortak paydanın olmayışı bölgede meydana gelen krizlerde kırılgan bir yapı ortaya koymaktadır.

2.5.4. Karadeniz Sinerjisi

Karadeniz bölgesi, doğal kaynakları bakımından zengin, Avrupa ve Orta Asya arasında yer alan stratejik bir bölgede bulunmaktadır. Güçlü bir pazara sahip olan bölge, ulaşım ve enerji bakımından da güçlü kalkınma potansiyeli bulundurması nedeniyle dikkatleri üzerinde toplamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde bölge ülkelerinde yapılan reformlar kayda değer bir ilerleme olarak görünse de Karadeniz bölgesi iç dinamikleri bakımından farklı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Dondurulmuş çatışmalar, çevre sorunları, organize suç ve illegal göç problemleri bölgenin istikrarını bozmaktadır. AB Komisyonu'nun Raporu'na göre bölge ile ilgili geliştirilecek işbirlikleri çerçevesinde bölgede güven ortamının sağlanacağı ve bölge çevresinde koordinasyonun dizayn edileceği belirtilmektedir. Bölgede yapılacak işbirlikleri enerji, ulaşım, çevre, dolaşım ve güvenlik gibi temel unsurları içermektedir. Komisyon bu çerçevede yeni bir hareket alanı oluşturmuş ve AB'nin bölgeye yönelik girişimi olan

Karadeniz Sinerjisi'ni kurmuştur. AB doğalgaz ithalatında RF'ye olan bağımlılığını minimum seviyeye indirip yeni enerji arzı sağlayabilecek projelere destek vermek istemektedir. Enerji tedarik ediciler bakımından alternatif boru hatlarının artması AB kadar bölgedeki diğer ülkeler için de elzemdir. Komisyon, enerji üreticileri, transit ülkeler ve müşterilerle enerji güvenliği diyalogu ile ilişkilerini güçlendirmeye devam edecektir (Andreev, 2008: 94).

Bölgede Hazar-Trans-Karadeniz enerji koridoru geliştirilmek istenmekte ve böylelikle yeni enerji hatları ile birlikte bölgenin enerji güvenliğinin güçlendirmesi ve bölgede RF'ye karşı bir denge oluşturulması düşünülmektedir. Yeni enerji koridorunun Orta Asya'dan AB'ye doğru ek bir doğalgaz ihracatı sağlayacağı belirtilmekte, böylelikle petrol transiti, güvenlik ve ekolojik durumun geliştirilmesi amaçlanmaktadır. AB'nin Raporda bahsi geçen hedeflerine ulaşması için çok ciddi yatırımlar yapması gerekmektedir. Bu sebeple bölgedeki kıyıdaş devletleri ve AB üyesi devletleri kapsayacak şekilde yasal bir çerçevenin oluşması için fizibilite çalışması yapılması gerekmektedir (Büyükkakıncı, 2003: 329).

BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA FEDERASYONU'NUN KARADENİZ POLİTİKASI

3.1. Rusya'nın Karadeniz Politikası'nın Tarihi Arka Planı

Karadeniz bölgesi özellikle jeopolitik konumu itibariyle yüzyıllarca dikkat çeken bir bölge olmuştur. Coğrafi açıdan önemli bir konuma haiz bölgenin kontrolü amacıyla pek çok mücadele verilmiştir. RF'nin Karadeniz politikası genel bir çerçevede incelendiğinde tarih boyunca Karadeniz'in sıcak denizlere inmek için bir çıkış yolu olarak değerlendirildiği görülmektedir. Sıcak denizlere inme yolu olarak bilinen Karadeniz aynı zamanda RF açısından yaşam alanı olarak görülmekte ve RF'nin güvenliğini sağlamak amacıyla bölgede hâkimiyet kurma çabasına girdiği gözlenmektedir.

Çarlık Rusya'da I.Petro'nun Karadeniz'i tersane ile donatma fikri ile bölgede tek etkin güç olma çabası, daha sonraki süreçlerde de farklı politikalarla devam etmiştir. Sonraki dönemlerde Karadeniz'de farklı mücadeleler arasında istisnasız şekilde yer alan iki güç Türkler ve Ruslar olmuştur. 16. Yüzyılın başlangıcından bu yana Karadeniz'in ve çevresinde konumlanmış bölgelerin hâkimiyetini elinde bulunduran Türkler, Karadeniz'i Padişahın şahsi bölgesi olarak adlandırarak, Türk harici kuvvetlerin girişine engel olmuşlardır. 17. Yüzyılda değişen siyasi ortam ve güç merkezinin süreç içinde değişmesi ile ağırlığını hissettirmeye başlayan Rus güçleri Türklerin Karadeniz çevresinde kurmuş oldukları hâkimiyetinin bağlarını baltalamaya başlamış ve güçlerini kırmaya çalışmışlardır. Ruslar Karadeniz bölgesinde devletlerinin var olan askeri ve siyasi gücünü arttırmanın yolunu, ilerleyen süreç içinde sıcak denizlere inmekle olacağını öngörmektedirler. Bu sürekliliğin devam etmesi ve sıcak denizlere inme politikası RF için Karadeniz hâkimiyeti üzerinden geçmektedir (Akgün, 2003: 45-85).

I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Londra'da çözülemeyen konuların başında boğazlar meselesi gelmiştir. Karadeniz'de hâkimiyeti elden bırakmak istemeyen SSCB, Karadeniz'e konuşturduğu donanmasıyla bölgede başka güçlerin hâkimiyetine izin vermeyeceğini göstermek istemiştir. Sonraki süreçte Montrö Sözleşmesi ile boğazlar sorunu çözüme kavuşturulmuş, bu durum Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin özellikle de Türkiye'nin güvenlik endişelerini azaltmıştır. Soğuk Savaş'ın son bulması ile birlikte RF ile ABD arasında sözde barış dönemi başlamış ancak, bu dönem son yıllarda karşılıklı olarak daha fazla güç kazanma adına silahlanma şeklinde devam etmiştir. RF ve ABD arasında devam eden sürecin tehlikeli bir boyuta ulaşmasıyla birlikte ABD ve NATO ortak çıkarlar doğrultusunda beraber hareket ederek RF'yi çevrelemeyi hedeflemişlerdir. Özellikle Füze Savunma Sistemi kapsamında bir rekabetin oluşması ve ABD ile RF'nin bu süreçte Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'ndan çekilmesi, bölgede ileriki süreçlerde sıcak çatışmaların kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda iki ülkenin de sözleşme ile yasaklanmış olan silah sistemleri ile ilgili çalışmalar yapması söz konusu tehdidin boyutunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca Karadeniz havzasında artan güvenlik endişesi kıyıdaş olan diğer beş ülkenin hem saldırı hem de savunma gücü oluşturmaya neden olmuş ve bölge ülkelerinde ciddi silahlanma yarışını başlatmıştır.

Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakından sonra NATO ve RF, Karadeniz havzasında daha güçlü olmak adına çeşitli girişimlere devam etmektedirler. Bu çerçevede RF, Kırım'da yer

alan deniz üslerini daha kuvvetli bir hale getirmekte, NATO ise Romanya'da ve Bulgaristan'da askeri kapasitesini arttırmaya çalışmaktadır. Her iki ülkenin silahlanma adına ekstra bir çaba göstermesi Karadeniz'de her an bir sıcak çatışmanın tekrar çıkacağı izlenimini vermektedir (Akgün, 2003: 45-85).

ABD'nin ve RF'nin politikaları ile sıcak bir çatışma ortamına dönüşen Karadeniz'deki rekabet ortamının tam ortasında kalan ülke Türkiye'dir. Akdeniz ve Ege Denizi ile kıyaslandığında daha az tehlike arz eden Karadeniz'de herhangi bir krizin ortaya çıkmaması adına Türkiye girişimlerde bulunmakta, olası bir tehlikeden minimum düzeyde etkilenmek adına büyük çaba göstermektedir. 1936 yılında imzalanmış olan Montrö Sözleşmesi'ndeki maddeleri değiştirmeye çalışan batılı müttefiklere karşı büyük bir direnç sergileyen Türkiye, Montrö Sözleşmesi'nin Karadeniz'deki istikrarın sağlanmasına ciddi katkı sağladığının farkındadır. Dolayısıyla sözleşmenin muhafaza edilebilmesi için gerekli tüm önlemleri almaya çalışmaktadır. Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ya da feshedilmesi geri dönüşü olmayan zararların oluşmasına, Türkiye'nin ulusal güvenliğinin tehlikeye atılmasına sebebiyet verecektir.

Boğazlar rejimine getirilen düzenleme kapsamında Montrö Sözleşmesi tarafların yararlanabileceği maddeler içermesinden ötürü, devletlerarasında görünmez bir bağ işlevi görmektedir. Bu sebeple devletlerarası ilişkiler bozulsun da Montrö Sözleşmesi bu bağlamda Türkiye ve RF'yi birbirine çeken bir mıknatıs görevi görmektedir. Fakat Türkiye kapsamında RF tamamen bir müttefik konumuna gelememiştir. Bu hususu ilişkilerin geliştiği bir dönemde RF Genel Kurmay Başkanı Gerasimov'un yaptığı, Karadeniz'in yeni efendisinin RF olduğu minvalindeki açıklamalarından da okumak mümkündür. Bu nedenle mevcut durumda Türkiye, Karadeniz özelinde Montrö düzeninin devamına ve RF'nin bölgedeki meşru çıkarlarının göz önünde bulundurulmasına dayanan politikasını, Karadeniz'de NATO gibi örgütlerle işbirliği yaparak dengelemektedir (Akgün, 2003: 45-85).

3.2. Rus Jeopolitiği Çerçevesinde Karadeniz'in Önemi

Önemli jeopolitik konumu nedeniyle Karadeniz bölgesinin Soğuk Savaş sonrası dönemde artan şekilde güç mücadelelerine sahne olduğu görülmektedir. Bölgenin RF açısından siyasi, ekonomi ve askeri açıdan arz ettiği önemin anlaşılması, RF'nin bölgeye yaklaşımını ve politika uygulamalarının temellerini anlamak açısından katkı sağlayacaktır.

3.2.1. Rusya Perspektifinden Karadeniz'in Siyasi Önemi

Kendini Avrasya'nın en güçlü devleti ve doğal olarak da lideri olarak gören RF, Çarlık dönemlerinden itibaren Karadeniz bölgesini kendi bölgesi olarak algılamış ve bölgede hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. RF açısından Karadeniz bölgesi yaşam alanının başlangıcını ifade etmektedir. Karadeniz'in taşıdığı uluslararası ekonomi-politik önem RF tarafından bölgede kendi kontrolü dışında ortaya çıkan her gelişmenin güvenliğine yönelik ve karşılık verilmesi gereken bir tehdit olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. RF'nin Karadeniz'de üstün bir güç olarak varlığını sürdürmesi, bölgedeki dengeleri ve mevcut durumu koruması ile mümkün olabilecektir. Bunun haricinde NATO'nun veya bölge dışı güçlerin içinde olduğu her gelişme kendisi ve bölgenin güvenliği açısından risk teşkil etmektedir. Böylelikle RF için Karadeniz bölgesinin kendi kapsadığı bölgenin merkezinde

bulunması bölgenin istikrarı ve güvenliği için önemli olup, RF'nin Karadeniz bölgesi dışından herhangi bir ülkenin müdahalesine izin vermesi olası durmamaktadır. Bu kapsamda Karadeniz'in RF için siyasi önemi göz önünde bulundurulduğunda ön plana çıkan iki devlet Ukrayna ve Gürcistan'dır. Bu devletlerin ortak özelliği SSCB dağıldıktan sonraki süreçte siyasi olarak sürekli sorun içinde oldukları RF ile 2000 yılından sonra da devam eden Rus karşıtı ve batı yanlısı politikalarıdır. Karadeniz'i kendisi için yaşam alanı olarak gören ve kendisini de bölgede egemen güç olarak gören RF özellikle de NATO ve dolayısıyla ABD'den tarafından öne sürülecek her türlü siyasi müdahaleye sert bir şekilde cevap vermeyi asıl politikası olarak belirlemiştir. Ukrayna ve Gürcistan'ın bölgede izledikleri politikaların Karadeniz'deki dengeleri değiştirebilecek nitelikte olması, bu devletlerin kontrol altında tutulmalarını gerektirmektedir (Kobrinakaya, 2008: 3).

RF, SSCB'nin yıkılmasıyla beraber 1991'den sonraki dönemde NATO ve ABD'nin kendisine ve özellikle Karadeniz bölgesine yönelik nüfuz etme çabası içinde bulunduğunu varsaymakta ve bu çerçevede karşı politikalar üretmeye çalışmaktadır. Soğuk Savaş süresince Avrupa-Atlantik bloğu için fazla bir önem arz etmeyen Karadeniz bölgesi Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, siyasi, ekonomik ve askeri sebeplerden ötürü özellikle de başta NATO ve AB olmak üzere batı bloğunun dikkatini çekmiştir. Bu kapsamda NATO ve AB'nin doğuya doğru bir genişleme politikası izleyerek bölgedeki devletlerin batı ile entegrasyonunu sağlamaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Batı devletlerinin Karadeniz havzasına daha önem vermelerinin temel sebepleri NATO'nun ve AB'nin 11 Eylül saldırılarından sonra güvenlik endişelerinin artması, enerji talebi ve arzı ile istikrarlı bir bölge arzulanmaları şeklinde sıralamak mümkündür. ABD ve NATO açısından 9/11 saldırılarının ertesinde küresel terörizm ile mücadelenin bir tarafı Orta Asya ve özellikle Karadeniz bölgesine dayanmaktadır (Ülger, 2007: 57).

Bu kapsamda ABD Orta Asya'da Afganistan, Gürcistan ile Özbekistan bölgesine uzanan koridor boyunca askeri gücünü artırarak bölgede karar verici bir ülke olma stratejisi izlemiştir. NATO üzerinden de batının Karadeniz bölgesindeki etkisini arttırmaya çalışmasıyla RF ile NATO'nun ilerleyen süreçlerde bir anlamda karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Gürcistan'ın NATO'ya üyelik girişimi ve Ukrayna'da ortaya çıkan krizlerin hepsi kendini bölgenin tek hâkimi olarak gören RF için bir çevreleme operasyonu olarak algılanmıştır. Bu bağlamda RF'nin Gürcistan'a ve Kırım'a yönelik operasyonlarının arka planındaki sebepleri çok daha iyi anlaşılmaktadır. Karadeniz bölgesinin güvenliği, RF için önem arz etmekte ve bölge güvenliği Avrupa-Atlantik Bloğu ile sağlanan stratejik dengelerle korunabilecektir. NATO ve ABD, Karadeniz bölgesine doğru nüfuz etmeye çalıştıkça RF'nin Gürcistan ve Ukrayna örneklerindeki olduğu gibi tedbirsiz kalmayacağı ve bu çabaları sekteye uğratmayı çalışacağı kaçınılmaz olacaktır. Bunların yanı sıra RF'nin diğer bir stratejisi de AB'nin bölgedeki bazı faaliyetlerini NATO'nun politikalarına karşı bir denge unsuru olarak kullanılabileceği kapsamda kısmen desteklemek üzerine gelişmiştir (Ülger, 2007: 58).

Sonuç olarak, Karadeniz'in kuzey kıyısında, küresel bir güç olan ve bu gücünü sürdürmek isteyen RF'nin bölgenin hâkimi olmak adına gücünü maksimize etmeye ve çıkarlarını her

türlü enstrümanı kullanarak korumaya çalıştığı görülmektedir. Karadeniz havzasının güvenliği, RF, Avrupa ve Orta Asya arasında yer alan bölgede yaşanan stratejik olaylarla direkt olarak bağlantılıdır. AB ve NATO, Karadeniz bölgesine doğru genişleme girişimleri karşısında RF'nin Gürcistan ve Ukrayna'da olduğu gibi karşı önlemler alıp bu girişimleri başarısızlığa uğratmayı hedeflemesi söz konusu olacaktır.

3.2.2. Rusya Perspektifinden Karadeniz'in Enerji ve Ekonomi Alanlarındaki Önemi

Soğuk Savaş döneminin son bulmasının Karadeniz bölgesi üzerindeki ciddi etkileri olmuştur. Bölgenin ekonomik yapısında ciddi şekilde etkilenmiştir. Soğuk Savaş süresi boyunca iki kutuplu dünya düzeninde Orta-Asya ve Avrupa arasında bir koridor olarak kalması sebebiyle ekonomik anlamda arka planda kalmış olan Karadeniz havzası Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle enerji arzının önem kazanması ile birlikte tekrardan dikkat çeken bir bölge haline gelmiştir. Bulgaristan, Romanya gibi Karadeniz'e kıyısı bulunan ve SSCB yıkılmadan önce Varşova Paktı üyesi olan ülkelerin batıyla hızlı bir şekilde entegrasyon dönemine girme girişimleri ile beraber ekonomik ve ticari alanda Karadeniz hareketlenmeye başlamıştır. Bu süreç çok uzun süre geçmeden bölge ülkelerinin kendi aralarında var olan ticari ilişkilerin ilerlemesine neden olmuş ve ortaya koydukları ekonomik büyüme bölgenin ekonomik yapısına ciddi katkılar sağlamıştır (Ülger, 2007: 60).

Bu bağlamda bölgede meydana gelen önemli ekonomik gelişmelerin başında zengin doğal kaynakların kullanımı ve enerji arzı konusu yer almaktadır. Hazar Denizi ile birlikte zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan bölge, özellikle de doğalgaz yönünden enerjiye ihtiyaç duyan Avrupa ile Orta Asya arasında enerji arzı bakımından bir koridor haline bürünmüştür. RF için yüksek bir gelir temin eden doğalgaz ve petrol ihracatı, Karadeniz havzasının bir enerji koridoru haline almasını sağlamaktadır. Fakat daha da önemlisi bu enerji boru hatlarının ekseriyetli çoğunluğunu RF'nin elinde bulunmasıdır. Bu yüzden RF'nin Karadeniz'de ekonomisine zarar geldiği anda tereddüt etmeden askeri müdahaleden kaçınmayacağı aşikârdır. Bölgenin enerji altyapısının SSCB döneminde inşa edilmiş olmasından dolayı SSCB'nin dağılmasıyla beraber Doğu Avrupa ülkeleri RF'ye enerji arzı açısından bağımlı kalmaya devam etmişlerdir. Almanya gibi daha merkezi bir konumda olan Avrupa ülkelerinin de enerji ihtiyaçlarını karşılamak için SSCB döneminde yapılmış olan enerji boru hatlarını kullanması birçok Avrupa ülkesinin enerjiyi RF'den tedarik etmesine neden olmuştur. Bu durumun RF'ye gelir anlamında büyük bir avantaj sağladığı açıktır. Bu durumu RF için önemli kılan temel iki temel sebep bulunmaktadır. Birincisi SSCB yıkıldıktan sonra geçiş döneminde ekonomi anlamında büyük bir sıkıntı çeken RF'nin ekonomisini canlandırmak için çok karlı bir imkân sunması, ikincisi ise Karadeniz jeopolitiğini güçlü kılan doğal kaynakların bölgede bir siyasi araç olarak kullanılabilmesi gerçeğidir. RF enerji kartını bölgede Avrupa ve Orta Asya ülkelerine karşı politikada ikna edici olmak için kullanmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Ukrayna örneğinde de görüldüğü üzere RF yeri geldiğinde bölge ülkelerini birer “müttefik”, yeri geldiğinde de “düşman” olarak görmüş ve politikalarını buna göre sürdürmüştür. Fakat yukarıda belirtildiği gibi, RF'nin enerji arzını ve doğal kaynakları siyasi bir araç olarak kullanılabilmesinin yolu bu hatları kendi kontrolünde bulundurmasından geçmektedir.

RF'ye olan bağımlılıktan az da olsa kurtulmak isteyen bölge ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bölgede Azerbaycan ve Kazakistan gibi doğal kaynaklar bakımından zengin olan ülkeler enerji arzındaki payını arttırmak için RF dışında farklı seçenekleri değerlendirmek istemektedirler. NATO devletleri ve özelde Türkiye gibi bölgede güçlü bir konuma sahip olan devletler ile yapılan projeler RF'nin hareket imkânlarını sınırlandırmaktadır. RF'nin lehine olacak şekilde SSCB zamanından kalan enerji nakil hatlarının Novorossiysk limanına nakledilmesinden ötürü Azerbaycan ve Kazakistan yeni enerji hatlarını değerlendirmek için Gürcistan ve Türkiye ile işbirliği yapmaya çalışmışlardır (Sezer, 2015:5).

Şekil 7. Karadeniz Bölgesindeki Enerji Boru Hatları



Kaynak: <http://mondediplo.com/blogs/pipeline-chess-across-the-black-sea>, (13.03.2020)

Avrupa'da gün geçtikçe daha çok enerji kaynağına gerek duyulmakta ve bunu karşılamak için bölgede inşa edilen doğalgaz boru hattı projelerinin bölgeyi ilerleyen yıllarda daha güçlü bir enerji tedarikçisi haline getireceği öngörülmektedir. Artan enerji hatlarının diğer bir sonucu ise, kıyıdaş ülkelerle bölge dışından olan ülkeler ile bir bakıma yeni bir enerji savaşı başlatmasıdır. Bu nokta da Karadeniz bölgesindeki devletler için güvensizliğin ve belirsizliğin hâkim olduğu bir ortamın ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi RF'yi devre dışı bırakan boru hatları RF ve bölgedeki ülkeler arasında boru hattı savaşının büyümesine sebep olmuştur. NATO'nun RF'yi etkisiz kılan, Bakü'yü Ceyhan'a bağlayan, Tiflis-Ceyhan boru hattını desteklemesi Türkmen gazının Türkiye üzerinden geçerek dış pazarlara açılması, RF açısından kendisini Karadeniz bölgesinde devre dışı bırakmayı amaçlayan projeler kapsamında değerlendirilmekte ve bu sebeple hepsi birer tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. RF'ye göre yapılan her yeni boru hattı projesinin yegâne amacı RF'yi yalnız başına bırakarak

güçlü enerji hattına sahip olan ülkeler arasından dışlamaktır (D'encausse, 2013: 34). RF için Karadeniz bölgesini ekonomi olarak önemli kılan temel argümanlardan biri de Orta Asya'ya açılan bir kapı olmasıdır. Orta Asya bölgesindeki ülkelerle artan ticaretin özellikle Çin-Kazakistan-RF üçgeninde kazan-kazan politikası çerçevesinde gelişerek ülke ekonomilerine katkıda bulunması ve bu konuların NATO ve AB'ye karşı yeni bir ticari yol olarak kullanılması da Karadeniz bölgesinin RF için arz ettiği jeopolitik önemi güçlendirmektedir (Ülger, 2007: 62).

Sonuç olarak Karadeniz'de üstünlük kuran devletin bölgedeki enerji koridorlarını kontrolü altına almasıyla jeoekonomik anlamda avantaj sağlayacağı açıktır. RF'nin bu kapsamda sert güç dahil olmak üzere her türlü güç unsurundan yararlanarak politikalarını uygulamaya koyduğu Gürcistan'a ve Kırım'a yaptığı operasyonlarla da görülmektedir. Bu çerçevede doğu-batı arasındaki enerji koridorlarının merkezi noktasında bulunan Gürcistan ve jeopolitik olarak bölgede önemli bir konuma sahip olan Kırım, RF açısından NATO'dan uzak tutulması gereken alanlar olarak görülmektedirler. Zira RF'nin 2008 yılında yaptığı operasyonla Gürcistan'ın NATO'ya üye olma süreci rafa kalkarken Karadeniz enerji koridorunun RF'nin kontrolü altında kalması konusundaki baskısı devam etmiştir.

3.2.3. Rusya Perspektifinden Karadeniz'in Askeri Önemi

RF'nin, milli güvenliğini sağlamak ve daha geniş hedeflere ulaşmak amacıyla ortaya koyduğu sıcak denizlere inme fikri Büyük Petro'dan itibaren stratejik planın önemli bir parçası olmuştur. Bu bağlamda Karadeniz bölgesi jeopolitik olarak RF'nin Akdeniz'e yani sıcak denizlere açılan kapısı anlamına gelmektedir. Yaşam alanı olarak da gördüğü bölge RF'nin güvenliğinin başladığı yer konumundadır. Bu sebeple Karadeniz'in RF haricinde herhangi bir ülkenin kontrolü kapsamında yer alması, RF açısından kabul edilecek bir şey değildir. Doğu Avrupa ülkelerinden Romanya ve Bulgaristan'ın ardından Gürcistan ve Ukrayna'nın da NATO'ya üye olmak istemesi ile birlikte Karadeniz'in NATO ülkeleri tarafından çevrelenen bir deniz haline gelmesi RF'nin kırmızıçizgisidir. RF'nin bölgede sürekli üzerinde durduğu husus NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna aracılığıyla Karadeniz'e ve Kafkasya'ya yerleşmesini kabul etmeyeceğidir. RF 2008'de Gürcistan'a yaptığı operasyonla mesajını uygulamaya dökmekten çekinmeyeceğini göstermiş ve mesajı net bir şekilde anlaşılmıştır (D'encausse, 2013: 198).

Soğuk Savaş döneminde, SSCB dönemi donanmasının en önemli görevlerinden birisini batıdan gelebilecek bir nükleer saldırı durumunda Sovyet denizaltılarının kendi nükleer füzelerini ateşleyecek zamana kadar koruma misyonuna sahip olması teşkil etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de RF, bölgede süreç içinde aktif bir siyaset izleyerek olası bir sorunda askeri gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini belirtmektedir. Bu kapsamda RF'nin bölgedeki operasyonel faaliyetleri çerçevesinde yeni savaş gemilerini inşa ettiği belirtilmektedir. Bu bağlamda çıkarılabilecek temel argümanlardan biri de Rus donanmasının Kırım ve Gürcistan'da olduğu gibi çıkarlarına ters düşen herhangi bir durumda bölgedeki jeopolitik gücünü kaybetmemek adına hiçbir müdahaleden kaçınmayacağı durumudur. RF Donanma Komutanı Amiral Victor Chirkov, 2014 yılında yaptığı bir açıklamada şöyle demiştir; *'2030 yılına kadar olan yeni Rus Deniz doktrininin*

en öncelikli iki hedefi Rusya'nın Kırım yarımadasında ve Kuzey Kutup bölgesindeki askeri varlığını güçlendirmektir'.

Amiral Victor, bu açıklama ile RF'nin 2030 yılına kadar askeri açıdan uygulamak istediği politikaları ifade etmiştir. Özellikle bu iki bölge üzerinde baskısını arttıracak mesajını vermiş ve yeni donanma stratejisinde bilhassa Kırım'ın konumu itibarıyla öncelikli bölge olarak belirlendiğini ifade etmiştir. Bölgede askeri anlamda her geçen gün daha da güçlenmek isteyen RF'nin Karadeniz donanmasında hâlihazırda 10.000 fazla personeli ve 40'tan fazla savaş gemisi yer almaktadır. Kırım'ın ilhakından sonra uğradığı güçlü yaptırımlarla ekonomik açıdan zor günler geçiren RF, buna rağmen ilerleyen dönemde rekor düzeyde askeri harcama yapmayı planlamaktadır. RF Savunma Bakanlığı 2020 yılına kadar 81 milyar dolar harcama beklediğini belirtmektedir (Sharkov, 2015: 3).

Sonuç olarak RF gün geçtikçe bölgedeki askeri gücünü arttırmaktadır. NATO ve AB'nin Karadeniz bölgesini çevreleme politikası karşısında, askeri gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini de açıkça göstermektedir. RF, Karadeniz bölgesinde var olan siyasi ve ekonomi çıkarlarını öncelikli hedefi olarak görmekte ve bu gücünü kaybetmemek adına sert gücü başta olmak üzere her türlü enstrümanı kullanarak NATO ve AB'ye bölgedeki güç mücadelesi kapsamında mesaj vermektedir.

3.3. Rusya Federasyonu'nun Geçiş Döneminde Ekonomik ve Siyasi Durumu

Soğuk Savaş döneminin son bulmasıyla beraber, Karadeniz bölgesinde uygulamakta olduğu politikaları bütüncül bir şekilde analiz edebilmek için geçiş dönemi sürecinde RF'nin genel ekonomik ve siyasi durumunu tahlil etmek gerekmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni dünya düzeninin üzerine bina edildiği iki kutuplu sistem SSCB'nin çöküşü ile sona ermiş ve yerine yeni bir uluslararası sistem kurulmuştur. SSCB'nin mirasının çoğunu devralan RF uluslararası sistemde yeni bir uluslararası yasal konu olarak yerini almış ve yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır (Brzezinski, 1998: 82).

Gorbaçov döneminin “glasnost” (siyasette şeffaflık) ve “perestroyka” (ekonomide yeniden yapılanma) politikaları sonrasında, Birlik Cumhuriyetleri birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. 1991 Aralık ayında RF, Ukrayna ve Belarus, arasında bir birliğin yapısının oluşması için Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurmuşlardır. Bununla birlikte, RF liderinin siyasi açıklamalarının yönü ve Ukrayna ve bölge devletlerinin BDT'yi algılama biçimi BDT'yi Orta Asya dışındaki diğer Sovyet coğrafyalarını kapsayan bir kuruluş haline getirmiştir. Yeni coğrafi sınırları, dış politika uygulamaları, güvenlik algısı ve ulusal kimlik tanımları ile RF, küresel sistemdeki durumunu korumak için mücadele etmiştir.

RF'nin baskın bir devlet mi, işbirliği açısından güvenilecek bir ortak mı, yoksa bir tehdit şeklinde mi düşünüleceği, uluslararası sistemin geleceği açısından önemli soru işaretleri olarak değerlendirilmiştir. Batı devletlerinin çekindikleri SSCB'nin halefi olarak RF'nin yaratacağı sorunlar endişeye neden olmuş, belirsizlik içinde ilerleyen geçiş süreci de RF'yi yeni uluslararası sistemin geleceğini belirleyen bir konuma getirmiştir (Alexandrova, 1997: 44). Arbatov'a göre 1990'larda halen "büyük güç" statüsüne sahip olan RF, 1990'lardaki

veriler itibariyle SSCB'nin demografik yapısının %60'ını, alanının %76'sını, enerji kaynaklarının %90'ını, sanayi gücünün % 65'ini ve askeri kapasitesinin % 70'ini içermektedir (Arbatov, 1997: 414).

RF'nin SSCB sisteminden aldığı ekonomik zayıflık, karşılaştığı coğrafi kısıtlamalar ve 1990'larda yeniden inşa etmeye çalıştığı yasal ve siyasi yapıdaki dönüşümsel süreç de "geçiş süreci" olarak değerlendirilmektedir. Rus halkı, geçiş döneminde devlet yapısının yenilenme sürecinden en yüksek seviyede etkilenen unsuru teşkil etmiştir. Halkın refah seviyesi ve ekonomik açıdan bozulmaların olumsuz yansımaları, organize suç ve yolsuzluk benzeri sorunlara ek olarak, ileriki süreçte yapılan iktidar değişimleri bu dönemde ilk derecede önem arz eden faktörler olmuştur. Merkez yönetim ve bölge yöneticileri arasında yaşanan sorunlar bölgenin istikrarsız bir yapıya dönüşmesine sebep olmuştur. RF'nin ilk Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin, yüzünü batıya dönmüş ve politik ekonomik ve kültürel çerçevede batı modeline yakın bir politika izlemiştir (Büyükcakıncı, 2004: 139).

Boris Yeltsin'in batı yanlısı politikalara dönmek istemesinin temel sebebi yeni bir dönüşüm yaşayan RF'nin iç politikada yaşadığı sorunları düzeltmek istemesinden kaynaklanmıştır. RF'nin iç politikadaki gelişime paralel olarak dış politikada etkin rol oynayabileceği düşünülmüştür. Batı ülkeleri ve ABD de RF'nin iç siyasi gelişmelerine ve "reform programının" başarısına odaklanmışlar, 1993'te "Yakın Çevre" nin önem kazanmaya başladığı zamanda bile batı devletleri bu anlamda verdikleri desteği kesmemişlerdir (Kubicek, 2000: 108).

Batı merkezli politikalar ışığında, ekonominin serbestleştirilmesi ve özelleştirme politikalarına Ocak 1992'den itibaren hızla uygulanmaya başlanmıştır. Yegor Gaydar tarafından üstlenilen ve "radikal liberal" olarak tanımlanan "reform" paketi Anadolu Çubais tarafından kararlılıkla hayata geçirilmiştir. Fakat bu reformların Rus toplumu için istikrar ortamı oluşturmadığını söylemek mümkün olmuştur. Yoksulluğun artması ile birlikte bölgeye karışıklı getirdiği düşünülmektedir. Yılda 26 kez fiyat artışı, halk birikiminin bankalarda erimesi, yüz binden fazla işletmenin özelleştirilmesi, ulusal sermayenin önemli bir bölümünün özel mülkiyete dönüştürülmesi ve her yerleşimde "kapitalist" yaratmak için yapılan reformlar nüfusun çoğunluğunu fakirleştirmiştir

Geçiş dönemindeki liberal politikaların, 1929 tarihli "Büyük Buhran" a benzeyen şekilde bir çöküş sürecini başlattığı ifade edilmiştir. Liberal görüşü benimseyen ekonomistlerin ortaya koyduğu politikalar çerçevesinde dikkatle uygulanan "Şok Terapisi" petrolde önemli bir artışa yol açmıştır. Artan gaz ve hammadde ihracatı ile karşılıklı bağımlılığa yol açan ekonomik gelişmeler ve RF'nin batının hammadde deposuna dönüşmesi "Kuveytleşme" olgusu üzerinden eleştirilere konu olmuştur (Rutland, 1996: 326). Öte yandan Rus yöneticiler, batı dünyasına ve örgütlerine katılmak ve "medeni dünyanın" bir parçası olmak için iç reform programına destek aramışlardır. Yeltsin, RF için bu geçiş döneminde iç politik istikrarı ve ekonomik refahı gerçekleştirip liderliğini pekiştirmek amacıyla batı ile çok taraflı görüşmeler yapmış, 1990'lı yıllardan sonraki beş yıllık süreçte ABD'nin eski SSCB ülkelerine verdiği 10 milyar dolara yakın paranın yaklaşık 4 milyar doları RF'ye tahsis edilmiştir (Lieven, 1999: 309). Karşılanacak standartlar önerilmiş olmakla birlikte, bu kuruluşlar RF'deki liberalleşme ve demokratikleşme çabalarının

kesintiye uğramamasına öncelik vermişler, Anayasa referandumu öncesinde Yeltsin'in reform girişimlerini desteklemesi için başka bir yardım paketi öngörmüşlerdir. Bu çerçevede Dünya Bankası RF'ye 2,5 milyar dolar destek vermeyi onaylamıştır (Rutland, 1996: 328).

Ekonomik ve sosyal yaşam koşullarını iyileştirme adına yapılan sözkonusu yardımların sonuçları itibariyle değerlendirildiğinde ise, ekonomiyi istikrarlı bir durumdan ziyade borçlu hale getirdiği belirtilmiştir. Bu süreçte Rus toplumunda hakim olan düşünce devletin ekonomiyi iyileştirmekten ziyade daha kötüye götürdüğü yönünde olmuştur (Blackwill, 1995: 16). Ekonomik ve toplumsal anlamda yaşanan kriz çerçevesinde işsizlik rakamları artmış, psikolojik sorunlar, alkol ve uyuşturucu kullanımı yoğunlaşmıştır. Bu eğilimler sırasında aile bütünlüğü derin yara almış, yalnız kalan çocuk sayısı artmış ve çalışma yaşı asgariye indirilmiştir. Bu durumdan memnun olmayan Yeltsin, bu tür suçlarla RF'nin önümüzdeki süreçlerde tehdit altında olacağını altını çizmiş ve iç koşullardaki ilerlemenin durumunu ortaya koymuştur (Agayev, 2004: 117).

Toplumun içinde bulunduğu sosyolojik yapı durumu RF'nin iç ve dış politikasını kötü bir şekilde etkilemiştir. İç politikada, batı eksenli politika izleyen hükümete yönelik eleştiri, sosyal ve ekonomik yapının bozulmasından dolayı dış politikada ortaya koyduğu seçenekleri kısıtlama konusunda ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Ortaya sürülen farklı görüşler, RF'nin ulusal kimliği ve uluslararası düzeyde nasıl mücadele edeceği ile ilgili görüş ayrılıklarını yansıtmıştır. 1992 yılının başından itibaren Dışişleri Bakanlığı, beş farklı siyasi aktörle mücadele içerisinde kalmıştır. Devlet bürokrasisin içinde yer alan bu aktörlerin iç siyasi yapının içinde var olan mücadeleleri ile devletin ulusal çıkarlarını kendi bürokrasisinin çıkarlarına göre yeniden yaratma çabasını içermiştir. Karar alma süreçlerindeki tezat politikalar Devlet Duması ve Yeltsin arasında sorun teşkil etmiştir (Lynch, 1999: 38).

SSCB'nin yıkılmasından sonra RF'ye kalan kurumlar, batı tarzında bir toplum oluşturma yönündeki ihtiyaçları karşılamaktan uzak kalmıştır. Reformların meşruiyetini ve istikrarını sağlamak amacıyla yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulmuş, “Beyaz Saray” krizi denilen Ekim 1993 olayları anayasa yapımıyla ilgili görüş farklılıklarından kaynaklanmıştır (Onay, 2002: 112).

Bu gelişmenin akabinde anayasa taslağı, parlamento seçimleriyle eşzamanlı olarak referanduma sunulmuştur. Anayasayı zamanında inceleyecek demokratik bir organın ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin olmamasının, Yeltsin'in daha rahat hareket etmesine yol açtığını söylemek mümkündür (Şen, 2003: 79). Yeltsin'in bu durumu yasama organı ile devlet lehine çevirmesine rağmen, RF'nin batı yönelimli politikalarından memnun olmayanların sayısı artış göstermiştir. Eleştiriler temel itibariyle, RF'nin kimlik sorunu, dış politikanın yönü ve içeriği ve büyük güç kapsamında atılması gereken politikalar üzerine odaklanmıştır (Blackwill, 1995: 47).

Eleştiriler 1993 tarihli Parlamento Seçimlerinde kendini göstererek seçim sonucunda reformcular ağır bir yenilgi yaşamışlardır. Batının yükselen milliyetçi muhafazakâr görüşler karşısındaki endişelerine rağmen Yeltsin, RF'yi demokratik bir devlete

dönüştürme ve batı yanlısı politikalar izleme konusunda karalı bir duruş sergilemiştir (Felkay, 2002: 99).

3.4. Boris Yeltsin Dönemi

Boris Nikolayevich Yeltsin, 1990 yılında SSCB'nin Parlamento Başkanlığına, 1991 yılında ise Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 1990 yılının Temmuz ayına kadar Komünist Parti'de yer alan Yeltsin, 1991 yılının Haziran ayında RF Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. 1991 yılının Ağustos ayında komünistler Gorbaçov'a bir darbe girişiminde bulunmuş, Yeltsin ise bu darbeyi gerçekleştirmiş olan liderlere karşı kararlı bir duruş sergileyerek SSCB'nin güçlü bir figürü olarak anılmaya başlamıştır. Aralık 1991'de Yeltsin, Ukrayna ve Belarus cumhurbaşkanları ile görüşmüş, SSCB yerine gelecek BDT'nin kurulması için adımlar atmıştır. SSCB cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiş olan Gorbaçov'un istifa etmesi ile birlikte 31 Aralık 1991 tarihinde SSCB çökmüş, Rusya Federasyonu Hükümeti Yeltsin yönetiminin eline geçmiştir (Onay, 2002: 85).

Yeltsin göreve gelmesi ile birlikte ülke genelinde ortaya çıkan anlaşmazlıkları sonlandırma çabası içine girmiştir. Batı modelinden etkilenmiş, batının ekonomisini, siyasetini ve kültürünü Rus toplumuna aşlamaya çalışmıştır. 1988 yılında Demokratik Rusya Hareketi'ni (DRH) kurmuş, komünizmin tüm etkilerini silmeyi hedeflemiştir. Bunun yanında eski SSCB'nin dağılan ülkeleri ile de hem siyasi hem de ekonomik ilişkiler kurmuş, rejim değişikliği açısından cumhuriyet fikrine saygı duyduğunu ifade etmiştir (Kemaloğlu, 2016: 13).

Yeltsin *"ABD'nin 200 yıllık demokrasi tecrübesini göz ardı edemeyiz"* ifadesinde bulunmuş, Yeltsin'in bu görüşü o dönem görev yapan Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev tarafından da desteklenmiştir. Hem Cumhurbaşkanının hem de Dışişleri Bakanı'nın benzer görüşlerde olması politikadaki kısır döngüyü engelleyerek siyasi hamlelerin önünü açmıştır. Söz konusu politikalar ile birlikte ABD ile SSCB'nin arasındaki Soğuk Savaş'ın en önemli unsurlarından olan nükleer rekabet sona erdirilmek istenmiştir. Uzlaştırıcı politikalar çerçevesinde Rusya Federasyonu NATO ile işbirliğine başlamış, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ile yakın ilişkiler kurmuş, G-7 gibi uluslararası önem teşkil eden örgütlere üye olmuştur. Böylelikle Rusya Federasyonu dış politikada emperyalist bir anlayışın ötesinde bir siyaset izleyerek kendini göstermeyi başarmıştır (Kemaloğlu, 2016: 12).

RF, Boris Yeltsin döneminde önemli bir aktör olarak uluslararası alanda gitgide daha fazla söz sahibi olan bir devlet haline gelmiştir. SSCB'nin halefi olarak BMGK'de daimi üye olarak veto hakkına sahip olmuştur. Nükleer güce sahip olması da bu üyelik hakkına sahip olmasında büyük bir rol oynamıştır. İlk başlarda Boris Yeltsin'in önderliğinde dış politikada ABD ve Avrupa ile ilişkiler iyi bir havada sürdürülmüştür. Ancak bu olumlu çerçevede dahi belirsizlik unsurları varlık göstermiştir. Zira dağılan Varşova Paktı karşısında NATO varlığını sürdürmeye devam etmiş, iki kutuplu sistem içinde kısmen de olsa istikrar içinde bulunan Balkan ülkeleri, SSCB'nin yıkılmasıyla beraber güç boşluğuna düşmüştür. Soğuk Savaş döneminde sistem yapısı çerçevesinde bastırılan temel problemler gün yüzüne çıkmış, Balkanlar ile Kafkasya sıcak savaş alanına dönüşmüştür. Kafkasya'da ortaya çıkan olaylara batı devletleri direkt müdahil olmak yerine tarafsız bir politika

izleyerek RF'nin olaylar karşısındaki tutumunu izlemişlerdir. Zira batılı devletlerin bocalama döneminde olan RF'nin önceden var olan ekonomik, askeri ve sosyal yapısını temelden sarsacak politikalar izlemeleri durumunda RF'nin sert karşılık verebileceği ihtimalini göz önünde bulundurdıklarını söylemek mümkündür (Tezkan, 2001: 63-70).

Balkan coğrafyasına daha yakından bakıldığında, Balkan devletleri ile NATO ilişkisinin farklı bir süreçten geçtiği görülmektedir. Ruslar ile güvenlik ekseninde problem yaşayan Almanya'nın Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla tek bir devlet haline gelmesi ve Polonya, Çekya, Slovakya ve Macaristan'ı yanına çekmesi RF tehdidini biraz da olsa kırmış ve oluşan tampon bölge ile NATO doğuya doğru genişlemiştir. 1999'da Polonya, Çekya ve Macaristan'ın NATO'ya üye olması ile Kosova olaylarının yakın süreçlerde gelişmesi RF ile batı arasındaki karşılıklı güven ilişkisini zayıflatmıştır (Tezkan, 2001: 63-70).

Yeltsin döneminin temelinde yine de eski SSCB topraklarının güvenliğinin RF'yi tehdit etmeyecek şekilde sağlanması ve bu coğrafyanın hala RF etkisi altında olduğunun gösterilmesi yatmıştır. NATO'nun genişlemesini kendi güvenlik sahasına bir tehdit olarak algılayan Yeltsin, bir süre sonra politikalarında bazı değişikliklere gitmiştir. Bu durum da Yeltsin'in batı ile işbirliği ve ortaklık yönündeki stratejisine ters düşen bir durum meydana getirmiştir (Onay, 2008: 194).

“Bu gelişmeler hiç şüphe yok ki, ABD ve Rusya arasındaki ‘stratejik ortaklığı’ zorlamaktaydı. Stratejik ortaklık, iki ülkenin kendi dünya sorunlarında işbirliği yapmaları, buna karşılık birbirlerinin nüfuz bölgelerine müdahale etmekten kaçınmaları anlamına gelmektedir. Nitekim bu bağlamda Rusya, ABD'nin Haiti'ye müdahalesini desteklerken, Washington da Moskova'nın ‘yakın çevre’ olarak adlandırdığı eski Sovyet Cumhuriyetlerinde, Tacikistan'dan, Gürcistan'a ve Moldova'ya kadar gerçekleştirdiği dolaylı ya da dolaysız müdahaleleri anlayışla karşılamış, hatta ABD başkanı Clinton, “Rusya'nın kendi Monroe Doktrini'ni ilan etmeye hakkı olduğunu” açıklamıştır (Onay, 2008: 195).

Yeltsin, halktan gelen itirazlar doğrultusunda dış politika çizgisinde değişikliklere gitmeye başlamış, bu süreçte de Primakov'u önce dışişleri bakanlığına sonrasına kısa süreliğine başbakanlığa getirmişti. Primakov RF'ye farklı bir bakış açısı getirerek, Avrupa'yı müttefik olarak görmek yerine, partner olarak görmenin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Onun döneminde NATO'nun, Rusların tehlike olarak değerlendirdikleri şekilde genişlemesi ve Yugoslavya'da cereyan edenler sorunlar RF'yi yakından ilgilendiren gelişmelerin başlıcaları olarak gündemde yer almıştır (Jouanny, 2017: 120). NATO'nun RF'yi tehdit edecek şekilde Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'yı da içine alacak şekilde genişlemesi, Yeltsin için sorun teşkil etmiş, Yugoslavya'da yaşanan karışıklıklar ve NATO müdahalesi RF'nin tepkisini çekmiştir. Kuzey Atlantik Örgütü'nü ‘Sırlara karşı bir soykırım’ kampanyası yürütmekle suçlayan Boris Yeltsin, Panslav sempatisi ve Ortodoks inancıyla beslenen RF'nin bölgede geleneksel olarak üstlendiği Sırp davasının savunucusu rolüne yatırım yapmıştır (Jouanny, 2017: 121).

Boris Yeltsin dönemi genel itibariyle incelendiğinde, iç ve dış politikanın batıdan uzak olmayan hatta batıya yönelik parametreler çerçevesinde şekillendirildiğini söylemek mümkündür. Realist bir yaklaşımla şekillenen güvenlik politikaları kapsamında Karadeniz bölgesini Soğuk Savaş sonrası dönemde de yaşam alanı olarak gören Yeltsin, BDT ile bölgedeki etkisini güçlendirmeye çalışmış ve batı ile çatışmacı politikalardan kaçınmıştır.

Ancak süreç içerisinde NATO'nun Karadeniz bölgesinde genişlemeye çalışması, Yeltsin ve Dışişleri Bakanı'nın politikalarının tepki görmesine neden olmuştur. Bu minvalde, Avrasyacı yaklaşımın RF'nin çıkarlarının maksimize edilmesi açısından daha faydalı olacağı üzerinde durulmuştur.

İktidarda olduğu dönemde Yeltsin, “yeni düşünce” yıllarından temalara gönderme yaparak Rusya'nın hala büyük bir güç olduğunu, ancak artık buna iyi kişilik özelliğini de eklediğini ileri sürmüştür:

“Rusya'nın otoritesi dünyaca kabul edilmiştir... Ama 80 yıldır ilk defa, bu kabul Stalin, Brejnev ve diğerlerinin dönemlerindeki gibi korku imparatorluğunun kalıntıları altında kalkma korkusuna dayanmıyor”(Yeltsin'in Bağımsızlık Günü konuşmasından 1997).

Yine de, ABD'deki kimi gözlemciler Rusya'nın Batı ittifakına bağlılığına ikna olmamışlardır. Örneğin; Washington Times'ın 1998 tarihli bir köşe yazısında “Rus dış politikasının yönü geçmişteki Sovyet dış politikasını andırıyor... İşlevi... Her yerdeki Amerikan karşıtı rejimleri desteklemek” yorumu yapılmıştır. Clinton-Yeltsin döneminde Rusya ile ABD arasındaki en büyük fikir ayrılığı Balkanlar'daki Bosna ve Kosova sorunlarıdır. Ancak, Yeltsin döneminin sonlarına doğru Rusya'nın başarısız ekonomisi, sürekli yardıma muhtaç olması ve “büyük güç” unvanına can havliyle sarılması konusunda artan bir hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk su yüzüne çıkmıştır. Batı basınındaki köşe yazılarında Rusya'nın Balkan anlaşmazlıklarında arabuluculuk iddiaları ve bir yandan batı yardımı için el uzatırken, diğer yandan eşit olarak davranılma ihtiyacı eleştiri konusu olmuştur: “Rusya sadece ve sadece tek bir anlamda hala Süper Güç'tür: hala çok sayıda (ancak eskimekte olan) nükleer silaha sahiptir (Zarakol, 2012: 274).

3.4.1.Yakın Çevre Doktrini ve Avrasyacılık Fikrinin Yükselişi

Moskova için Karadeniz coğrafyası yaşam alanı (Lebensraum) olarak görülmekte, bu nedenle Moskova siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan bu bölgeyi elinde tutmak istemektedir (Tanrısever, 2007:174). Soğuk Savaş sonrası dönemde RF'nin uluslararası politikasına bakıldığında “çok kutuplu bir dünya” yaklaşımını sergilediği görülmektedir. RF, katılmış olduğu Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip olduğunu, bu nedenle de uluslararası arenada önemli bir gücü elinde bulundurduğunu belirtmiştir. BM'ye bu denli önem verilmesinin arkasındaki neden ise, Moskova'nın daha fazla söz hakkına sahip olmayı talep etmesi ve çıkarlarının en üst seviyede tutulmasını istemesidir. Bu minvalde Moskova, BM'nin yerine NATO'nun ya da AB'nin geçmesini, NATO'nun küresel alanda daha fazla söz sahibi olmasına razı olmamıştır. RF çok kutuplu dünya yaklaşımını desteklemiş, bu aşamada SSCB'nin eski coğrafyasına öncelik tanımıştır. Moskova bölge üzerinde Avrupa ve Atlantik kökenli girişimlerin bölgeyi riske attığını belirterek Karadeniz stratejisinde batı etkenini kısıtlayıp, daha çok eski SSCB coğrafyasına yönelmenin çıkarları için daha doğru olacağını belirtmiştir (Canar, 2013: 161-162).

RF'nin Karadeniz'e bakışını şekillendiren “Yakın Çevre Doktrini”, eski Sovyet coğrafyasında RF'nin canlılığını devam ettirme temeline uzanmakta ve bölge devletleriyle olan bağların sürdürülmesi üzerine bina edilmektedir. Yakın Çevre Doktrini söz konusu olduğunda 1991 yılına kadar SSCB'ye üye olan, SSCB'nin yıkılması ile birlikte bağımsızlığını kazanan devletler, Rus kökenli olmayan devletler akla gelmektedir. RF'ye

göre eski SSCB coğrafyası bir yaşam alanıdır. RF'nin eski SSCB üyeleri ile yakınlık kurmak istemesinin temelinde BDT'nin hem askeri hem de siyasi araçlarının daha aktif bir mekanizmaya dönüştürülmesi isteği bulunmaktadır. Alfred Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi'nde de ifade edildiği üzere denizlere hâkim olan devletin dünyaya hâkim olacağı tezinde göz önünde bulunduran RF'nin bölgedeki temel amaçlarından biri çevresinde yer alan denizlerin gücünü elinde tutmak, bu gücü elinden almak isteyecek olan batı kökenli örgüt devletlere izin vermemektir. Örnek verecek olursak NATO'nun Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeleri örgüt bünyesine alarak Karadeniz havzasında etkin olma çabası, bölgenin güvenliği ve istikrarını tehlikeye attığını söyleyen RF'yi rahatsız etmektedir (Kumarova, 2006: 105).

Moskova'nın jeopolitik önceliği olan Karadeniz bölgesinde SSCB'nin yıkılışıyla 20 limandan 17'si kaybedilmiştir. Diğer taraftan, uluslararası ticaretin ortalama %25'ini Karadeniz bölgesi üstünden sürdürmektedir. Güvenlik açısından da Karadeniz, RF jeopolitiğinde doğal bir güvenlik alanını temsil etmiş, bu kapsamda RF, Karadeniz'e nüfuz etmeye çalışan Avrupa-Atlantik etkisinden rahatsız olmuştur. Yakın çevre doktrinin ve Karadeniz bölgesinin RF'nin birincil politikası olduğu, Putin döneminin ilk döneminde de vurgulanmış, 10 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren Milli Güvenlik Konsepti'nde RF'nin BDT'ye üye olan diğer devletlerle de ikili ilişkilerini kuvvetlendirmesi ve yurtdışındaki Rus vatandaşlarının hukuki hak ve çıkarlarının muhafaza edilmesi amaçlarına dikkat çekilmiştir (Kumarova, 2006: 106).

RF, Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği batı yanlısı politikalar ve güvenlik mülahazaları nedeniyle yüzünü Avrasya'ya çevirmiştir. Bu sebeple, coğrafi olarak kendi sınırlarına uzak olan yerler yerine “Yakın Çevre” olarak belirlediği eski SSCB ülkelerine etki etmeyi tercih etmiştir. Boris Yeltsin Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde, RF'nin modern dünya düzenine ayak uydurması gerektiğini belirtmiştir. Yeltsin, bu süreçte hazırlanan “RF'nin Dış Politika Konsepti” olarak bilinen NATO'nun RF'nin yakın çevresine doğru muhtemel genişlemesi karşısındaki yaklaşımı ele almıştır. Yeltsin bunların yanı sıra SSCB döneminden kalan nükleer silahların RF'ye taşınmasının gerektiğini ifade ederek, bu şekilde RF'nin arka planında kalan çatışmaların kontrolünü sağlayacağını belirtmiştir (Dağı, 2002: 132).

RF Orta Asya ve Doğu Avrupa gibi bölgeleri ve eski SSCB devletlerinin bulunduğu coğrafyayı kendi bölgesi olarak algıladığı söylenebilir. “Yakın Çevre” politikası genel itibariyle RF'de memnuniyetle karşılanmıştır. SSCB döneminin komünist savunucuları ve milliyetçiler bu politik algıya ilgi gösterirken reformistler bu politikayı batıya entegre çerçevesinde sorun yarattığını ifade etmişlerdir. Böylesine fikirsel bir çatışma bir iç politika malzemesi haline gelmiştir. Yakın Çevre doktrininin ilk etkileri 1992 yılında Moldova'da ortaya çıkmıştır. Moldova'daki ayaklanmalar sonucunda çıkan çatışmalar, devlet başkanı Yeltsin'in Moldova'ya müdahale söylemini arttırmıştır. Bu ifade RF'nin eski SSCB ülkelerini yeniden kendine bağlama isteği olarak algılanmıştır. Yeltsin, 1992'de “Yakın Çevre” politikasına ilişkin Dış Politika ve Savunma Komisyonu'nu kurmuştur. Bu komisyonun kurulmasıyla birlikte, yakın çevreye ilişkin politikaların koordinasyonu Dışişleri Bakanlığı'ndan alınarak söz konusu komisyona verilmiştir. Dış politikada karar alıcı olarak iki farklı kurumun olması RF dış politikasında ikilemlere sebep olmuştur. Bu

ikilem dış politika uygulaması söz konusu olduğunda bazı konularda farklılıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Örneğin: Rus Dışişleri Bakanlığı, NATO'nun genişleme politikasına ılımlı bakarken, BDT'yi askeri bir birlik haline getirebileceklerinden söz eden Rus Savunma Bakanlığı, sert ve olumsuz bir yaklaşım sergilemiştir (Purtaş, 2005:145).

RF, ABD ve AB'nin balkan ülkelerine yönelik verdiği destek karşısında etkisini korumakta zorlanmıştır. Buna ek olarak ABD ve batının Güney Kafkasya bölgesindeki yer altı kaynakları sebebiyle göstermiş olduğu ilgi, RF'nin bu bölgede aktif politika izlemesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Böylesine bir gereklilik iç politikada Rus siyasal elitini bölen konular arasında yer almıştır. Reformistler, Güney Kafkasya ve Doğu Avrupa'da batı ile mücadelenin batı ile entegrasyon sürecine zarar verdiğini ve bu mücadelenin bir yarar sağlamayacağını belirtmiştir. Avrasyacı gruplar ise bu gerekliliğe jeopolitik açıdan bakarak, NATO'nun yayılmasının engellenmesi ve yakın çevrenin hangi bölgede olursa olsun kontrol altında tutulmasının gerekliliğini vurgulamışlardır (Keskin, 2015: 50).

RF 1993 yılında ortaya koyduğu iki temel doktrin ile yakın çevre ile olan ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. 1993 Nisan ayında yayınlanan "Dış Politika Doktrini" ve yine aynı yıl Kasım ayında öne sürülen "Savunma Doktrini" RF'nin milli bir politika bağlamında kendisi için yaşam alanı olarak gördüğü yakın çevresini korumak için ortaya konulmuş doktrinlerdir (Purtaş, 2005: 142).

3.4.2. Rus Dış Politikasında Atlantikçi ve Avrasyacı Arayışlar

Soğuk Savaş sonrası dönemde RF'nin dış politika bağlamında yaşadığı belirsizlik, uluslararası sistemin geleceğinin ve diğer devletlerin dış politika tercihlerinin ortaya konmasında önemli bir faktör arz etmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ulusal kimlik oluşturma sürecinde de güçlük çeken RF, geleneksel olarak "ötekine" ait bir bütün değerleri sahiplenme ya da tamamen farklı bir politika ile hareket etmiş, doğu ile batı arasında arasında bir seçim yapmakta zorlanmıştır (Dağı, 2002: 143). İç düzenlemelerden uluslararası davranışa varan tüm değerlerin tanımlanmasında zorluklara neden olan sözkonusu inşa süreci kimi zaman RF'nin iç dinamiklerindeki farktan kimi zaman da batının kendisini ve RF'yi tanımlama biçiminden kaynaklanmıştır.

Doğal olarak, farklı düşünce tarzları, RF'yi kimin yöneteceği ve RF'nin küresel sistemde nasıl yer alacağı sorusuna farklı yanıtlar vermektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde RF'de uygulama bulan iki siyasi ve kültürel yapı, Rus milli kimliğinin "iç" ve "dış" yönlerini inşa etme sürecini üstlenmişlerdir. Rus dış politikasında bu konuda ortak bir üçlü ayrımın olduğu da unutulmamalıdır. RF, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan da dahil olmak üzere Aleksander Soljenits önderliğinde bir Slav Birliği kurulmasını amaçlayan yeni Slav milliyetçileri literatürdeki yerlerini alırken, yeni batılılar (Atlantikçiler ve Avrupalılar) RF'nin batı dünyasına entegre edilmesi gerektiğini vurgulamışlar, tarihi 1920'lere dayanan yeni Avrasya paradigmasının savunucuları da Rus kültürünü doğu ve batı bileşenlerinin bir sentezi olarak ele almışlardır. Bu farklı siyasi düşünce akımlarının RF'nin dış politika davranışları üzerindeki yansımalarına bakıldığında, RF'nin ulusal çıkarlarından ve orijinal kimliğinden yakınsama / ayrılma yönünde bir pozisyon aldığı görülmektedir. Kimlik krizinin üstesinden gelmek için ortaya konan bu düşünce seçenekleri, kesin ayrım hatlarının

tam olarak belirlenemeyeceği dönemlerde Rus dış politikasının temel belirleyicileri olmuşlardır (Dağı, 2002: 145).

3.4.2.1. Atlantikçi Arayışlar

Büyük bir güç olarak RF, Avrupa'nın yeni hasta adamı ve krizin yoğun olduğu dönemde ortaya çıkan bir tür "Doğu Sorunu" olarak görülmüştür (Umbach, 2000: 88). RF'nin uluslararası sistemdeki yeri ve kimliği kendi ulusal kimliğinin yeniden inşasına katkıda bulunmuştur. Atlantikçi yaklaşım çerçevesinde ekonomi, politika ve kültürün her alanında RF'nin batı ile entegrasyonu bir çözüm olarak sunulmuş, piyasa ekonomisine geçiş ve demokratik bir rejimin kurulması ekonomik ve politik düzende öncelikli görüşler olarak ortaya çıkmıştır. 1991-1993 yılları arasında yapılan seçimde Atlantik-batılı kadrolar belirleyici olmuş, RF'nin seçimi açıkça batı tarafını desteklemiştir. Tarihi bir perspektifle bu fikir Çar I. Petro ve Boris Cicerin gibi Rus reformcular tarafından dile getirilmiştir (Onay, 2002: 51). Andrei Kozirev liderliğindeki yeni çağdaş batı hareketine "liberal enternasyonalist" yaklaşımı adı verilmiştir (Headley, 2003: 210).

Ancak ilerleyen süreçlerde Karadeniz bölgesinin bir güç mücadelesi alanı haline gelmesinden ötürü de Atlantikçi yaklaşım yeterli karşılık bulamamıştır. RF'nin Atlantikçi anlayışı, liberal bir çizgide seyretmiş ancak süreç içerisinde NATO ve Avrupa devletlerinin Karadeniz bölgesinde sürdürdükleri politikalara karşı realist yaklaşımın gerektirdiği tüm araçları kullanmaktan kaçınmayacağı ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde pragmatik bir yaklaşımla hareket eden RF, NATO'nun politika uygulamaları karşısında Atlantikçi yaklaşımdan ziyade Avrasyacı bir yaklaşıma ağırlık vererek bölgedeki etkinliğini artırma yolunu seçmiştir.

3.4.2.2. Avrasyacılık Arayışı

Farklı çevrelerden gelen grupların desteklediği ve savunduğu bir kavram olarak ortaya çıkan Avrasyacılık kapsamında kimi çevreler, Rus dış politikasına ilişkin daha yumuşak bir politikanın takip edilmesi gerektiğini kimileri ise, daha radikal bir perspektiften katı politikaların takip edilmesinin zorunlu olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu kapsamda Avrasyacılık 1992'den itibaren eski komünistlerin, yeni milliyetçilerin ve Atlantikçilere karşı merkezi güçlerin hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Rus tarihi çizgisinde Avrasyacılık, 19. yüzyılda Boris Chicherin, Petr Stolypin'in; 1920'lerde Rus ulusal kimliğinin tanımlanmasının, Petr Sovitskii, Nikolai Berdiaev ve Prens Nikolai Trubetskoi'nin de referans noktaları olarak öne çıkmıştır (Tellal, 1997: 36).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, SSCB değerlerinin alternatiflerinin oluşturulması ve bu boşluğun ne tür değerlerle dolduracağına ilişkin olarak gündeme gelmiştir. İlk yıllarda, batının kişisel ve özgürlükçü toplum modelinin ve ekonomik liberalleşme modelinin uygulanması düşüncesi, RF'nin geleneksel değerleriyle ve kolektivist mirasıyla zıt bir çerçeve çizmiştir (İşyar, 2004: 182). Batı yanlısı politikaları savunanların bu dönemde anlamadığı nokta, RF'deki demokratik düzenin ve liberalleşmiş Rus ekonomisinin bir Anglo-Sakson bireyci kapitalizmi ve demokrasisini içermemesi olmuştur. Avrasyacılık yaklaşımının özü, RF'nin doğuda veya batıda konumlanmasının ötesine geçen bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Zira RF'nin bulunduğu coğrafya ve özel durum, kalkınma

dinamiklerini benzersiz kılmış, RF ve Avrasya aynı coğrafi tanımlara dâhil edilmiştir (Tellal, 1997: 36).

Soğuk Savaş sonrası dönemde gelişen Avrasyacı yaklaşım, hem tarihsel açıdan ortaya konan sıcak deniz söylemini yenilemiş hem de klasik jeopolitik anlayışın ortaya koyduğu fiziksel ve stratejik düşünce yaklaşımının ötesine geçen unsurlar eklemiştir. Rus jeopolitiğinin kendine özgü unsurları olan kültürü bulunmakta ve bu çeşitli kültür “Avrasyacılık” biçimleriyle belirlenen bir kısım jeopolitik bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, jeopolitiğin dış politikada seçkin ifadenin daha da ötesine geçmesi, ikinci olarak yeni Avrasyacılık eğilimi; üçüncüsü, 1990'ların ortalarında başlayan demokratik devlet olma anlayışıdır. Teorinin uygulamadaki yerine baktığımızda, Smith'in bu üç konuyu nasıl ele aldığına bakıldığında klasik söylemden sapma, terörizmle mücadelede RF'nin ABD'ye desteğinde kendini göstermektedir. Karadeniz jeopolitik söylemi açısından, bu politika RF'nin Karadeniz politikasını etkisiz hale getiren bir gelişme teşkil etmiştir. Başlarda bu tutum, Çeçenistan sorunu ekseninde Vladimir Putin tarafından başlatılan terörle mücadele politikasına uygun görülmüş, ABD'nin Karadeniz coğrafyasını diğer bölgelerde yaptığı gibi uluslararası terörizme karşı bir mücadele alanı olarak gördüğünü ifade etmiştir. Söz konusu yaklaşım 2000'li yılların başlarında paralel olmasına rağmen, ilerleyen dönemde Rus karar vericiler ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını RF'yi bölgeden hariç tutmak ve Karadeniz'in ABD tarafı olan ülkelerle çevrenmesi kapsamında değerlendirmişlerdir (İşyar, 2004: 189).

Yeni Avrasyacılık ve demokratik devletçilik hareketi doğrudan Rus jeopolitik kültürünü yansıtmaktadır. Rus halkı ve siyasi eliti, SSCB döneminden itibaren sürekli bir batı imajına ve bunla eşdeğer olarak yerleşik ve genellikle olumsuz bir jeopolitik algıya sahip olmuştur. Bu algı, 2001 Kasım ayında RF dış politikasındaki değişimin en başında yapılan bir ankette açıkça görülmüştür. RF Kamuoyu Araştırma Merkezi tarafından yapılan ankette, katılımcıların % 71'i RF'nin Avrasya uygarlığına ait olduğunu belirtmiştir. Avrasya uygarlığı veya Avrasyacılık, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, esasen jeopolitik bir kavramsallaştırmadır. Belirli bir coğrafyaya işaret etmekte ve bu coğrafyanın sosyo-kültürel dinamiklerini içermektedir. Ayrıca söz konusu dönemde terör eylemlerindeki artış ve Karadeniz'in kıyı ülkelerinde RF'den uzaklaşan hükümetlerin varlığı da ayrıca açıklanmaktadır. Tüm bu gelişmeler RF'nin Avrasya hattına yaklaşımını hızlandırmıştır (İşyar, 2004: 178).

3.5. Vladimir Putin Dönemi

Vladimir Putin, devlet başkanı olarak seçildiği andan itibaren Rus dış politikasında ciddi değişikliklere gitmiş, RF'nin eski gücünü elde etmesi için var olan tüm inceleyerek daha pragmatist bir dış politika konseptini ortaya koymuştur.

1 Ocak 2000 tarihi ile birlikte Putin vekâleten devlet başkanlığı görevini devralmış, yakın çevre politikasına kurumsallık kazandırmıştır. Bu kapsamda 10 Ocak 2000 tarihinde “Ulusal Güvenlik Konsepti”, 21 Nisan 2000'de “Askeri Doktrini” ve 28 Haziran 2000'de “Dış Politika Konsepti” yürürlüğe koyulmuştur. 2000-2008 yılları arasında tüm bu konseptler Putin'in dış politikasını şekillendirmiştir. Söz konusu konseptler ile birlikte

yakın çevre ile hem siyasi hem ekonomik hem de askeri işbirliği sağlanması amaçlanmıştır (Büyükkakıncı, 2004: 150-160).

Dışişleri Bakanı olarak görev yapan İgor İvanov ve Milli Güvenlik Bakanı olarak görev yapan Sergev İvanov RF Dış Politika Konsepti hazırlamış, konsept içerisinde uluslararası toplum ele alınmış, RF'nin çevresinde yer alan ülkelerin gelişimine odaklanılmış, bu gelişime uygun şekilde politikalar belirlenmiş, belirlenen politikaların nasıl uygulanacağı ile ilgili görüş birliğine varmaya çalışılmıştır (Kamalov, 2008: 7).

Söz konusu konseptte RF'nin uluslararası alanda daha güçlü bir konuma getirilmesi, çıkarlarının ön plana çıkarılması, dünyadaki gelişmeleri yönlendirmesi, Rus halklarının korunması başlıkları ele alınmıştır. Moskova için çok yönlü bir politika izlediği söylenebilir. Bu politikalara rağmen NATO ve ABD ile ilgili olan konularda kesin yargılarda bulunulmadığı görülmektedir. Her ne kadar küresel alanda güvenliğin sağlanabilmesi için NATO'nun önem teşkil ettiği kabul edilse de, yayılcı bir politika sergiliyor olması Moskova için bir tehdit oluşturmuştur. Aynı durum ABD için de geçerlilik göstermektedir (Kamalov, 2008: 7-8).

Putin'nin politikalarının temelinde RF'nin güvenli bir konuma sahip olması, iç müdahalelerin önüne geçilmesi, RF'nin bölgesel ve küresel çerçevede öncü bir güç konumuna getirilmesi hedeflenmiştir. Yani diğer bir ifade ile söz konusu politikalar çevresinde RF yakın çevresindeki ülkelerin içişlerine müdahil olmayacağını bu ülkelerle işbirliği yoluna giderek NATO ve ABD'nin bölgedeki etkisini sınırlamayı düşünmektedir. RF'nin yakın çevre olarak nitelendirmiş olduğu bölge ABD'nin ve NATO'nun yayılmak istediği bölge olan Karadeniz bölgesidir.

Bölgesel açıdan inceleme yapıldığında ilk dönemlerde RF'nin yeterince aktif olamadığı görülmektedir. Her ne kadar RF, Kafkasya bölgesini Balkanlar ve BDT coğrafyasının kontrolünü elinde bulundursa da NATO'nun bu bölgelere yayılmasını engelleyememiştir. Bir süre sonra ise RF batı modelinden vazgeçmeye başlamış, alternatif birlikteliklere başvurmuştur. Öncelikle Çin ve Hindistan gibi ülkeler ile ikili ilişkiler kuran RF, bu kapsamda Avrasya Birliği fikrini ortaya atmıştır (Kamalov, 2008: 7-8).

Tacikistan 10 Ekim 2000 tarihi ile birlikte “Gümrük Birliği” ve “Tek Ekonomik Alan Anlaşması” tarafı olmuştur. 10 Ekim 2000 tarihinde aynı zamanda RF'nin öncülük etmiş olduğu “Avrasya Ekonomik Topluluğu” kurulmuştur. Putin'in söz konusu girişimi ile birlikte Orta Asya'nın ekonomik açıdan RF'ye bağlanmasının temeli atılmıştır. 26 Mart 2001 tarihinde “Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu” açılmıştır. RF bu hattın açılması ile birlikte jeopolitik bir başarı sağlamıştır. RF atmış olduğu adımlar sayesinde Karadeniz bölgesinin kalkınmasına katkıda bulunmuş, böylelikle bölge içindeki ülkelerin NATO ve AB çekim alanına girmesini engellemiştir (Erol ve Amirbek, 2014).

Putin'in Yeltsin'e göre daha etkin politikalar üretmiş olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Sadece ekonomik açıdan değil, güvenlik açısından da pek çok farklı çalışma yürüten Putin 7 Ekim 2002 tarihinde RF'nin önderliğinde hazırlanan “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü” (KGAÖ) anlaşmasını sağlamıştır. Bu örgüt küresel alanda barışın sağlanması, uluslararası ve bölgesel alanda güvenlik zafiyetlerinin sonlandırılması, toprak

bütünlüğünün korunması, terörizm ve din aşırıcılığına karşı mücadeleyi hedeflemiştir. Aynı zamanda üye devletlerin birine herhangi bir saldırı yapıldığı zaman bu saldırının tüm üye devletlere yapıldığının kabul edilmesi ve askeri desteğin verilmesiyle ilgili maddeler örgütün temel amaçlarını ortaya koymaktadır (Erol ve Amirbek, 2014).

Putin'in RF'nin devlet başkanı olması ile birlikte bölgeselleşme olgusunun hem küresel alanda hem de RF çevresinde gelişme gösterdiği görülmektedir. Özellikle birlik bilincinin kaybolması ile birlikte RF'nin çevresindeki ülkeler üzerindeki etkisinde azalmalar meydana gelmiştir. Ayrıca bu bölgelerin kendi arasında organize olduğu fark edilmiştir. Putin 3.kez devlet başkanı olarak seçildiği zaman yine Rus dış politikası ile ilgili olarak doktrinler hazırlamıştır. Söz konusu belge incelendiğinde ilk bölümün yasal ulusal çıkar zeminini ele aldığı görülmekte, RF'nin güvenliği, askeri gücü, kültürel çıkarları ile ilgili bilgilerin verildiği görülmektedir. İkinci bölüm kapsamında batı sisteminin kontrolde başarılı olamadığı, ekonomik krizlerden hızlı şekilde etkilendiği belirtilmiştir. Belgenin üçüncü bölümünde uluslararası ilişkilere değinilmiştir. Bu ilişkilerde batı tarzı bir siyaset anlayışının dış politikada yetersiz kaldığı, Avrasya bölgesinin giderek daha fazla önem kazandığı ifade edilmiştir. Dördüncü bölümde ise nükleer ve konvansiyonel savaşların ortaya çıkma ihtimallerini giderek azaldığı, bu kapsamda klasik askeri gücün yeterli olmadığı, askeri güce ek olarak ekonominin, diplomasinin ve ekolojik çevrenin üzerinde durulması gerektiği vurgulanmıştır. Son bölümde ise ağırlıklı olarak Rus dış politikası ile ilgili olarak kamuoyunun bilgilendirilmesi ve imaj çalışmaları yer almaktadır. Putin Ukrayna krizi sonrasında ortaya çıkan siyasi ve ekonomik sorunların çıkmış olduğu dönemde askeri bir doktrini onaylamıştır. 26 Aralık 2014 tarihinde söz konusu askeri doktrin Rusya Güvenlik Konseyi tarafından imzalanmıştır. Askeri doktrinde 4 bölüm ve 58 madde yer almaktadır. Doktrin kapsamında Ukrayna krizinden sonra RF ve NATO arasındaki ilişkileri, NATO'nun yayılma politikası, NATO'nun özellikle Baltık ülkelerinde askeri varlığını arttırma girişiminde bulunması, Avrupa'da özellikle balkanlarda yer alan füze sistemleri değerlendirilmiştir (İsmayılov, 2013: 88).

Birlik sözleşmesinde yer alan 8.madde kapsamında Birliğin AEB Yüksek Konseyi, Hükümetler arası Konsey, Avrasya Ekonomik Komisyonu ve AEB Mahkemesi kurumlarından oluşacağı belirtilmiştir. Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2012 yılında hem gümrük birliğinin sağlanması hem de tek ekonomik alan oluşturulması için çalışmalara başlamıştır. Birliğin sadece bölgesel alanda değil, küresel alanda da etki göstereceği öngörülmektedir. Hem RF hem de Kazakistan, Çin'in enerji talebini karşılayan ülkelere olduğu ifade edilerek ortak bir işbirliğinin bölgeye ticari açıdan canlılık getireceği ifade edilmektedir. Karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ilerleyen ilişkiler RF, Çin ve Kazakistan'ın birer ittifak haline gelmelerine sebep olmaktadır. Putin söz konusu birliğin amacının bir kutup oluşturmak olduğunu ifade etmiş, bu ifade ise birliğin geleceği ile ilgili tahminler yapılmasına imkân tanımıştır (Yılmaz, 2015: 116).

Putin'in RF'nin devlet başkanı görevine gelmesi ile birlikte yakın çevre ve Avrasya alanlarında etkin bir politika sürecekararlar alması NATO'nun yoluna taş koymuştur. NATO'nun yayılma politikası sergilemesine karşı olarak Putin 2008 yılında Gürcistan sorununda ve 2014 yılında Kırım müdahalelerinde askeri gücünü kullanmaktan

çekinmemiştir. Özellikle askeri güç sergilerken bunun nedeninin NATO'nun bölgedeki güvenliği ve istikrarı tehlikeye attığını, kendisini sınırlamak istediğini ifade ederek buna müsaade etmeyeceklerini belirtmiştir.

Putin yönetimi federal yapıyı yeniden düzenleyen bir yasa ile Moskova'nın merkezi gücünü yeniden elinde toplamasının önünü açmış, federal yapı içindeki yasal uyumsuzlukların merkez ile uyumlaştırılmasını sağlamıştır (Akhundova, 2014: 43). Kimilerine göre totaliter bir tutum olarak yorumlanan bu tavrın RF'nin bölgesel yakın çevresindeki tutumuna dair de ipuçları içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Akhundova, 2014: 43).

Bu durum yakın çevresine yönelik bütüncül hareket etme isteğiyle tutarlılık içindedir. Zira iç politikada uygulanan yöntemler çoğu zaman dış politik adımların da habercisi olmuştur. RF'nin Putin dönemindeki öncelikli alanlarından birisi enerji endüstrisini modernize etmek ve geliştirmek olmuştur. Ayrıca enerjiye bağımlı ekonomi politikalarını çeşitlendirerek alternatif gelir yöntemleri arayışına da girilmiştir. Putin başkanlığının ilk yıllarında Karadeniz'de uyguladığı reel politik uygulamalarla bölgesel anlamda işbirliğine yönelirken, küresel anlamda bölge dışı güçlerle rekabet ve çeşitlenen işbirlikleri kapsamında politikalarını şekillendirmiştir (Herd, 2001: 108).

Dış aktörlerin bölgedeki varlığı RF'nin Karadeniz politikasında istenmeyen başlıca unsurları teşkil etmektedir. RF Karadeniz'deki kontrol mekanizmasını elinde tutan yegâne güç olmak istemektedir. Ancak ihtiyaç dâhilinde veya zorunlu durumlarda bazı aktörlerin (Ör: AB, BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-AGİT) bölgedeki varlığına sıcak bakmaktadır. RF, kendi çıkarlarına hizmet ettiği takdirde geçici işbirliklerine dâhil olsa da ABD ya da NATO gibi karşılıklı çıkar çatışması yaşadığı aktörlerin bölgedeki varlığının artması RF'nin bölge politikası açısından kabul edilebilir değildir (Kobrinakaya, 2008: 2). Diğer taraftan 11 Eylül sonrası dönemde terörle mücadele kapsamında Moskova'nın, ABD'nin bölgeye yönelik hamlelerine fazlaca ses çıkarmadığı görülmektedir. Bu dönemde RF, uluslararası terörle mücadele kapsamında ABD ile işbirliği çerçevesinde politikalar uygulamıştır. Kuzey Kafkasya'daki terör faaliyetleri ABD ve RF'nin ortak mücadele ettiği alanlardandır. Bu durum birçok uzman tarafından RF'nin kendi güvenliği ve çıkarları için küresel terörle mücadele konusunda ABD'nin desteğine ve bölgeye yerleşmesine göz yumduğu şeklinde yorumlanmıştır. RF bu dönemde yakın çevresiyle de teröre karşı işbirlikleri kurarak bölgesel ilişkilerin artmasına yönelik fırsat elde etmiştir. Orta Asya devletleriyle askeri işbirlikleri kurulurken 2002'de BDT ülkeleriyle anti terör merkezi, yine BDT ülkesi olan RF, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Ermenistan'la 2002'de Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünü kurmuştur (Yılmaz, 2015: 114).

Sonuç olarak RF bir yandan bölgesel olarak barış ortamını kurmak istemekte diğer yandan ise tehdit gördüğü durumlarda güç kullanımına sık sık başvurmak eğilimindedir. RF kapasitesini zorlayan adımlar atarak bölgesel konumunu koruyor gözükmekteyse de kimilerine göre RF'nin adımları uzun vadeli projeksiyonlara dayanmamaktadır. Ülke içinde ekonomik sorunlara rağmen uluslararası alanda ve bölgede varlığını ispat etmek adına yapılan savunma harcamaları RF açısından zorunlu görülmektedir. Uygulanılan güç politikasının Ukrayna'yı AB'den uzaklaştırmak noktasında çok başarılı olduğu

söylenememekte, AB ile imzalanan serbest piyasa anlaşmasıyla Ukrayna'nın Birlik ile ekonomik işbirliği devam etmektedir. RF güç siyasetini bir statü geliştirme aracı olarak kullanmakta bunu da iç ve dış faktöre bağlı kalarak yapmaktadır. Bunu yaparken eylemlerin sonuçlarının kar zarar dengesi çok iyi hesaplanmamaktadır. Karadeniz bölgesinde Putin'in uyguladığı (uygulamak zorunda hissettiği) güç siyasetinin ülkenin ekonomik ve politik kapasitesiyle uyumlu olmadığı düşünülmekte, fakat zorunlu olduğu da belirtilmektedir.

3.5.1. Rusya Güvenlik Konseyi'nin Dış Politika Doktrini

Putin yönetimi RF'nin uluslararası alanda süper güç olmasını hedeflemiş, politikalarını bu yönde şekillendirmeye çalışmıştır. Öncelikli olarak Yakın Çevre politikası izleyen RF, sonraki aşamalarda Orta Asya ve Balkan ülkelerine yönelik olarak politikalarını sürdürmüştür. Bu aşamada hem yakın çevre hem de Balkanlar, Uzak Doğu ülkeleri ile ilgili politikalar düzenlenmiştir. Her ne kadar Gorbaçov ve Yeltsin döneminde batı ortak olarak görülse de Putin döneminde batının yönelik izlenen siyaset tamamen faydacılık temeli üzerine inşa edilmiştir. Putin yönteminde dış politika ile ilgili olarak ılımlı ya da pragmatist Avrasyacılık, demokratik devlet izlenimi, jeopolitik hareketin uzlaştırılması gibi yeni tanımlamalar yapılmıştır. Özellikle demokratik devlet yapısının ya da Avrasyacılığın pragmatist bir çerçevede izlendiğini göstermiştir. Putin için RF'nin çıkar temelli işbirlikleri yapması ve rekabette sivilliğin ön plana çıkması, RF'nin bir kutup haline gelmesi büyük önem taşımaktadır.

Putin dış politikada etkin bir rol oynamanın yolunun iç politikada yapılması gereken güçlü değişiklikler ile olabileceğini belirtmiştir. Güçlü, daha etkin, demokratik ve yurttaş haklarının savunulduğu, uygun ve refah yaşam standartlarının sunulabildiği bir devlet dış politikada her zaman daha büyük başarılar elde etmektedir. Dolayısıyla Putin güçlü bir devlet olabilmek adına iç sorunlara odaklanmış ve iç sorunların çözümü ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Neden güçlü bir devlet olunması gerektiği ise pragmatist nedenler ile açıklanmıştır. Dışişleri Bakanı Igor Ivanov dış politika ile ilgili hedefleri: *“Güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma için uygun koşulların sağlanması, nüfusun ve yaşam standartlarının yükseltilmesi, ülkesel birlik ve bütünlüğün korunması, anayasal düzenin sağlanması, sivil toplumun oluşturulması ve yurtdışındaki Rusların haklarının korunması”* şeklinde özetlemiştir (Cafersoy, 2003: 65-66).

Putin'in yönetime geçtiği ilk yıllarda RF'nin daha çok Avrasya'nın büyük gücü olduğu imajı yansıtılmıştır. ABD, o dönem Avrasya'nın hâkimi olmak istemiş, böylelikle süper güç stratejisinin başarı sağlamasını hedeflemiştir. Putin ise beklenmedik bir şekilde Rus dış politikasını uygulamaya devam etmiş, Avrupa'ya yönelmiş hem AB hem de ABD ile ilişkilerini kuvvetlendirmiş, Çin ile yeni ilişkiler kurarak “Asya Kartı”nı masaya koymuştur. Petrol fiyatlarının sürekli olarak artış gösterdiğini fark ederek enerji kontrolü üzerine politikalar geliştirmiştir. Silah ve teknoloji alanında ihracatları arttırarak ekonomisini geliştirmiş ve sıklıkla Rus şirketlerini ve vatandaşlarını desteklemiştir. Putin ülkenin uygulamakta olduğu dış politika ile ilgili temel felsefeyi şu şekilde ifade etmiştir : *“Dış politikamızın bağımsızlığı şüphe yaratmaz. Bu dış politikanın temeli, ekonomik verimlilik ve ulusal konulardır”* (Purtaş, 2005: 179).

3.5.2. Gürcistan Krizi

Bolşevik Devrimi'nden sonra 1850'li yıllardan itibaren Kuzey Kafkasya Rus hâkimiyeti altına girmiştir. Kafkasya bölgesinde yer alan sıradağlar güneyde RF'nin sınırlarını oluşturmuş, güvenlik açısından RF için gelebilecek tehditlere karşı kale benzeri bir görev üstlenmiştir. Ruslar böylelikle Kuzey Kafkasya bölgesi çevresinde hem Hazar Denizi'ne hem de Karadeniz'e ulaşmış, denizlerin yönetiminde önemli bir konuma gelmiştir (Saydam, 1990). SSCB'nin yıkılması ile birlikte Kuzey Kafkasya RF'nin yönetimi altına girmiş, böylelikle RF hem Hazar Denizi'nde hem de Karadeniz bölgesinde hâkimiyetini sürdürmeyi başarmış, Kuzey Kafkasya bölgesinin de batının etkisinde kalmasının önüne geçmiştir. RF'nin Kuzey Kafkasya üzerinde etkili olması, Hazar ve Karadeniz bağlantısını kontrol altına almasını sağlamış, böylelikle bu bölgede yer alan enerji kaynaklarının Karadeniz üzerinden uluslararası pazara ulaştırılmasında güvenlik açısından sorun oluşturmamıştır (Memmedov, 2009).

Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan SSCB'nin dağılması ile birlikte bağımsızlıklarını ilan etmiş, bu ülkelerin bağımsızlıkları RF tarafından da tanınmıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerden biri olan Gürcistan, ilandan sonra ayrılıkçı hareketler tarafından ortaya çıkan sorunlardan ciddi şekilde etkilenmiştir. Ayrılıkçı hareketlerin RF tarafından desteklendiğini ifade eden Gürcistan, egemenlik haklarının RF tarafından ihlal edildiğini belirtmiştir. Bölgede NATO ve AB'nin genişlemesini engellemek isteyen RF coğrafya üzerinde etkisini kaybetmemek adına bölge ülkeleri üzerinde baskın olmaya çalışmıştır. (Sandıklı, İsmayılov ve Gafarlı, 2014).

Gürcistan bağımsızlığını ilan ettiği ilk yıllardan beri ayrılıkçı gruplar ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Gürcü dış politikasının ilk yıllarda toprak bütünlüğünü korumak üzerine hazırlandığı görülmektedir. SSCB dönemine bakıldığında Moskova'nın sürekli olarak Gürcistan'ın demografik yapısına müdahalede bulunduğu bilinmektedir. RF döneminde de bu baskıların aynı şekilde devam ettiği açıkça görülmektedir. Gürcistan BDT'ye üye olmaktan kaçınmış ancak RF'nin sürekli olarak ayrılıkçı grupları desteklemesi üzerine BDT'ye katılmak zorunda kalmıştır (Yılmaz, 2010).

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz'in jeopolitik önemi giderek artmış, özellikle bu bölgenin kontrolünü elinde tutmak isteyen ABD, Hazar denizinden çıkarılan petrolü kontrol edebilmek ve güvenli bir şekilde taşınmasını sağlamak adına Gürcistan ve Azerbaycan ile ikili ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. ABD bu kapsamda Gürcistan'da meydana gelen Gül Devrimi'nde Saaakaşvili'yi desteklemiş ve iktidara getirmiştir. 2005 yılında ABD'nin o dönemki başkanı Bush Gürcistan'ı ziyaret ederek devrimlerin bölge üzerinde etkili olacağını ifade etmiş ve Karadeniz bölgesinde tüm devletlerin eşit haklara sahip olması gerektiğini söylemiştir (Sandıklı, İsmayılov ve Gafarlı, 2014).

RF, 2008 yılında Gürcistan'a savaş açmış, gerekçe olarak da Gürcistan'ın NATO'ya üye olma ihtimalini göstermiştir. RF pek çok kez Gürcistan ve NATO'nun ikili ilişkilerinden rahatsız olduğunu, Gürcistan topraklarında başka ülkelere ait askeri üstlerin bulunmasını istemediğini belirtmiştir. RF ile Gürcistan arasındaki savaş sonucunda Gürcistan iki bölgesini kaybetmiş, aynı zamanda ekonomisi de büyük zarar görmüştür. Gürcistan'ın

bölünmesi ile birlikte NATO'ya üye olması imkânsız hale gelmiş, söz konusu durum hem batılı ülkeler hem de NATO tarafından kabul edilmiştir. Dondurulmuş çatışmalar olarak kalan bölgenin ileriki süreçte RF için tekrar sorun teşkil edeceği belirtilmektedir.

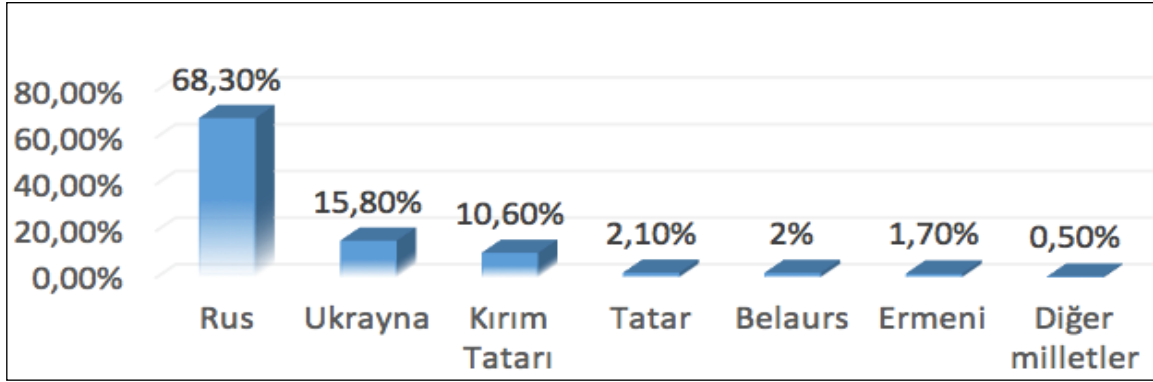
3.5.3. Kırım'ın İlhakı

Karadeniz bölgesinde jeopolitik açıdan son derece önemli bir yere sahip olan Kırım, NATO, AB ve RF'nin kavşak noktası olarak kabul edilmektedir. Orta Asya ile Avrupa arasında bir koridor olan Karadeniz'in temel geçiş noktalarından biri olan Kırım'da güvenliği sağlayıp bölgenin denetimine sahip olmak hem doğu-batı hattı üzerinde, hem de kuzey-güney bağlantı hattında stratejik üstünlüğü ele geçirmek anlamına gelmektedir. Kısa bir şekilde ifade etmek gerekirse Kırım'da üstünlük kuran güç, Karadeniz'e de büyük ölçüde hâkim olmaktadır (Dilek, 2015: 261).

Kırım bölgesi jeopolitik konumu itibarıyla yüzyıllar boyunca RF'nin hâkimiyetini elinde tutmak istediği bölgelerden birini teşkil etmiştir. 1954 yılında Ukrayna'nın kontrolüne giren bölge SSCB-Ukrayna arasında sürekli politik sorunlara sebep olmuştur. İlerleyen süreçlerde bölgedeki enerji potansiyelinin daha güçlü hissedilmesi hasbiyle Soğuk Savaş sonrası dönemde, batı ülkeleri Ukrayna ile ikili ilişkilerini ilerletmek istemiştir. Genişlemeye çalışan AB ve NATO, RF'yi bu politika ile kontrol etmek istemiş ve ekonomik olarak RF'nin bölgede daha fazla güçlenmesine izin vermek istememişlerdir. AB, Ukrayna ile ilişkilerini geliştirebilmek adına birlik davetinde bulunmuş, daha yüksek yaşam standartları sunmuştur. Bunun karşısında Ukrayna'da toplum farklı görüşlere sahip olmuş ve yönetim bölünmüştür. Toplumda bir taraf AB'ye girilmesinin kendi yaşam standartlarının yükselmesi için iyi olacağını savunmuş, diğer taraf ise RF yanlısı bir eğilim sergileyerek politikaların bu yönde sürdürülmesi gerektiğini savunmuştur. Ukrayna'da bu iki görüş arasında büyük sorunlar oluşmuş, Ruslara daha yakın olan devlet başkanı ülkeden kaçarak RF'ye sığınmıştır. Devlet başkanının RF'ye sığınması ise AB'nin bir başarısı olarak kabul edilmiştir. RF, AB'nin başarılı olmasını kabul etmemiş, otorite boşluğundan yararlanmış, stratejik açıdan büyük önem teşkil eden Kırım'a askeri güç göndermiş ve bölgeyi işgal etmiştir (Dilek, 2015: 263).

RF'nin Kırım'a girmesi ile birlikte Ukrayna, AB ve ABD sert tepkil göstererek bunun kabul edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Ancak, RF gösterilen tepkilere aldırmazlık etmeyerek, nüfusunun büyük çoğunluğunun Rus kökenli olmasından dolayı referanduma gitmiştir. Referandumdan çıkan sonuç halkın büyük bir çoğunluğu ülkenin RF'ye bağlanmasını istediği yönde olmuştur. Referandumdan güç alan RF Kırım bölgesini ilhak etmiş, AB bu ilhak sonucunda RF'ye yaptırımında bulunmuştur.

Tablo 2. Kırım Nüfusunun Milletlere Göre Dağılımı



Kaynak: <https://www.turktoyu.com/rusya-kirim-da-rus-nufusunu-cogaltiyor> (22.05.2020)

Yaptırımlardan bazıları, RF'de yapılan yatırımlarda finansör olan Avrupa bankalarının yatırımlarını durdurması, Avrupa bölgesinde yatırım yapmak isteyen RF'nin finans kuruluşlarının markete erişimi noktasında sınırlandırılması, AB'ye üye olan ülkeler tarafından RF'ye yapılan silah satışının son bulması, RF'nin doğalgaz ve petrol ihraç ederken bu sektörde ihtiyaç duyulan teknolojik gereçlerin AB'den ithal edilmesine kısıtlamalar getirilmesi, RF'ye yapılan yaptırımlardan birkaçıdır. Bu yaptırımlar neticesinde RF'nin ekonomik büyümesi hızla yavaşlamış, Avrupa kaynaklı bankalar RF'ye yapmış oldukları finansal desteklerini geri çekmiş ve yatırımcılar ülkeden çıkmaya başlamıştır. Petrol fiyatları ilhak sürecinden hemen sonra % 50 oranında azalmıştır. RF borsası %50'den fazla düşerken baskı nedeniyle Rus vatandaşlarının alım gücü azalmıştır (Semercioglu, 2016: 197).

Her ne kadar yaptırımlar etkisini çok keskin bir şekilde göstermiş olsa da Rusya ilhak girişiminde geri adım atmamış ve AB'ye karşılık verme adına enerji kozunu oynamış ve başarılı olmuştur. Enerji açısından RF'ye bağlı olan AB, yaptırımlardan vazgeçerek uzlaşmak zorunda kalmıştır. Tüm yaşanan olumsuzluklara rağmen Kırım RF'ye bağlanmış böylelikle Karadeniz'de istediği gücü elde etmiştir. Süreç içinde ortaya çıkan durumlar ülkeler arasındaki politikalarda enerjinin ne denli önemli bir unsur olduğunu yeniden göstermiştir. Dış politikada enerji kartını elinde bulunduran ülkelerin küresel açıdan büyük bir güç haline geldiği anlaşılmıştır.

Kırım her ne kadar RF için önemli bir yere sahip olsa da Ukrayna, AB ve ABD için de bir o kadar önem teşkil etmektedir. Bölge ülkeleri açısından Kırım ilhakı değerlendirildiğinde Rus yoğunluklu ülkeler için RF'nin önemli bir tehdit olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu korkunun oluşmasındaki en büyük etkenlerden biri de RF yetkililerinin her fırsatta RF dışında 30 milyona yakın Rus kökenli bireyin yaşadığını vurgulaması olmuştur. Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Moldova'daki Rus kökenli kişi sayısı oldukça fazladır. Bu nedenle söz konusu ülkeler Kırım'ın yaşamış olduğu gelişmelerin kendi açısından da yaşanmasından endişe duymaktadır (Baharçiçek ve Ağır, 2015: 31).

Ukrayna gerek jeopolitik konumu gerek jeoekonomik durumu gerek ise Rus nüfusunun yüksek olması nedeni ile RF'nin yıllar boyunca dikkatini çekmiştir. Odessa ve Sivastopol limanlarının Ukrayna ve Kırım'da bulunması, AB'ye RF'den yapılan enerji ihracatının Ukrayna üzerinden yapılıyor olması RF açısından Ukrayna'yı önemli bir konuma

getirmektedir. Kırım’da yer alan Kerç Boğazı sayesinde AB ile Kuzey Kafkasya birbirine bağlanmaktadır. Dolayısıyla Kırım RF’nin Avrupa’ya açılabilmesi için önemli bir kapıdır (Baharççek ve Ağır, 2015: 31).

RF için bu denli önemli olan Kırım, jeopolitik konumu itibariyle Ukrayna için de son derece kritik bir öneme haizdir. Bu nedenle Kırım bölgesinin kaybı, Ukrayna için enerji yollarının kontrolünün kaybı ve Karadeniz’deki etkinliğin zayıflaması anlamına gelmektedir. Ayrıca bölgenin kaybı Ukrayna’ya ekonomik ve siyasi açıdan büyük zarar vermiştir. Bu nedenlerden ötürü de Ukrayna Kırım bölgesini elinde tutulabilmek için büyük bir mücadele vermiş ancak süreç RF’nin ilhakı ile sonuçlanmıştır. Bölgede tek başat güç olarak kendini gören RF’nin Kırım ilhakı, çıkarlarına ters geldiği anda bölgede askeri güç kullanmaktan taviz vermeyeceğinin en güzel örneklerinden biridir. Bölgede varlık göstermeye ve etkisini genişlemeye çalışan NATO ve AB karşısında, kendi güvenliğine yönelik bir tehdit gördüğü durumda her türlü araçla müdahaleden kaçınmayacağını göstermiştir.



BÖLÜM 4: NATO’NUN KARADENİZ POLİTİKASI

4.1. NATO Perspektifinden Karadeniz’in Önemi

Bu bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesinin artan jeopolitik önemi çerçevesinde NATO’nun bölgeye yönelik olarak izlediği politikalar analiz edilmektedir. Karadeniz bölgesinin jeopolitik konumu itibarıyla sahip olduğu doğal kaynaklar, Orta Asya’ya açılan bir kapı oluşu ve stratejik limanlara ev sahipliği yapması gibi unsurlar NATO’yu bölgede etkin olmaya sevk etmektedir. Bu unsurların yanında RF’nin bölgede artan etkisinin ve kararlı adımlarının, güvenlik endişelerinden ötürü NATO’nun bölgeye yönelik politikalarında etkinliğini arttırma yönünde politikalar izlemeye ittiği görülmektedir. Bu bölümde, belirtilen faktörler kapsamında bölgeyi NATO perspektifinden önemli kılan unsurlar incelenmekte ve NATO’nun izlediği politikalar analiz edilmektedir.

4.1.1. Karadeniz’in Stratejik Öneminin NATO Çerçevesinde Tartışılması

Karadeniz, açık denizlere geçiş yapılan yarı kapalı bir havza olması durumundan ötürü önemli bir bölge konumundadır (Rende, 2010: 14). Karadeniz bölgesine yönelik olarak artan ilginin başlıca sebepleri arasında bölgenin ekonomik gücü, enerji koridoru ve ulaşım hatları üzerinde yer alması bulunmaktadır (Kanbolat, 2007: 75). Karadeniz bölgesi, AB ve Orta Asya arasında bir transit koridoru özelliği taşıması sebebiyle Orta Asya’ya açılan bir kapı görevi de görmektedir. Ayrıca Hazar havzasına yakın olması bölgeyi güçlü bir ticaret merkezi haline getirmektedir. RF’nin güneyini çevreleyen bir deniz olması nedeniyle Soğuk Savaş sonrası dönemde batı ülkeleri için güvenlik politikaları açısından önem kazanmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Karadeniz’in önemini arttırmakta ve yarı kapalı bir deniz konumunda olan Karadeniz’i açık denizlere bağlayarak “uluslararası bir deniz” haline getirmektedir. Dünya üzerinde üretilmekte olan yaklaşık 82 milyon varil ham petrolün 3 milyon varili (yaklaşık %4’ü) boğazlar aracılığıyla dünya piyasalarına ulaştırılmaktadır. Bu durum enerji arzı ve güvenliği çerçevesinde da boğazların bölgedeki önemini arttırmaktadır (Gündeniz, 2009: 214-227).

Karadeniz bölgesi jeopolitik konumu itibarıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO için artan şekilde dikkat çeken bir bölge haline gelmiştir. Karadeniz havzası özellikle de sahip olduğu zengin enerji kaynakları, Orta Asya’ya açılan bir kapı olması ve Kırım gibi ticaret potansiyeli yüksek limanların yer alması nedeniyle NATO’nun dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Varşova Pakti’nin yıkılması Doğu Avrupa ülkelerini güvenlik konusunda tedirgin hale getiren sebepler arasında yer almaktadır. NATO, SSCB’nin ardıl devleti olan RF’nin bölgede eskisi kadar güçlü olması ihtimali ve batı ülkeleri için tehdit olarak algılanması nedeniyle NATO’yu RF’nin bölgesel siyasi girişimlerine karşı bir takım önlemler almaya itmiştir. Bu kapsamda enerji arzı noktasında kaynakların ve güzergâhların arttırılmasını amaçlamıştır. Bunun yanı sıra, Karadeniz havzasında bulunan devletlerin batıya yönelik politikalar üretmesi ve bu açıdan batının etrafında güvenli ve istikrarlı bir kuşak oluşturma fikri NATO’nun ajandasında üst sıralarda

yer almıştır. Bu durum RF'nin bölgedeki gücünün dengelenmesinde önemli bir unsur teşkil etmektedir.

4.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Karadeniz Politikası

Soğuk Savaş döneminde NATO'nun karşısında SSCB ve Varşova Paktı yer almış, Soğuk Savaşın sona ermesiyle değişen tehdit algısı çerçevesinde uluslararası düzeni tehdit eden devlet destekli terörist yapılanmaların yanı sıra, barışı ve güvenliği tehlikeye sokacak her türlü girişim NATO tarafından birer tehdit unsuru olarak ele alınmıştır. Bu yeni tehdit algısı bağlamında NATO, faaliyet alanını belirli bir bölgede sınırlamayıp istikrarın olmadığı her yeri faaliyet alanı olarak tanımlamış ve mevcut sorumluluk alanını genişletmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yeni tehdit algısı, değişiklikleri de beraberinden getirmiştir. Bu stratejinin temelini, Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir düşman ülke veya ülkeler grubunun bulunmasından ziyade faaliyet alanının genişletilmesi ve bölgede *Kapsamlı Güvenlik Stratejisi* kapsamında etkinliğinin artırılması teşkil etmiştir (Dedeoğlu, 2003: 237).

Soğuk Savaş sonrası dönemde görev alanını genişleten NATO; etnik ve dinsel çatışmaları, bölgeler arası sorunları, sınırlar arasındaki uyuşmazlıkları, ulusal terörle mücadele ve diğer birçok konuyu kendi görev alanının sınırları içinde kabul etmektedir. Bu görev alanı kapsamında icra edilen operasyonlar esnasında Karadeniz bölgesi, özellikle 11 Eylül saldırısından sorumlu tutulan terörist örgütlerle mücadelede Irak ve Afganistan'a yakın konumu sebebiyle büyük önem arz etmiştir. Bu sebeple, NATO tarafından söz konusu bölgede askeri üs kurma girişimlerinde bulunulmuştur. Karadeniz bölgesinin jeopolitik önemi, NATO'nun bu bölgeye yönelik farklı politikalar üretmesini bir gereklilik haline getirmiştir (Aydın, 2004: 11).

NATO açısından Karadeniz ve çevresi, küresel güvenlik politikasının önemli bir halkasını teşkil etmektedir. NATO'nun bölgeye ilişkin temel mülahazaları arasında, bölgenin tekrardan RF'nin kontrolünün altına girmemesi ve Ortadoğu ile Orta Asya'nın ekonomik-siyasi istikrarının temini gibi unsurlar yer almaktadır. NATO politikaları çerçevesinde düşünüldüğünde, Karadeniz jeopolitiğinin uluslararası aktörler ve bölge ülkeleri tarafından farklı önem derecelerine haiz olduğu ancak, ABD ve AB'nin bölgeye yönelik çıkarlarının büyük ölçüde paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu minvalde NATO'nun Karadeniz stratejisinin ABD tarafından çizilmek istendiği ancak bu durumda da NATO üyeleri arasında Karadeniz güvenliğine ve Rusya ile ilişkilere dair yaklaşım farklılıklarının tam olarak ortadan kaldırılamadığı görülmektedir. ABD, Karadeniz bölgesindeki etkinliğini NATO politikaları aracılığıyla gerçekleştirmek istemekteyse de Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun kendi içinde farklı görüşleri barındırdığı aşikârdır.

Soğuk Savaş dönemi güvenlik yapısı içerisinde bir barış denizi olmayı başaran Karadeniz, özellikle de 11 Eylül saldırılarının ardından büyük güçlerin hedeflerini gerçekleştirmede stratejik değerinde bir bölge haline gelmiştir. RF'nin bölgede izlemiş olduğu yakın çevre politikasının engellenmesi, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde ulaşmayı hedeflediği başlıca amaçlarından birisini teşkil etmiştir. Söz konusu dönemde NATO, bölgedeki etkinliğini güçlendirmek amacıyla bölgedeki anti-demokratik yönetimlere

destek verme yönünde politikalar izlemiştir. Bu destekle, bölgedeki enerji hatlarının kontrolü ve güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra, yeni enerji hatlarının oluşturulması maksadıyla alternatif boru hattı projelerinin yapılması ve enerji arzında RF'nin hegemonyasının kırılması da amaçlanmıştır (Kasım, 2019).

NATO'nun, Karadeniz bölgesinde RF'ye karşı denge oluşturmak amacıyla diğer devletlerin ekonomik ve askeri kalkınmasına destek verdiğini söylemek mümkündür. Zira NATO, bölgedeki istikrarın devamı için Karadeniz'de bir şekilde var olmayı ve RF'nin bölgede tek hâkim güç olmasını engellemeyi hedeflemektedir. Montrö Sözleşmesi'ne bağlı olarak NATO'nun Karadeniz'de varlık gösterebilmesi kısıtlı seviyede gerçekleşebildiğinden ötürü NATO, üye olan kıyıdaş devletler aracılığıyla bölgede varlık göstermeye devam etmektedir. Bu durum da, bölgedeki tansiyonun yükselmesine ve RF ile NATO arasında bölgesel düzeyde güç mücadelelerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Karadeniz'e kıyıdaş olmayan kuvvetlerin Karadeniz'e girişi mevcut barışı bozabilecek potansiyele sahiptir. Diğer taraftan, kıyıdaş olmayan devletlere ait Karadeniz'e girecek diğer deniz unsurlarının Montrö Sözleşmesi'nin tonaj ve kalış sürelerini kısıtlayan maddelere uymaması, bölgedeki ülkelerin güvenliğini tehlikeye atabilecek bir mahiyet taşımaktadır. Bu nedenle, söz konusu sözleşmenin değiştirilmesi veya yeni maddeler eklenmesi, bölgeyi bir krize sürükleyebilecektir (Yılmaz, 2007: 53).

NATO'nun ortaya koyduğu çoğu politikanın ABD'nin çıkarları doğrultusunda şekillendirildiği tezi pek çok kesim tarafından ileri sürülmekte ve bu sav ABD'nin karar alma süreçleri ve süper güç konumu üzerinden tartışılmaktadır. Ancak ABD'nin etkin role rolü karşısında NATO mekanizmalarında kararların oy birliği ile alınması önemlidir. Bu bağlamda, NATO'nun yalnızca ABD'nin çıkarları çerçevesinde kararlarını şekillendiren bir örgüt konumunda olmadığını söylemek mümkündür. NATO'nun sadece ABD'nin değil, diğer 30 üye ülkenin de çıkarlarına yönelik politikalar ürettiği görülmektedir. Diğer taraftan ABD, alınan kararların uygulanmasına yönelik olarak NATO'ya maddi anlamda diğer üye ülkelerden daha fazla finansman sağlamakta ve bunu da çeşitli toplantı ve zirvelerde etkili bir biçimde dile getirmektedir. Realist bir çerçevede incelendiğinde ABD'nin NATO'ya hem askeri hem idari hem de ekonomik açıdan büyük destek verdiği görülmekte, bunun da Örgüt içinde ABD'nin elini güçlendiren bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

NATO, küresel anlamda herhangi bir coğrafyada gerçekleştirilecek bir operasyonun başarıya ulaşmasının üye devletlerin ekonomik ve askeri katkısıyla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda alınan kararlar gereği herhangi bir bölge için operasyona asker gönderildiğinde, her bir üye ülkenin kendi askeri teçhizatını kendisinin karşılaması bir zorunluluk haline getirilmiştir. Operasyonun yüklendiği misyon; söz konusu bölgede asker bulunduran üye ülkenin varlığıyla doğru orantılı olmaktadır. Nitekim Afganistan'a yönelik gerçekleştirilen operasyonda ABD, asker ve mühimmat sayısını en yüksek tutan ülke konumunda olmuştur. Bu çerçevede ABD'nin Afganistan'dan geri çekilmesi, bölgedeki NATO misyonunun da bir bakıma son bulması anlamına gelecektir.

NATO'nun Karadeniz'e yönelik genişleme politikasının altında yatan temel sebepler; bölgenin Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji arzı bakımından önemli bir konumda olması, ticaret koridoru olması, Orta Asya'ya açılan kapı olması, artan tehdit olgusu ve RF'nin bölgede eski gücüne ulaşmasının engellenmesi olarak tanımlanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, politikalarını bölgesel ve küresel anlamda hâkimiyet kurmak üzerine inşa etmekte, Karadeniz bölgesine yönelik politikaları da buradaki askeri ve siyasi varlığıyla benzer politikalar göstermektedir (Kamalov, 2008: 45). Bu açıdan, Erol ve Demir'in de ifade ettiği gibi *"ABD'nin, genel olarak Rusya'nın askeri girişimlerini kontrol altında tutmak için Karadeniz'i askeri üs, radar istasyonları ve casus uçaklarıyla izleme merkezi olarak kullanma arzusu, NATO'nun geliştirdiği akıllı savunma sistemleriyle örtüşmektedir."* NATO tarafından kurulan radar sisteminin bir bölümü de Türkiye ve Romanya topraklarına konuşlandırılmıştır. Bu sebeple Karadeniz havzası, RF ve NATO arasında askeri güç çekişmesinin yoğunlukta olduğu bir bölge haline gelmiştir (Erol ve Demir, 2012: 19).

Soğuk Savaş döneminin sonuna doğru enerji açısından kaynakların yetersiz olması ve tedarik bakımından enerji varlığının yetersiz seviyede olması, enerji arzı konusunda dünya genelinde güven ortamının sarsılması sonucunu doğurmuştur. Gerek enerjiye dönük mülahazalar, gerekse terör unsurlarının varlığı NATO'nun Karadeniz bölgesinde etkinliğini arttırmak istemesinin diğer önemli sebeplerini teşkil etmiştir (Sherr, 2008: 151). NATO'nun geliştirmiş olduğu bu stratejik politika değişikliği, Karadeniz bölgesine müdahalede meşruiyet kaynağı haline gelmiştir (Canar, 2013: 114-115).

Karadeniz'e kıyısı olan Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya üye olmasıyla NATO, Karadeniz'e askeri üs kurma girişimlerinde bulunmuştur. Ayrıca, NATO'nun Karadeniz'de oluşan askeri gücünün artmış olması, RF'nin Karadeniz filosuna yeni ve modern teçhizatlı savaş gemileri eklemesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda, kalibre tipi seyir füzeleriyle donatılmış savaş gemileri ve denizaltılar Karadeniz'de üslenmeye başlamıştır. Diğer taraftan RF, Kırım'ın ilhakının ardından Karadeniz'de askeri açıdan daha güçlü konuma sahip olmuştur. RF, Karadeniz havzasında savaş uçaklarını, bombardıman uçaklarını, denizaltılarını, radar sistemlerini ve füze savunma sistemlerini konuşlandırmıştır (Çelikipala, 2010: 10).

RF, Sivastapol'da kurulan askeri sistemler ve teçhizatlar sayesinde Karadeniz bölgesini tamamen kontrol altına almış ve gözlemleyebilme yeteneğine kavuşmuştur. Ukrayna'nın batı ülkelerinin yanında yer almasına engel olmak isteyen RF, Ukrayna üzerinde daha güçlü baskı oluşturmaya başlamıştır. Siyasi olarak bu baskılama politikası üzerinden ilerleme kaydederek batı bölgesinde jeopolitik dengeyi kendi yararına çevirmeyi başarmıştır (Gomart, 2006: 16). NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Varşova Zirvesi'nin ardından yapılan toplantıda RF'nin maksimum modern silah ve donanım gücüne ulaşmak için harcamalarını üç katına çıkardığını belirtilmiştir. Öte yandan, askeri güç kullanımı konusunda RF'nin komşularına karşı istekli bir tavır ve davranış gösterdiğini de belirtmiştir. Varşova Zirvesi sonucunda RF, Kırım ve Ukrayna'da oluşan istikrasızlıklar nedeniyle suçlanmıştır (Stoltenberg, 2016).

NATO Genel Sekreteri Stoltenberg, RF ve NATO arasında dolaylı veya doğrudan meydana gelecek olan kazaları önlemek amacıyla tedbirler alınması gerektiğini bildirmiştir. Rus yönetimine ait gemilerin Baltık Denizi ve Karadeniz’de yer alan ABD’ye ait gemilerin yakınından geçmesi, NATO’ya ait olan uçaklara oldukça yakın bir açıdan geçen Rus savaş uçaklarının tutarsız hareketleri, Türk hava sahasının Rus uçakları tarafından çevrenmesi ve Türk hava sahasını ihlal edilmesi, bu söylemi destekler niteliktedir. Buna karşılık NATO ise bölgede RF’yi dengeleme adına Letonya, Litvanya, Estonya ve Polonya’ya çok uluslu askeri birlikler konuşlandırmaya karar vermiştir. ABD, Mayıs 2016’da Romanya’nın güneyinde bulunan Deveselu kentinde yer alan hava üssünde NATO öncülüğünde füze kalkan çalışması başlatmıştır. RF tarafından yapılan tüm itirazlara rağmen ABD yönetimi tarafından konuşlandırılan "Aegis" balistik füze savunmasının NATO’yu Orta Doğu’da gelebilecek kısa ve uzun menzilli füze saldırılarına karşı korumayı amaçladığı belirtilmiştir. Buna ek olarak, hem ABD hem de NATO yetkilileri tarafından uygulamaya konulan bu savunma sisteminin RF’ye karşı tasarlanmadığı, sadece Karadeniz’de var olan güven ortamını sürdürmek için yapıldığı belirtilmiştir (Stoltenberg, 2016).

RF, ABD’nin liderliğini üstlendiği, NATO’nun füze savunma sisteminin RF’ye karşı olduğu ve açık bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir (Stoltenberg, 2016). 8 Ekim ve 9 Eylül 2016 tarihleri arasında NATO Genel Sekreteri, Gürcistan’ın NATO üyeliği için hazırlanan girişimlerin devam ettiğini belirtmiştir. NATO Genel Sekreteri ayrıca, NATO’nun Gürcistan ile hâlihazırda devam eden ilişkilerin öncekinden daha dinamik ve güçlü olduğunu belirtmiştir. NATO’nun Karadeniz’de gücünü maksimize etmek adına askeri varlığını ve kapasitesini artırma konusu Ekim 2016’da Brüksel’de NATO Savunma Bakanları toplantısında tartışılmıştır (Stoltenberg, 2016).

NATO, 2016 Varşova Zirvesi’nde Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya’da askeri bir birlik kurmaya karar vermiştir. Bu girişimi, NATO’nun Karadeniz’deki askeri varlığını arttırmaya yönelik bir adımı olarak değerlendirmek mümkündür. NATO Savunma Bakanları toplantısında NATO Genel Sekreteri Stoltenberg, Haziran ayında Varşova zirvesinde NATO ülkelerinin liderlerinin bunu başarmaya karar verdiğini belirtmiştir. ABD, İngiltere, Almanya ve Kanada’nın içinde yer aldığı ilk ittifakın Doğu bölgesinde kurulacak çok uluslu birliklere liderlik etme girişimi de bu kararı destekler niteliktedir. Ayrıca toplantıdan sonra Stoltenberg, NATO’nun Karadeniz ülkelerindeki varlığının güçlendirilmesi konusuna değinmiş ve Romanya’nın liderliğinde çok uluslu bir askeri birimin kurulacağını ifade etmiştir (Stoltenberg, 2016).

Stoltenberg, Karadeniz bölgesinde hava ve deniz unsurları açısından çalışmaların sürdüğünü belirtmiş; Kanada, Almanya, Hollanda, Polonya, Türkiye ve ABD’nin Karadeniz bölgesine yönelik hava ve deniz gücünün kurulmasına ilişkin alınan karara onay vermesinin de memnuniyet verici olduğunu ifade etmiştir. Toplantıda, RF’nin NATO sınırlarına yakın askeri hareketlerine dikkat çeken Stoltenberg, *“RF’nin davranışı kabul edilemez ve gerginlik oluşturmaktadır. Bu açıdan diyalogun daha önemli olduğunu belirtmek isteriz”* şeklinde beyanatta bulunmuştur (Stoltenberg, 2016). Sonraki süreçte ise, 7 Kasım 2016’da NATO Genel Sekreter Yardımcısı Rose Gottemoeller, Budapeşte ziyareti sırasında RF’nin Karadeniz’e kıyıdaş ülkelere karşı bölgede yarattığı askeri yığının bölge

için tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan, NATO'nun Karadeniz'deki varlığının, Romanya'da yer alan çok uluslu askeri birliğin açılması ile güçleneceğini de bildirmiştir. NATO, füze sistemine katkıda bulunan Deveselu'daki Aegis balistik füzelerinin savunma amaçlı olduğunu, RF'nin veya bölgede herhangi bir ülkenin doğrudan hedef alınmadığını belirtmekte ve bu füze savunma sisteminin NATO ülkelerini dış tehditlerden korumak için konuşlandırıldığını ifade etmektedir (Stoltenberg, 2016).

Karadeniz havzasında devam etmekte olan sınır anlaşmazlıkları bölge güvenliği ve istikrarı için birer tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya ve Transdinyester'in sorunları gün yüzüne çıkmaya da varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. NATO'nun batı Kafkasya bölgesine yönelik politikaları, RF tarafından bir çevreleme politikası olarak görülmektedir. Aynı zamanda RF, kendi güvenliğinin başladığı yer olarak gördüğü Karadeniz bölgesini yaşam alanı (Lebensraum) olarak nitelendirmektedir. NATO ve AB'nin bölgede genişlemek istemesi, bölgede yaşanabilecek bir kriz olasılığını da artırmaktadır. RF için Karadeniz; ekonomik ve stratejik konumu nedeniyle hayati önem arz etmektedir (Özçelik, 2014). Bu bağlamda, batı ile ilişkilerini geliştiren ve bir tampon bölge oluşturan Ukrayna'nın yaklaşımı, RF'nin bölgedeki çıkarları için bir tehdit olarak algılanmaktadır. RF, Ukrayna'nın yanı sıra Kuzey ve Güney Kafkasya bölgelerini Karadeniz bölgesinin güvenliğini tehlikeye atan "yurtdışına yakın" bölgeler olarak tanımlamaktadır (Özçelik, 2014). RF, bölgede kendi kontrolünü kaybetmesine neden olacak her türlü girişime şiddetle karşı çıkmakta ve bunu kendi güvenliği için bir tehdit olarak görmektedir. Bu sebeple de askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini net bir biçimde ifade etmektedir. NATO, RF ile bölgede karşı karşıya kalmamak için yakın vadede Ukrayna ve Gürcistan üyeliği hakkında fazla ısrar etmemektedir. RF ise dış ortamda etkinliğini kaybetmemek için askeri çıkarlarını garanti altına alarak güvenliğini sağlamaya çalışmakta, Kırım'ı ilhak ederek de konuya ilişkin NATO ve batı ülkelerine net mesajlar vermeye devam etmektedir.

RF, Karadeniz'deki deniz gücüne ek olarak kara ve hava kuvvetlerini güçlendirmek suretiyle bölgede kendisine askeri bir üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. ABD kendi çıkarları doğrultusunda RF'nin Karadeniz'deki askeri gücünü sınırlamak istemekte, diğer yandan da NATO üyesi devletler ile birlikte askeri ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. 2002'den itibaren ABD, özellikle Afganistan ve Irak'taki askeri operasyonlarda Romanya'daki Mihail Kogalniceanu NATO askeri üssünü kullanmaktadır. Romanya ve Bulgaristan, ABD Ortak Ordusu (USAREUR) ve Doğu Ortak Eylem Gücü (JTF-E) gibi askeri kuruluşlarla birlikte hareket etmektedirler. ABD, her iki ülke ile askeri ilişkilerini geliştirmekte; bu ülkelere askeri teçhizat ve askeri eğitim gibi imkânlar sağlamaktadır. Gelecekte kuracağı askeri üslerle bölgede kalıcı olmayı planlayan ABD, Karadeniz'deki deniz gücünü artırmaya ve daha fazla savaş gemisine sahip olmaya da çalışmaktadır. ABD, NATO tarafından anti-terörizm ve deniz güvenliği kapsamında faaliyet gösteren NATO Aktif Çaba Operasyonu (Operation Active Endeavour)'nun Karadeniz bölgesini de içine alacak şekilde genişletilmesini istemektedir. Fakat ABD'nin bu isteğinin karşısındaki tek engel, Montrö Sözleşmesi'dir (Bükülmez, 2007: 193).

Bu sebeple ABD, Montrö Sözleşmesi'nde yer alan bazı maddelerin değiştirilmesini istemektedir. Diğer taraftan, bazı maddelerin uygulamasında Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelere karşı esneklik gösterilmesini de istemektedir (Yılmaz, 2007: 53). Buna karşılık Türkiye, bölgede Montrö Sözleşmesi'ne yönelik bir esneklik olmasını bir NATO ülkesi olarak kabul etmemekte ve maddelerin tekrar tartışılmaya açılmasının kendi çıkarlarına ters düşüğünü belirtmektedir. Ayrıca Karadeniz bölgesinin güvenliğine yönelik 2004 tarihinden itibaren Karadeniz Uyum Harekâtı (Operation Black Sea Harmony) çerçevesinde Karadeniz üzerinde deniz operasyonları düzenleyen Türkiye, ABD'nin görüşlerinin aksine terörle mücadele çerçevesinde NATO'nun bölgede operasyon yapmasına gerek olmadığını belirtmektedir (TÜRKSAM, 2008).

Montrö Sözleşmesi'nin bozulmasını istemeyen ve bölgede çok taraflılık çerçevesinde işbirliklerini savunan Türkiye, Karadeniz Uyum Harekâtı (KUHH)'na üye olması açısından kıyıdaş ülkelere davet mektubu göndermiştir. Romanya, RF ve Ukrayna resmi olarak cevap vermiş ve NATO'nun genişlemesine karşı olarak RF, KUHH'a 2006 da üye olan ilk devlet olmuştur. Zira istikrar içinde barışın temin edildiği bir Karadeniz, RF'nin de kendi çıkarı ve güvenliği için öncelik taşımaktadır. Ukrayna ise 2007 yılında KUHH'a resmen dâhil olmuştur. Romanya'nın katılımına ilişkin mutabakat süreci 2010 yılında tamamlanmış ve birliğe katılması onaylanmıştır. 2013 yılına gelindiğinde Gürcistan KUHH'a katılmak için üye ülkelerden detaylı bilgi talep etmiş ve müzakere sürecini devam ettiren ülke konumuna yükselmiştir. 2015 yılında ise, Bulgaristan'ın KUHH'a katılımı için çalışmalara başlanmış, Bulgaristan'ın şeffaf bir yapı talebi dikkat çekmiştir (Bozkurt, 2011: 3).

Karadeniz havzasında dengenin sağlanması ve işbirliğinin geliştirilmesi kapsamında iki kuruluş ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Karadeniz bölgesinde barış ve istikrar ortamını devam ettirmek ve kıyıdaş devletlerarasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla 2001 yılında kurulan Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Gurubu (BLACKSEAFOR)'dur. Bu kapsamda NATO'nun Akdeniz ve Atlantik'te konuşlandığı deniz donanmasına benzer bir deniz donanması da Karadeniz'de bulunmakta ve devriye yapmaktadır. Çok uluslu bir donanma olarak kurulan güç BLACKSEAFOR, kıyıdaş olan devletlerarasında deniz filosu olarak işbirliği sağlamakta ve 11 Eylül sonrası dönem için de teröre karşı bölge ülkelerinin güvenliğini temin etmede etkin bir rol üstlenmektedir. Karadeniz havzasına kıyıdaş altı ülke (Türkiye, RF, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan ve Ukrayna) BLACKSEAFOR'un resmi üyesidir. BLACKSEAFOR'a üye olan ülkeler içinde yer alan Türkiye, Bulgaristan ve Romanya, aynı zamanda birer NATO üyesi oldukları için, NATO'nun da bu oluşum içinde yer aldığını söyleyebilmek mümkündür. Bölgesel rolünün yanı sıra BLACKSEAFOR, ayrıca BM ve AGİT kapsamında ortaya konulan operasyonlarda da faaliyet göstermektedir (Tsintzade, 2004: 51).

Karadeniz bölgesi açısından ekonomik alanda işbirliği amacıyla kurulan bir diğer antlaşma ise, bölgeye kıyıdaş olan altı ülke ve Azerbaycan, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Yunanistan, Arnavutluk ve Sırbistan'ın dâhil olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)'dür. Örgüt, 1992 yılında İstanbul'da toplanan zirve ile kurulmuştur. KEİÖ, çeşitli sektörlerde ekonomiyi canlandırma ve üye devletler arasında işbirliğini geliştirme amacıyla kurulmuş olsa da, ekonomik hedeflerin yanı sıra bölgede barış ve istikrarı sağlamaya

yönelik hedefleri de bulunmaktadır. KEİÖ ve BLACKSEAFOR'u Karadeniz bölgesine kıyısı olan ve Karadeniz ile bağlantısı olan ülkelerin işbirliğini geliştirmek için katılabilecekleri birer organizasyon olarak düşünülebilmek mümkündür. Diğer bir ifade ile bu yapılanmaların ekonomi, siyaset ve güvenlik konusunda kıyıdaş olan devletlerin ilişkilerini geliştirmek amacıyla kurulan birlikler olduğunu söylemek mümkündür. BLACKSEAFOR ve KEİÖ, bölgeyi sırasıyla askeri ve ekonomi anlamında kalkındırmakta, barış ve istikrar ortamı oluşturmaktadır (Uzgel, 2006: 519).

Bölge devletleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, NATO'nun bölgeye nüfuz etme çabasının bölgedeki kimi devletler açısından endişeye sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bulgaristan ve Romanya gibi hem NATO'ya hem de AB'ye üye devletler bunu dış politikalarında bir unsur olarak kullanabilmektedirler. Zira bu ülkelerin NATO'ya üye olması, doğal olarak NATO'nun da bölgede varlığının bulunması anlamına gelmektedir. NATO'nun bölgedeki hâkimiyeti tamamen eline alması zor görünmekte ve bu sebeple Karadeniz bölgesine yönelik faaliyetlerini BLACKSEAFOR ile koordineli bir şekilde yapacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, Soğuk Savaş sonrası dönemde RF de bölgede tekrardan hâkim güç olamaya çalışmakta, fakat bölgeye kıyıdaş olan devletler, RF'nin bölgeye hâkim olma çabasını kendi güvenlikleri için SSCB döneminde de olduğu gibi bir tehdit unsuru olarak görmektedirler. NATO ve özelde ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesinin artan jeopolitik önemi, enerji arz gücü ve Orta Asya'ya açılan bir kapı olması sebebiyle bölgede oluşan güç boşluğunu kendi lehine çevirmeye çalıştığı görülmektedir (Jackson, 2006).

Diğer taraftan SSCB'nin halefi RF'nin bölgede tekrar eskisi kadar güçlenmesi, NATO için güvenlik bakımından bir tehdit olarak görülmektedir. Buna karşılık RF de bölgede NATO'yu sınırlamak için hamle yapmaktan kaçınmamaktadır. NATO, bölgede Romanya ve Bulgaristan'ın NATO üyeliği kartını kullanarak RF'nin bölgesel gücünü sınırlamaya çalışmakta; aynı zamanda Ukrayna ve Gürcistan ile yakın ilişkiler kurup RF'yi bölgede yalnız bırakma stratejisini taşımaktadır (Kasım, 2009). Diğer taraftan, NATO için yasadışı göç, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti ve terörizmin desteklenmesinin önüne geçilmesi, güvenlik açısından önem arz etmektedir (Bebler, 2005: 166). Bölgede demokratikleşmeyi sağlayabilmenin yanı sıra enerji arzını kolaylaştırmak ve bölgesel ayrışmaların giderilmesini sağlamak, NATO'nun bölgede koruması gereken çıkarları olarak bilinmektedir (Winrow, 2005: 86).

NATO'nun RF'yi sınırlamak için ortaya koyduğu genişleme stratejisinin bir parçası olarak Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliğinde ısrar etmesi ve bölge ülkelerine kendini savunması için Füze Savunma Sistemlerinin kurulması; buna karşılık RF'nin kendi güvenliği ve bölgedeki nüfuzunu artırmak amacıyla Kırım'ı ilhak etmesi, bölgede yeni gerilimlere neden olmuştur.

4.1.3. Çevreleme Politikası

SSCB, II. Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenmeye başlamıştır. ABD ise SSCB'nin güçlenmesine karşı Çevreleme Politikası (Containment Policy) olarak bilinen doktrini ortaya koymuştur. Bu doktrin, komünist rejimin yayılmasının engellenmesi ve çevrelenmesi kapsamında çökeceği varsayımı üzerine inşa edilmiştir. 1947 yılında yayınlanmış olan Foreign Affairs adlı dergide ABD'li diplomat Kennan, yazmış olduğu

Sources of Soviet Conduct (Sovyet Tutumunun Kaynakları) makalesinde temel olarak ABD'nin SSCB'nin ilerleyişine karşı ortaya koyacağı tutumu ele almıştır. Bu girişim, Çevreleme Politikası açısından ortaya konan ilk metin özelliği taşımaktadır. Uzun yıllar Moskova'da görev yapan Kennan, SSCB sistemini yakından tanımış, buna yönelik politika üretilmesi gerektiğini makalesinde belirtmiştir. Makale, SSCB'ye karşı uygulanacak çevreleme politikasının ana taslağını oluşturur niteliğe sahip bir metindir. Bu metin, Savunma Bakanlığına gönderilmiş olan 'Uzun Telgraf' makalenin geniş çerçevede ele alınmış şeklidir. Kennan'ın üzerinde durduğu nokta; SSCB'nin tarih boyunca kuşatılma korkusunun olduğu ve SSCB yöneticilerinin kapitalist ülkelere karşı tutunduğu olumsuz tavır yüzünden eleştirilmiş olmalarıdır. Kennan'ın ortaya koyduğu sava göre temel problem, SSCB'nin kapitalizme yönelik olumsuz bakışı açısı ve batıyı sürekli bir düşman olarak görmesi ve bu algıyı oluşturmak istemesidir. Ayrıca SSCB, kapitalist ülkelerle, bir nevi batı bloğunda yer alan ülkelerle, uzlaşmanın mümkün olamayacağını makalesinde ifade etmiştir. SSCB'nin durmaksızın silahlandığını belirtmekte olan Kennan, SSCB'nin Avrupa ülkeleri üzerinde baskı kurmak isteyip bölgedeki ülkeleri ayrıştırmaya çalıştığını, bunu da bölgede var olan ayrılıkçı hareketleri ve sol partileri destekleyerek yaptığını belirtmiştir (Hook ve Spanier, 2014: 38).

Kennan, SSCB'nin Karadeniz bölgesinde NATO üyesi Türkiye'yi de askeri güç bakımından sindirmeye çalıştığını bildirmiştir. Kennan, SSCB'nin bölgede yayılmasını engellemenin tek yolunun kararlı, sabırlı ve dikkatli bir şekilde çevrelenmesi olduğunu ifade etmiştir. Diplomat Kennan, çevreleme politikasının başarıyla uygulanması halinde II. Dünya Savaşı'nın ardından şekillenen SSCB'nin sınırları içinde hapsedilebileceği, böylelikle rejimin bir yerden sonra da çökeceği görüşünü ileri sürmüştür. Kısaca ifade etmek gerekirse diplomat Kennan'ın yazmış olduğu makale, II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin ortaya koyması gereken politikalar hakkında bir tavsiye niteliğinde olmuştur. Süreç içerisinde ABD, savaş sonrası dönemde uygulamaya başladığı çevreleme politikası kapsamında Truman Doktrini'ni açıklamış; bölgede yer alan Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımların temel amacı, yayılmacı bir politika izleyen SSCB karşısında ülkelerin dirençli kalmasını sağlamaktır (İlhanlı, 2014).

Soğuk Savaş döneminde Truman Doktrini ile birlikte ABD tarafından ortaya konulan önemli bir uygulama da Doğu Avrupa'da yayılmacı politika izlediği öne sürülen SSCB'nin Avrupa ülkelerine nüfuz etmesine karşı teşkil edilen ve savaşla yıkıma uğramış ekonomilerin yapılandırılmasını amaçlayan Marshall Yardımı'dır. Çevreleme politikasının bir diğer hamlesi olarak görülen bu politika, başta ekonomik bir destek olarak ortaya çıkmışsa da zamanla askeri bir uygulamaya dönüşmüştür. İlerleyen süreçte ise bu yardımlar, bölgesel olmaktan çıkıp küresel ölçekte uygulanmaya başlanmıştır. Çevreleme politikası, zamanla NATO için de bir politika haline dönüşmüş, Vietnam ve Kore'ye yapılan askeri operasyonların meşrulaştırılması için kullanılmıştır (İlhan, 1993: 10-11).

Çevreleme politikası Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. Özellikle SSCB'nin yıkılmasıyla çift kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçilmiş, bu süreçte çevreleme politikası doğrudan devam etmiştir. SSCB'nin yıkılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya gibi 14 Avrupa ülkesi NATO'ya üye olmuş ve

NATO, SSCB'nin etkisi altında olan çoğu Doğu Avrupa ülkesini yanına çekmeyi başaramamıştır. Özellikle Karadeniz'e kıyıdaş olan Romanya ve Bulgaristan'ın NATO üyeliğine geçişiyle çevreleme olgusu açıkça öne çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yeni dünya düzeninden 2000'li yılların başına kadar geçen dönemde NATO, RF'yi bölgede askeri, ekonomik ve siyasi açıdan etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Ancak RF'nin 2000'li yılların başında tekrar toparlanması ve ABD'nin Orta Doğu coğrafyasına yönelik operasyonlarında kısmen başarısızlığa uğraması, 11 Eylül sonrası RF ile bölgede bazı işbirlikleri yapmasına sebep olmuştur.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile bölgeye girişi kısıtlanan NATO ve ABD, bölgede yeni üye olan ülkeler aracılığıyla Karadeniz havzasında aktif olarak rol oynama arayışına girmiş, böylelikle de RF karşısında avantaj sağlanması hedeflenmiştir. Soğuk Savaş dönemi sonrası bölgeye yönelik ileri sürülen jeopolitik teoriler incelendiğinde; Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Teorisi kapsamında yeni dünya düzeninde ABD karşısında ortaya çıkabilecek gücün, jeopolitik kuramların en önemli bölge olarak gösterdiği Avrasya bölgesinden çıkacağını ifade etmiştir (Brzezinski, 2005: 39-52). Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD başkanı tarafından Yeni Dünya Düzeni tezi yayınlanmış ve ABD, bu tez ile dünya üzerinde kendini özgürlüğün, insan haklarının ve serbest ekonominin koruyucusu olarak deklare etmiştir. ABD, bu koruyuculuğu üstlenirken askeri gücü kullanmaktan çekinmeyeceğini de ifade etmiş, Körfez Savaşı'nda da bunu açıkça göstermiştir (Canar, 2012: 68-74).

ABD her ne kadar terörle mücadele kapsamında askeri operasyonlar düzenlemiş olsa da, arka planda bu operasyonların bölgenin doğal kaynak rezervlerine ulaşılmasında araçsal bir rol oynayabileceğini düşünmek mümkündür (Koçer, 2007). Ancak ABD'nin Irak ve Afganistan'da düzenlediği operasyonların öne sürülen şekilde bölgeye kalıcı istikrarı ve demokrasiyi getirmesi sonucuna ulaşmaması, ABD'nin bölgedeki gücü konusunda soru işaretleri uyandırmıştır. Dönem içerisinde RF ve Almanya gibi ülkelerin yükselişe geçmesi ile RF'nin de arzuladığı tek kutuplu sistemden ziyade çok kutuplu sisteme geçiş döneminin başladığı tartışmalarını gündeme getirmiştir. ABD ve RF arasında Obama döneminde yumuşak güç çerçevesinde ortak bir politika izlenmeye başlanmıştır. ABD ve NATO, bölgeye yönelik politikalarında RF ile birlikte terörle mücadele, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti gibi konularda kısmen işbirliği yapsa da RF'ye karşı yürüttüğü çevreleme politikasını da devam ettirmiştir. Çevrelemenin askeri alanda devam ettiğinin temel göstergesi kapsamında, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya üyelik girişimleri sürecinde RF'nin askeri anlamdaki müdahalelerini göstermek mümkündür. Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya üye olmak istemesi karşısında bölgede Kırımıya yönelik operasyon düzenleyen RF, açıkça bölgenin tek hâkimi olduğu konusunda ABD'ye net bir mesaj vermiştir.

4.2. Karadeniz'de Bulunan NATO'ya Üye Devletler

Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan ve Romanya'nın da NATO üyesi olmasıyla birlikte NATO'nun Karadeniz'e kıyıdaş olan üye devlet sayısı Türkiye ile birlikte üçe çıkmıştır. NATO'nun bu çerçevede Karadeniz'e dolaylı olarak nüfuz etme kapasitesi daha da artmıştır.

4.2.1. Romanya

İki kutuplu sistemin çökmesinin ardından Doğu Avrupa ülkelerinde yapısal ve yönetsel anlamda yaşanan karmaşa, bu ülkelerde değişim sürecini de beraberinde getirmiştir. Romanya da böyle bir değişim süreci geçirerek diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi batı ile işbirliğine gitme yolunu izlemiştir. Bu açıdan Romanya dış politikasının temel eksenini, AB ve ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi ve AB ile NATO'ya üye olmak oluşturmuştur.

Romanya, 217 milyon ton petrol ve 452 milyar metreküplük doğalgaz rezervleri ile Doğu Avrupa ve Balkanlar açısından önemli bir enerji merkezidir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ertesinde bu ülkenin planlı ekonomik yapısı tasfiye edilmiş ve serbest pazar ekonomisine geçilmiştir. Ancak ekonomik olarak ülke durumunun kötü olması ve bölgedeki savaş ortamı dolayısıyla AB'ye tam üyelik takvimi yavaş seyretilmiştir. 1993'te Avrupa Topluluğu'nun Bükreş'te bir daimi temsilcilik açması ile Romanya'nın AB'ye üyelik süreci başlamıştır. 22 Haziran 1995'te Romanya, AB'ye tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Ancak hükümetlerin değişim sancılarının iktidarlarını sarsabileceği endişeleri, reformları gerçekleştirmede siyasileri popülist davranmaya itmiştir (Coşkun, 2001: 47).

Avrupa Komisyonu Ekim 2004'te açıkladığı ilerleme raporunda gerekli şartları yerine getirmesi halinde Romanya'nın Ocak 2007'de tam üyeliğe kabul edileceğini açıklamıştır. Nihayet Romanya, Ocak 2007 itibarıyla AB'ye tam üye olmuştur. Romanya'nın AB üyelik perspektifi; modern bir dünyanın parçası olma, aynı zamanda bölgesel ve küresel dengelerde yer alabilme arzusunun ifade etmektedir. Böylelikle, AB'nin yeni sınırı Karadeniz'in batı kıyılarına kadar uzanmıştır. Bu durum, Karadeniz bölgesini, Avrupa Atlantik güvenliğinin önemli bir parçası haline getirmiştir. Romanya, AB'nin Karadeniz politikasında önemli rol üstlenmeye hazır olduğunu ifade etmiş, AB'nin bölgedeki etkisinin artırılması için ciddi çabalar sarf etmiştir. Karadeniz'deki sorunların bölgesel bağlamda tartışılması için KEİ ve GUAM gibi platformları önemsemiş, ancak KEİ'nin varlığına rağmen bölgesel ekonomik işbirliğinin canlandırılması için Karadeniz Avrupa Bölgesinin oluşturulması için gayret sarf etmiştir. Böylece Romanya, AB tarafından resmen görevlendirilmiş olmasa da Karadeniz'de AB için bölgesel arayışlar içine giren bir ülke konumuna gelmiştir (Coşkun, 2001: 48).

Romanya, bölgesinde güvenlik açısından ortaya çıkan boşluğu ise NATO ile doldurmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş dönemi sonrası askeri modernizasyon ve teknik açıdan batı ülkelerinden oldukça geri durumda olan Romanya, bu çerçevede güvenlik boşluğunu doldurmak için 1993'te NATO'ya tam üyelik sürecini başlatmıştır. Ocak 1994'te NATO'nun Brüksel toplantısında üye devletler ile muhtemel üyeler arasında güven ve işbirliğinin artırılması amacıyla Barış için Ortaklık girişimi başlatılmıştır. Romanya, Barış için Ortaklık Projesini imzalayan ilk Doğu Avrupa ülkesi olup Mayıs 1994'te de AB'ye üye olmuştur. Romanya ile NATO'nun Aralık 2002 Prag Zirvesi'nde diğer aday ülkelerle birlikte üyelik görüşmelerine davet edilmiş, 29 Mart 2004'te de resmi olarak NATO'nun tam üyesi olmuştur. İzleyen süreçte Bulgaristan'ın da NATO üyesi olmasıyla birlikte NATO, batı kıyısı bakımından Karadeniz'e kıyıdaş olmuştur (Kut, 2005: 204).

Romanya'nın, güvenlik bağlamında ABD yanlısı politikalar izlediğini söylemek mümkündür. 11 Eylül sonrasında Afganistan operasyonu sırasında Romanya'nın NATO ilişkileri kapsamında hem ülke topraklarını hem de hava koridorunu ABD'nin kullanımına açtığı görülmektedir. Romanya, aynı tutumu 2003 Irak operasyonunda da sürdürmüştür. Ayrıca ABD ile yapılan bir anlaşma ile Mihail Kogalniceanu hava üssü ile Babadağ, Smarda ve Cincu ordu eğitim üsleri ABD'ye kiralanmıştır. Böylece Romanya, hem askeri modernizasyonu bakımından katkı elde etme beklentisini gerçekleştirmiş hem de bölgedeki güvenliğini pekiştirme amacına ulaşmıştır. Diğer yandan ülke topraklarının ABD askeri güçlerine açılması, yabancı yatırımlar bakımından da ülkenin cazip hale geleceği beklentisine yol açmıştır. Ayrıca Romanya sadece NATO üyesi değil, ABD'nin bölgedeki müttefiki haline de gelmiştir (Talas, 2007: 79).

Bulgaristan gibi Romanya da konumu itibarıyla NATO'nun sınırlarının Karadeniz'e ulaşmasında ve ABD'nin Kafkasya ve Orta Doğu'ya uzanmasında stratejik bir fırsat sunmaktadır. Diğer yandan Orta Asya ve Hazar bölgesi petrollerinin Karadeniz ve Avrupa'ya taşınması çerçevesinde bazı boru hatlarının Bulgaristan ve Romanya'dan geçmesine yönelik projeler, RF'nin bölgedeki enerji arzı hâkimiyetini azaltmaktadır. Bu açıdan Bulgaristan ve Romanya, ABD için önemli bir ittifak rolündedir. Ancak Romanya'nın Bulgaristan'a nazaran daha stratejik bir konumda olduğu belirtilmektedir. 2001-2006 döneminde ABD Savunma Bakanlığı görevini üstlenen Donald Rumsfeld'in danışmanlarından Jack Dyer Crouch'in 2004-2005 döneminde ABD'nin Romanya büyükelçisi olarak görev yapması, Romanya Cumhurbaşkanı'nın ABD'ye yaptığı ziyarette Başkan Bush'un Romanya'yı "özel müttefik ülke" olarak tanımlamasını sağlamıştır. Romanya'nın ABD'nin Karadeniz stratejisinde kilit ülke olma rolünü üstleneceğini açıklaması ve ABD'ye kayıtsız şartsız itaat edeceği görüntüsünü vermesi, Romanya'nın ABD'nin stratejisi bakımından önemli olduğunu gösteren örneklerdir. Diğer taraftan ABD'nin, NATO aracılığıyla da donanmasını Karadeniz'e konuşlandırma fırsatı elde edebileceği görülmüştür (Kut, 2005: 206).

Romanya, ABD desteğiyle ekonomik çıkar sağlamanın yanı sıra dış politikasındaki sorunları da çözümlemeye çalışmaktadır. Özellikle, RF tarafından bağımsızlığı desteklenen Dinyester yanının Moldova sınırları içinde tutulması, Ukrayna ile yaşanan sınır sorunları Romanya dış politikasının önemli sorunları arasındadır. Özellikle Ukrayna ile Karadeniz'e açılan sınır noktasındaki Tuna nehrinin çatalağız oluşturduğu bölgede nehrin Kiliya Kolu boyunca Eylül 2004'te ortaya çıkan sınır gerginliği sonrası Ukrayna, savaş gemileri ile Romanya'ya karşı kışkırtıcı bir askeri tatbikat düzenlemiştir. Bu dönemde ABD ile iyi ilişkiler geliştirmek ve özellikle ABD askerlerini konumlandırmak, Romanya için anlamlı hale gelmiştir. Bu birliktelik, Romanya'nın Karadeniz politikasına da yansımıştır. Karadeniz'e sınırı olan Balkan ülkelerinden biri olan Romanya, Karadeniz'e yönelik politikasında ABD'ye yakın durarak içinde ABD'nin olmadığı organizasyonlara karşı çıkmakta, Karadeniz'de mevcut güvenlik risklerini ortadan kaldırmaya yönelik kıyıdaş ülkelerin ortak projelerine katılmamaktadır. Bu çerçevede BLACKSEAFOR'un yeni tehditler kapsamında transformasyonuna karşı çıkarak, Blacksea Harmony Harekâtının sadece NATO ülkeleri arasında yapılan bir misyon olmasını istemektedir (Talas, 2007: 80).

Romanya, Bulgaristan'dan farklı olarak dış politikasında önceliği Balkanlara değil, Karadeniz'e vermektedir. Romanya, hem AB hem de NATO üyesi olmasından yararlanarak her iki oluşumun da Karadeniz'e açılan kapısı olmayı istemekte ve bu anlamda jeopolitik konumunu dış politikasının önemli bir unsuru olarak ön plana çıkarmaktadır. Romanya, enerji nakil hatları bakımından Gürcistan ile enerji hammaddelerinin batıya ulaştırılmasında Trieste-Köstence hattını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde ise, AB ve fonlarının önemli bir rol oynayacağı kuşkusuzdur.

Son tahlilde Romanya, jeopolitik konumunu öne çıkararak AB ve NATO üyelikleri çerçevesinde AB ve ABD'nin Karadeniz politikalarına uyumlu roller üstlenmeye hazır bir müttefik konumunda yer almaktadır. Realist bir yaklaşımla, bu yönelimde, ülkenin siyasi, ekonomik, askeri ve dış politika çıkarlarının korunması ve maksimize edilmesinin başlıca unsur olarak yer aldığı görülmektedir.

4.2.2. Bulgaristan

Bulgaristan'ın dış politika ortamı Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte tamamen değişmiştir. Geçmiş dönemde SSCB'nin yakın müttefiki ve Varşova Paktı'nın bir üyesi olan Bulgaristan, Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı dış politika seçeneklerine sahip olmuştur. Bu dönemde Bulgaristan'ın dış politikasının merkezinde batı ile ilişkilerini geliştirmek, Balkanlarda istikrar unsuru bir ülke olabilmek ve RF ile ilişkileri geliştirmek temel stratejiler olarak ön plana çıkmıştır. Bulgaristan'ın SSCB'nin yıkılışından hemen sonra ortaya koyduğu politika II. Dünya Savaşı'ndan sonra sürekli devam eden komünist ideolojiye son vermek, batıyı örnek almak, dış politik alanda karar alma mekanizmalarını demokratikleştirip şeffaf hale getirmek, karar alma sürecinde faydacı olmak ve akılcı hareket etmek şeklinde olmuştur (Talas, 2007: 83).

Bu amaçla, ülke güvenliğinin sağlanması, bölgesinde kalıcı bir istikrar ortamının oluşturulması, ikili ve çok taraflı bölgesel işbirliğinin geliştirilerek ülke ekonomisine katkı sağlayabilecek ortamın oluşturulabilmesi hedeflenmiştir. Bu hedeflere ulaşabilmek adına Bulgaristan; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları düzeyindeki evrensel ilkelerin benimsenmesi, ekonomik refahın artırılması için işleyen bir piyasa ekonomisinin kurulması ve sivil toplum ile işbirliğinin geliştirilmesi gibi araçlardan faydalanmıştır. Bu dönemde benimsenen stratejik amaç ve araçlar, AB, ABD ve NATO gibi kurumların politikalarıyla örtüşmektedir. Bu nedenle, Bulgaristan açısından bu amaçları tüm yönleri ile gerçekleştirmenin yolunun AB'ye üye olmaktan geçtiği düşünülmüştür. Başka bir ifadeyle Bulgaristan, bu dönemde batı dünyasıyla geliştirilen işbirliği politikasının yanı sıra NATO-AB üyelik hedefleriyle de siyasi, ekonomik ve stratejik açılardan fayda sağlamayı hedeflemiştir (Özlem, 2007: 39).

Bulgaristan, Şubat 1994 senesinde NATO'nun Barış için Ortaklık girişimini imzalayarak bu sürecin aktif bir katılımcısı olmuştur. AB ile ilişkiler ise Şubat 1995 yılında imzalanan antlaşma ile başlamıştır. Bu dönemde Yugoslavya'nın dağılması, Bulgaristan açısından çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Yugoslavya'daki çatışmalar neticesinde batı ile bağlantı yolları kesilmiş, BM'nin Sırbistan ve Karadağ'a uyguladığı ekonomik yaptırımlardan dolayı olarak Bulgaristan da etkilenmiştir. Kasım 1995'de Dayton Antlaşması'nın imzalanmasıyla Bulgar Hükümeti Sırbistan'a yönelik ticari

yaptırımları askıya almış, ikili ekonomik ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştır. Bulgaristan Hükümeti Şubat 1997’de NATO’ya tam üye olmak istedikleri yönünde bir bildirge yayınlamıştır. Bulgaristan, Temmuz 1997 tarihinde NATO’ya davet edilen 3 ülke arasında yer almamasına rağmen, üyelik için NATO’ya baskı yapmaya devam etmiştir. Avrupa Komisyonu Temmuz 1997’de Bulgaristan’ın AB üyeliği için siyasi ölçütler bağlamında doğru yolda olduğunu, fakat ekonomik ölçütleri noktasında eksiklikleri bulunduğunu belirterek olumsuz rapor vermiştir. 21 Kasım 2002’de başlayan NATO’ya üyelik müzakereleri 2004 yılında sonuçlanmış ve Bulgaristan NATO üyesi olmuştur. Böylece NATO’nun batı sınırları Karadeniz’e kadar uzanmıştır. 2004 yılında NATO üyeliğini elde eden Bulgaristan, güvenlik konusundaki kaygılarını Sofya ekseninden NATO’nun merkezine kaydırmıştır (Özlem, 2007: 43).

Bölgesel politikalar denkleminde ise, Bulgaristan’ın çok taraflılık ilkesi çerçevesinde bir strateji geliştirdiğini ifade edebilmek mümkündür. Bu çerçevede Bulgaristan’ın Karadeniz bölgesine yönelik politikası ele alındığında ilk karşılaşılan husus; Bulgaristan’ın Karadeniz bölgesini sadece Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerle sınırlandırmadığı ve bölgeyi, doğu-batı ekseninde Orta Asya ve Hazar Havzası ile Tuna Bölgesi arasında yer alan bir köprü olarak tanımladığıdır. Bu tanımlama, ABD, AB ve NATO’nun bölgeye yönelik geliştirdiği strateji ve tanımlamalar ile örtüşük bir vaziyet sergilemektedir. İkinci husus ise; KEİ Örgütü’ne kurucu ülke olarak katılan Bulgaristan’ın bugüne kadar yapılan KEİ toplantılarında örgütün verimliliği, bölgesel önemi ve projelerin gerçekleştirilmesi için yoğun çabalar sarfetmesidir. Bulgaristan, özellikle KEİ ile AB arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, Tuna Bölgesi ile Orta Asya ve Hazar Havzası arasında ilişkilerin geliştirilmesi için KEİ’nin aktif olması gerekliliği üzerinde durmuştur (Özlem, 2007: 41).

Ön plana çıkan üçüncü husus ise, Bulgaristan’ın Karadeniz bölgesinde çevre konusunda gelişmiş bir diyalog ortamının kurulmasını desteklemesidir. Bu amaçla Bulgaristan, çevre konusunda Karadeniz’in korunması için belirlenen uluslararası yükümlülükleri dikkate alarak Karadeniz’i korumak amacıyla bu konuyu hükümetin öncelikli ana konularından biri olarak ele almıştır. Bulgar hükümetleri tarafından Karadeniz’de kirliliğin azaltılması ile ilgili stratejiler geliştirilmiş, bu stratejiler kapsamında; belediye ve endüstriyel atık su arıtımında çevresel yatırım fırsatlarının sağlanması, besin havuzu gibi kurulu kapasiteyi geliştirmek için sulak alanların iyileştirilmesi, suni gübre ve gübrelerin noktasal olmayan kaynaklara akışını azaltan tarım politikalarının reformu ve tüketiciye sunulan ürünlerde değişikliğe (Örneğin fosfat içermeyen deterjan kullanımının desteklenmesi) gidilmesine odaklanılmıştır. Biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda, Karadeniz Biyolojik Çeşitlilik Protokolü’nün imzalanması, Bulgar hükümetleri tarafından siyasi taahhüt olarak yapılan, dikkatle hazırlanmış ve devam eden en önemli çabalardan birisi olmuş ve Karadeniz Stratejik Eylem Planı kabul edilmiştir. Bulgaristan’ın Karadeniz bölgesine yönelik politikası ele alındığında karşılaşılan dördüncü husus, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı’nın 2007 yılında Karadeniz bölgesinde Güvenlik ve Siyaset Konseptini hazırlayarak bölgenin Bulgaristan ve AB açısından güvenlik ve ekonomik refah alanına dönüştürülmesi konusunda bölgesel işbirliği girişimlerine önderlik etme talebini dile getirmesidir. Zira bölgede istikrarın sağlanması, Bulgaristan’ın siyasi, ekonomik ve güvenlik odaklı hedefleri açısından olumlu sonuçlar doğuracak önemli bir potansiyele sahiptir (Özlem, 2007: 42).

Bulgaristan'ın Karadeniz'e yönelik politikası üzerinde ABD'nin etkisi açıkça görülebilmektedir. Nitekim hem Romanya hem de Bulgaristan, ABD'nin Karadeniz politikalarının gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bulgaristan, gerek 11 Eylül sonrası operasyonlarda ülke topraklarını ve hava sahasını ABD'ye açması ve operasyon bölgelerine askerlerini göndermesi, gerekse Nisan 2006'da yapılan bir anlaşma gereği Amerikan askerlerine kendi topraklarında konuşlandırılma izni vermesi sebebiyle ABD'nin yeni müttefiklerinden birisi haline gelmiştir.

Bulgaristan, NATO'nun sınırlarını Karadeniz'e açmakta, Kafkasya ve Orta Doğu'ya yönelik bir sıçrama tahtası oluşturmaktadır. Diğer yandan, Orta Asya ve Hazar bölgesi petrollerinin Karadeniz ve Avrupa'ya taşınması çerçevesinde bazı boru hatlarının Bulgaristan'dan da geçmesine yönelik projeler bulunmaktadır. Bu açıdan Bulgaristan, ABD için önemli bir ittifak unsurudur. Buna karşın Bulgaristan, Karadeniz politikasında Romanya'dan farklı bir rota izlemektedir. Zira Bulgaristan, Karadeniz bölgesinde işbirliğine gidilmesini savunmakta, ülkelerin ulaşım, enerji, iletişim koridorları açısından Avrupa'yı; Karadeniz, Orta Asya ve Orta Doğuya bağlayan bir ülke konumuna getirmeye çalışmaktadır. Ancak Romanya'dan farklı olarak önceliği ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması için Balkanlara yönelik politikasıdır. Bu açıdan Balkanlarda istikrarın sağlanmasına önem vererek Kosova sorununun çözülmesine öncelik vermektedir (Talas, 2007: 89).

4.2.3. Türkiye

Karadeniz, on beşinci yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasında bağımsızlık mücadelesine sahne olmuştur. Her iki devletin Karadeniz'e ilişkin temel politikası “denize bütünüyle sahip olmak”, dışarıdan başka bir gücün denize girmesine engel olmaktır. Bu amaca 1500 ile 1700 yılları arasında sadece Osmanlı imparatorluğu sahip olabilmiş, sonraki yıllarda ise Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı ile Karadeniz'i paylaşmak durumunda kalmıştır.

20. yüzyılın başlarında Karadeniz, Osmanlı padişahları ve Rusya çarları için hayati bir öneme sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nda Yavuz ve Midilli savaş gemileri ile Rus gemileri ve limanları bombalaması ile savaşı başlatmış. Başlayan savaş ile Karadeniz bölgesinde hâkimiyeti kaybetmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye ve Rusya, Karadeniz havzasında sıcak bir çatışmaya girmemeye özen göstermiş, Karadeniz bölgesinde karşılıklı olarak bir sulh ortamı olmasını istemişlerdir. Karadeniz'in bu iki güç arasındaki bölünmüşlüğü yirminci yüzyılda da devam etmiş, bu kez taraflar bu iki gücün mirasçısı durumundaki Türkiye ile SSCB olmuştur. Soğuk Savaş boyunca Karadeniz'de göreceli bir sükûnet ortamı oluşmuş, Soğuk Savaşın hemen ardından bölge dışı aktörlerin de dâhil olmasıyla bölgedeki ilişkiler ve güç mücadelesi çok taraflı bir nitelik kazanmıştır. Bugün, hem işbirliği hem de rekabet açısından “uluslararasılaşmış” bir Karadeniz söz konusudur. Zira Karadeniz, hem uluslararası sistemin büyük aktörlerinin ilgi alanlarından hem de bünyesinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle uluslararası sistemi etkileyen unsurlardan biri durumundadır. Türkiye, Karadeniz'e kıyıdaş olması sebebiyle bölgedeki tüm gelişmelerden etkilenen ve bölgede “söz sahibi” olma potansiyeline sahip bir ülkedir. Karadeniz'in, bölgesel düzeyi

aşan ve uluslararasılaşan, hatta “küresel” nitelik kazanan konumunun, Türkiye’nin dış politikasına da önemli etkileri olmaktadır (Buttanarı, 2004: 65).

Türkiye’nin Karadeniz bölgesine yönelik olarak uyguladığı politikanın temelinde bölgedeki istikrarın korunması, refahın artması ve bölge barışının temin edilmesi unsurları bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, bölge ülkelerinin özellikle enerji kaynaklarına dayanan ekonomik çıkarlarını gözetmektedir. Bununla birlikte Türkiye, bölgedeki ayrılıkçı hareketlere destek vermeyerek, ülkelerin sınırlarını ve toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Ayrıca bölgede ikili ve çoklu ekonomik birliktelikler kurarak, bölge içi ekonomik kalkınmanın temellerini arttırmak, Karadeniz’i hem kuzey-güney hem de doğu-batı ekseninde bir ticaret alanı yapmak istemektedir. Türkiye’nin uluslararası sistem içindeki siyasi, ekonomik ve kültürel ağırlığı, bu bölgede sahip olmuş olduğu etkinlik ile doğru orantılıdır. Bu nedenlerle Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesi ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu noktadan hareketle, Türkiye’nin Karadeniz bölgesine yönelik dış politikasını belirleyen unsurları; bölgede istikrar ve refahın artırılması, bölge barışının temin edilmesi, bölge devletlerinin toprak bütünlüğünün korunması ve bölge içi ekonomik kalkınmanın sağlanması şeklinde sıralayabilmek mümkündür (Alkan, 2006: 9).

Türkiye için Karadeniz bölgesine yönelik politika hedeflerinin gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye’nin Balkanlara, Orta ve batı Avrupa’ya, Baltık kıyılarına ve Orta Asya’ya ulaşımının yolu Karadeniz bölgesinden geçmektedir. Kafkaslar ve Balkanlar, Türkiye’nin Orta Asya ve Avrupa coğrafyasına geçiş alanlarıdır. Bölge barışının sağlanması ve bölgede istikrarın tesis edilmesi, ekonomik kalkınmanın ilk şartı olmaktadır. Karadeniz’in geçmişte olduğu gibi bugün de bir ticaret merkezi olması, doğu ve batı, kuzey ve güney arasında bir barış denizi olmasına bağlıdır. Bölgede oluşabilecek muhtemel çatışmalar ve gerginlikler, hem bölge ülkelerinin ekonomilerine zarar vermekte hem de bölge güvenliği bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz bölgesinin ekonomik istikrarının ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak attığı adımlardan bazılarını; KEİ, BLACKSEAFOR, Karadeniz Uyum Harekâtı ve enerji nakil yollarına ilişkin hazırlanan projeler şeklinde sıralamak mümkündür.

4.3. Rusya-Gürcistan Savaşı

RF’nin 2008 yılında Karadeniz bölgesinin Ukrayna ile beraber stratejik öneme sahip bir diğer ülkesi olan Gürcistan’a karşı düzenlediği operasyonların arka planında, Gürcistan’ın NATO’nun genişleme politikası kapsamında üyeliğini engellemek amacı taşıdığı görülmektedir. Jeostratejik mülahazalarla Ukrayna ve Gürcistan’ı arka bahçesi olarak değerlendiren RF, güvenlik mülahazaları çerçevesinde buralarda tehdit gördüğü unsurlar karşısında müdahale etme iradesini sergilemiştir. Nitekim Moskova’dan yapılan açıklamalarda üyeliğin bölgenin güvenliğini tehlikeye atacağı belirtilmiş ve Doğu-Avrupa ülkelerinin NATO’ya üyeliğinin ardından Gürcistan’ın da birliğe üye olmasını NATO’nun çevreleme politikasının bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda, BDT üyesi ülkelerin NATO’ya üye olmalarının ve ABD ile diğer batı ülkelerinin üye olmak isteyen ülkelerin sınırlarında üs kurma çabalarının önem arz etmediği ve gerektiğinde tereddüt

etmeden karşılık verileceği ifade edilmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Gürcistan, bölgedeki güvenliğini sağlayıp gelecekte RF'ye karşı denge oluşturmak için NATO üyeliğini tek çıkış yol olarak görmektedir. Ancak NATO, SSCB dağıldıktan sonra Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olma süreçlerinin Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe üyelik süreçleri gibi benzeri kolaylıkla yürütülemeyeceğinin bilincinde hareket etmiştir. Ayrıca, Soğuk Savaş sürecinin son bulması ve Varşova Paktı'nın yıkılmasının hemen ardından kıyıdaş ülkelerin üyeliğe hızlıca alınmasının, bölgede Soğuk Savaş sürecini tekrar başlatacağını öngörmüştür (Kasım, 2009: 230).

NATO ve Gürcistan arasındaki ilk resmi temaslar 1993 yılında başlamıştır. Gürcistan tarafından bir delegasyonun NATO merkezine gitmesiyle başlayan süreç, 1994 yılında Barış İçin Ortaklık (BİO) Antlaşmasının imzalanması ile tam üyelik sürecine evrilmiş, bir sonraki yıl ise Gürcistan ile NATO arasında işbirliği antlaşması imzalanmıştır. NATO ile başlayan diyalog süreci Gürcistan açısından memnuniyet verici bir niteliğe sahipken, Moskova açısından ise rahatsızlık verici bir durum olarak arzedilmiştir. 1997'li yıllarda NATO ve RF arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması bölgeye yönelik endişeleri azaltmıştır. RF ise NATO ile Ortaklık Antlaşması imzaladıktan sonra, bu ortaklığa ihtiyaç duyması beklenen NATO'nun RF'ye rağmen Gürcistan ve Ukrayna'yı tam üyeliğe kabul etmeyeceği düşüncesine sahip olmuştur (Çelikpala, 2010: 107).

NATO ve RF arasında yapılan antlaşmadan sonra NATO, bölgeye yönelik genişleme politikalarını sürdürmekte kararlı olmuş ve Gürcistan ile üyelik süreci çalışmalarına tekrar başlayarak RF açısından bölgede tehdit oluşturur hale gelmiştir. Medvedev, NATO üyesi olsa bile bölgenin güvenliği ve istikrarı için Gürcistan'a müdahale etmekten çekinmeyeceklerini belirtmiştir. RF'nin asla savaş taraftarı olmadığını söyleyen Medvedev, NATO'nun Ortaklık Antlaşması'nı ihlal ettiğini belirterek NATO ile yapılan antlaşmanın bozulabileceğini vurgulamıştır. Devam eden süreçte RF, bölgede etkinliğini kaybetmemek adına ABD karşıtı Güney Amerika ülkelerinden Venezuela ve Bolivya ile birlikte Karayipler Denizi'nde askeri tatbikat yapma kararı almıştır (Treisman, 2011: 153).

2006 yılına gelindiğinde Gürcistan ve RF arasındaki sınır bölgelerinden biri olan Güney Osetya'da halk, referanduma giderek %95'e yakın bir oranda bağımsızlık seçeneğini tercih etmiş, buna karşın 2008 yılına kadar Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan hiçbir ülke olmamıştır. NATO'nun batı yanlısı politika izleyen Saakaşvili ile ilerleyen ilişkilerinden dolayı 2008 yılında Medvedev, Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdıklarını ifade etmiştir. Gürcistan'da yıpranan iktidar yapısını tekrar güçlendirmek isteyen Saakaşvili, Abhazya ile Güney Osetya bölgesinin kontrolünün Gürcistan'a geçmesi için 8 Ağustos sabahı Güney Osetya bölgesine askeri operasyon başlatmıştır. Savaşın ilk günü bölgenin kontrolünü eline geçiren Gürcistan, RF'nin hava saldırıları karşısında etkisiz kalarak gücünü kaybetmeye başlamıştır. NATO ve AB üyesi olmayan Gürcistan'ın RF'ye karşı askeri anlamda bir sonuç elde edememesi ve çok fazla kayıp vermesi karşısında BM harekete geçmiş ve tarafları uzlaşmaya çağırıştır. NATO sözcüsü Carmen Romero da RF'nin aşırı güç kullandığını ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ihlal ettiğini belirtmiştir (Peimani, 2009: 288).

Rusya-Gürcistan Savaşı bölgede etkin rol oynamak isteyen NATO'ya yönelik RF'nin bir gözdağı olarak kayıtlara geçmiştir. Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliği durumunda Karadeniz bölgesi güvenliğinin tehlikeye gireceğini vurgulayan RF, Kırım ve Güney Osetya'ya müdahalesinde de bölgedeki çıkarları için askeri müdahaleden kaçınmayacağını göstermiştir.

4.4. Ukrayna'ya Müdahale

RF, bölgedeki üstünlüğünü her şekilde koruyacağını ve bu doğrultuda her türlü güç unsurundan yararlanacağını özellikle de Ukrayna müdahalesinde göstermiş, bu anlamda Ukrayna'ya müdahalesinde hibrit savaş unsurlarından yararlanmıştır.

Hibrit savaş, salt klasik savaş anlayışına ek olarak konvansiyonel savaş unsurlarının dışında siber, psikolojik ve istihbari savaşları da bünyesinde bulunduran karmaşık yapıli bir askeri stratejik anlayışi ifade etmektedir. RF'nin Kırım bölgesine yönelik müdahalesinde uygulamış olduğu bu yeni strateji, NATO komutanlarının dikkatini çekmiş ve bunun tehlikeli boyutta olduğu vurgulanmıştır. NATO'nun bu yeni savaş stratejisine hazırlıksız yakalanması, RF'nin bölgede kısa sürede kontrolü eline geçirmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, NATO'nun hibrit savaşı karşı planlama yapması kaçınılmaz hale gelmiştir. Hibrit savaşın etkisinin ve içeriğinin yerinde bir şekilde anlaşılabilmesi bağlamında, içinde bulundurduğu unsurların iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Tarih boyunca savaşlar, teknolojinin gelişimine paralel olarak sürekli bir dönüşüme uğramıştır. Konvansiyonel bir savaş anlayışi kara, hava ve deniz kuvvetleri tarafından var olan silahlı gücü belirli bir devlete karşı direkt olarak kullanıldığı toprak zaptına yönelik savaşlardır. İkincil bir savaş tarzı olan gerilla ve milis güçlerin savaşı; II. Dünya Savaşı'yla birlikte çeşitli ayrılıkçı hareketler tarafından ortaya konulan, hafif, yarı ağır ve roket benzeri teçhizatlar kullanılarak karşı tarafa can ve mal kaybı verdirilerek sindirmeye çalışma eylemidir. Savaşdaki transformasyon teknolojisinin daha farklı boyutlara ulaşması ile de hibrit savaş kavramı ortaya çıkmıştır (Hoffman, 2009 :37).

RF Genel Kurmay Başkanı Valery Gerasimov hibrit savaş (Hybrid war veya non-linear war) kavramına ilişkin düşüncelerini 2013 senesinde Military-Industrial Kurier dergisinde yayınlanan "The Value of Science in Prediction" adlı makalesinde ortaya koymuştur. General Gerasimov makalesinde, savaşın doğasının sürekli değiştiğini belirterek Arap Baharı ve Renkli Devrimler'den çıkarılacak derslerin önemine vurgu yapmıştır. Yaşanmış olan devrimlerle ortaya çıkan sivil savaş ortamının devletlerin iç dinamiklerine daha fazla zarar verdiğini ifade etmiş ve hibrit savaşın bir devlete yapılacak dış müdahaleden daha fazla zarar vereceğini özellikle vurgulamıştır (Erol ve Oğuz, 2015:271).

Gerasimov'un öne sürdüğü hibrit savaş stratejisi, yaşanan süreçlere paralel şekilde yapılan analiz sonucunda gelişmiştir. Yeni savaş stratejisinin temelini savaş durumunda siyah, sulh durumunda ise beyaz renk üzerinden ifade edebilirken, hibrit savaş durumunu da gri renk ile tanımlanan bir bölge olarak düşünebilmek mümkündür. Gri bölgede klasik savaş unsurlarının ve konvansiyonel silahların kullanılmasından ziyade, bölgeye askeri olmayan unsurların girmesi daha tesirli olmaktadır. Hibrit savaş, askeri gücün daha çok savaş sonrası süreçte kazanılmış olan bölgenin kontrolünde kullanılması gerektiğini savunmaktadır.

Hibrit savaşın asıl unsurları, askeri silah ve teçhizatın savaş içerisinde başlangıçta kullanılmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte kullanılan araç ve metotlar ve ortaya konulan yeni savaş stratejisi, savaş ortamına müdahale etmede BM ve diğer uluslararası örgütler tarafından uygulanabilecek yaptırımların önünü kesmektedir. Zira var olan savaş durumu, iki devlet arasında yapılan klasik bir savaş anlayışından ziyade, daha farklı bir çerçevededir (Pukhov, 2014: 25).

Hibrit savaş stratejisi, diğer savaş stratejilerden farklı bir şekilde uygulamaya konulmaktadır. Düşman devlete karşı doğrudan bir savaş ilan etmeden önce bölgede etkin rol oynayan ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesi hedeflenmektedir. Ayrılıkçı unsurların güçlendiği bölgeler tespit edilip bu bölgelere özel kuvvetler sevk edilmektedir. Bu çerçevede bölgenin kontrol altına alınması için hibrit savaşın stratejik boyutu öne çıkmaktadır. Her ne kadar hibrit savaş kavramı General Gerasimov'un 2013 yılında yayınlamış olduğu doktrinde belirtilmiş olmasına rağmen, hibrit savaşın farklı çerçevelerde ortaya konulduğu uygulamaları, daha önceki yıllarda yapılmış savaşlarda görebilmek mümkündür. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İngiltere'nin kontrolü altında olan Müslüman ve Hindu toplumları kışkırtması ve 2008'de Gürcistan-Güney Osetya savaşında gözlemlenen gelişmelerin de hibrit savaş stratejine benzer uygulamaları içerdiği bilinmektedir (Golts, 2014: 18).

Kırım'ın bağımsızlığına giden süreç, hibrit savaş kavramı ve stratejisi ile ilgili teorilerin anlaşılması için ortaya konulmuş net uygulamaları içeren bir süreçtir. Kırım bölgesinde etnik anlamda yüksek oranda bulunan Rus kökenli vatandaşların başlattığı protestolar, idari gücü ele geçirme amaçlı başlamış, bu süreçte bölgede yaşayan RF yanlısı protestoculara destek vermek amacıyla bölgeye askeri teçhizat gönderen RF, alarm durumu ilan etmiştir. Ukrayna'ya karşı direkt bir savaş içinde olmayacağını belirten RF, ayrılıkçı hareketlere karşı insan haklarını gözetmeden yapılacak her müdahaleye karşı harekete geçeceğini ifade etmiştir. Kırım bölgesinde ayrılıkçı unsurları destekleyen gücün RF'ye ait özel kuvvet birlikleri olduğunu söyleyen Avrupa medyası, kendilerini 'little green man' olarak adlandıran grubun eğitimli ve ağır silahlı olduğunu ifade etmiştir. Bu iddialara karşılık en sert cevabı RF devlet başkanı Vladimir Putin vermiş ve iddiaları sert bir dille reddetmiştir. RF Savunma Bakanı Sergey Shouygu, bu durumu karanlık bir yerde siyah bir kedi bulmaya benzetmiş ve özellikle bu kedi akıllı, cesur ve kibarsa (polite), kediyi aramanın yanlış olacağını ifade etmiştir. Shouygu'nun bu tanımlamasından sonra "little green man" kavramının yerini "polite man" tabiri almıştır. Polite man diye adlandırılan grubun kontrolü altındaki Kırım'da bağımsızlık referandumu yapılmaya karar verilmiş ve kararın ardından RF askeri birlikleri Kırım'a girmiştir (Allison, 2014: 47).

Kırım krizinde ortaya çıkan hibrit savaşın iki temel unsurunu bulunmaktadır. Özel kuvvetlerin ortak bir çalışma ile sürdürmüş oldukları operasyon hibrit savaşın ağ merkezliliğini, Rus düzenli birliklerinin savaşa müdahil olmadan sonuç alması ise hibrit savaşın temassız olduğunu göstermektedir. Hibrit savaşın yürütülmesi ve sonuçlanması açısından içinde önemli unsurları barındıran kavram, siber uzaydır. Siber uzayın ehemmiyeti kapsamında asimetrik kontrol mekanizması ve emir-komuta zinciri arasında yer alan iletişim kanalı önem arz etmektedir. Ağ merkezli muharebe anlayışı, günümüz

savaşlarında gözlemlenen dönüşümle daha fazla önem teşkil eder hale gelmiştir. Silahlı güç anlayışına yeni bir çerçeve kazandıran siber uzay, hibrit savaş çerçevesinde de çok önemli bir yere sahiptir. Hibrit savaş süresince atak halinde olan devlet ile savunma yapan devlet arasında yer almak zorunda olan temassızlık hali (no contact) silahlı güçlerle sağlanamazken siber saldırı ile gerçekleşebilmektedir. Siber uzay alanında yapılan saldırıların verdiği zararın gün geçtikçe artması ve saldırının tespit ve isnat edilme problemi, siber savaş daha cazip kılmaktadır. Bundan dolayı hibrit savaş kavramını daha iyi çözümleyebilmek için siber alan hâkimiyetinin işlendiği Estonya ve Gürcistan örneklerinin incelenmesi önem arz etmektedir (Erol ve Oğuz, 2012: 358).

4.5. NATO'nun Karadeniz Filosu Oluşturma Çabası

RF'nin Kırım İlhakından sonra Karadeniz bölgesini SSCB dönemindeki gibi bir Sovyet denizi olarak anılmasını istemeyen, NATO bölgede denge oluşturmak adına gücünü maksimize etmesi gerektiğini bilmektedir. Bu çerçevede bölgede daha etkin olmaya çalışan NATO, RF'nin Kırım ilhakından sonra Karadeniz bölgesinde askeri bir hareketlilik meydana gelmiştir. 14-15 Haziran 2016 tarihinde Brüksel'de yapılan NATO Savunma Bakanları Toplantısı kapsamında RF tehdidine karşı savunma geliştirmek adına Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'da askeri güç bulundurma kararı alınmış, NATO'nun bölge üzerinde caydırıcılık noktasında güç kazanması gerektiği belirtilerek yeni politikalara imza atılmıştır. Romanya bu kapsamda NATO'nun Karadeniz'de filo oluşturmasını teklif etmiştir. Bu teklifin nedeni ise Kırım'da bulunan Rus filosudur. Romanya'ya göre filoda Romanya, Ukrayna, Bulgaristan, Türkiye ve ABD yer almalıdır. Söz konusu teklife Türkiye çekimser bir şekilde yaklaşmış, bunun nedenini de RF ile ilişkilerinin bozulacağını ve bu durumun Montrö'ye aykırı olacağını belirterek açıklamıştır.

Romanya Savunma Bakanı Mihai Fifor, Karadeniz'de bir filo konumlandırma çalışmasının NATO'nun Doğu Avrupa'da oluşturduğu kara kuvvetleri hamlesinin bir devamı olduğunu belirtmiştir. Teorik açıdan proje incelendiği zaman Karadeniz'de gerekli olan herhangi bir durumda karşılık verilebilmesi için daimi bir askeri deniz filosunun hazırlanmasından bahsedildiği anlaşılmaktadır. Projede Romen, Bulgar ve Türk Deniz Kuvvetleri'ne ek olarak Amerikan, Alman ve İtalyan askeri gemilerine de izin verilmektedir (<http://qha.com.ua>, 2016: 3).

RF, Romanya'nın yapmış olduğu Karadeniz filosu teklifini kabul edilemez olarak nitelendirmiştir. RF'nin NATO Daimi Temsilcisi Alexander Grushko şu ifadeleri kullanmıştır: *“Tam olarak neler olup bittiğini anlamıyorum. Karadeniz'de kıyısı olan ülkeler Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'dir”*. RF yetkilileri söz konusu filoya karşı çıkmış, durumun Montrö Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu belirtmiş, hiçbir yabancı ülke gemisinin Karadeniz'de 21 günden fazla bulunamayacağını ifade etmişlerdir (Şahin, 2016: 76).

RF'ye göre NATO'nun söz konusu hamlesi çevreleme politikasının bir ürünüdür. NATO'nun Karadeniz filosu projesine karşılık olarak Rusya güç gösterisinde bulunmuş , “Kafkas-2016” isimli tatbikat ile 120 bin askerini, Su-27 jetlerini, Orlan-10 insansız hava araçlarını ve S-400 hava savunma sistemlerini meydana çıkarmıştır. RF'nin söz konusu

tatbikatına tepki gösteren Ukrayna, diplomatik bir nota yayınlamıştır. Moskova ise, yapılan tatbikatın rutin bir çalışma olduğunu belirtmiştir. RF'nin son zamanlarda etkinliğini arttırması ve ortaya koyduğu müdahale girişimleri NATO'nun hareket alanını daraltmış, girişimlerin temelini zayıflatmıştır. RF'nin bölgedeki girişimlere farklı şekillerde cevap verebilecek iradede ve kapasitede olması gerek NATO'yu gerekse kıyıdaş olan diğer devletleri düşündürmekte ve karşılıklı olarak gelişen bu durum bölge istikrarını olumsuz yönde etkilemektedir (Güneş, 2016: 98).



SONUÇ

Karadeniz bölgesi jeopolitik konumu gereğince yüzyıllar boyunca devletler arasında çeşitli güç mücadelelerine tanıklık etmiştir. Jeopolitik teoriler çerçevesinde incelendiğinde, bölgenin önemine özellikle de Avrasya jeopolitiği çerçevesinde farklı dönemlerde farklı teorisyenler tarafından büyük önem atfedildiği görülmektedir. Karadeniz bölgesi, Mackinder'in "Kara Hâkimiyeti Teorisi", Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi" Mahan'ın "Deniz Hâkimiyeti Teorisi" ve Sachaklian'ın "Hava Hâkimiyet Teorisi"nden de anlaşıldığı üzere dünya coğrafyasında jeopolitik açıdan öne çıkan bölgelerden birini teşkil etmektedir. Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi'ne göre, "Orta" bölgeye en kolay erişimi sağlayacak konumda olan Karadeniz, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'ne göre Avrupa'yı Orta Doğu ve Asya'ya bağlamaktadır. Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi'ne göre ise, Karadeniz'e hâkim olan gücün denizler üzerinden bölgeyi kontrol etmek için coğrafi bir avantajı olacaktır. Sachaklian'ın "Hava Hâkimiyet Teorisi"ne göre de Karadeniz, hava hâkimiyeti açısından merkez bölgeye ve dünya adasına hâkim olunabilecek bir coğrafi konumda yer almaktadır. Askeri üsler ile radar istasyon merkezlerine ev sahipliği yapması ve casus uçaklarına önemli bir alan imkânı sunmasıyla hava hâkimiyetinin sağlanması konusunda ciddi bir avantaj sunmaktadır.

Soğuk Savaş Sonrası dönemde Zbigniew Brzezinski de ortaya koyduğu Büyük Satranç Tahtası adlı eserinde Avrasya bölgesine hâkim olan devletin dünyaya hâkim olacağını belirtmektedir. Brzezinski tezi çerçevesinde, dünya üzerindeki nüfusun yarısından fazlasının bu bölgede yaşadığını ve ABD'den sonra en büyük altı ekonomik güç ve askeri gücün bu bölgedeki ülkelerden oluştuğunu söylemektedir. Bu minvalde SSCB sonrası varlığını devam ettiren RF karşısında NATO'nun bölgede etkinlik kazanmasının küresel etkisini kaybetmemesi adına zorunlu olduğunu ifade etmiştir.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Karadeniz'e kıyıdaş olan Türkiye hariç tüm devletlerin SSCB'nin kontrolünde olmasından ötürü bu durum bölgenin bir SSCB gölü olarak yorumlanabilmesine sebebiyet vermiştir. Bu minvalde NATO ve AB, batı Karadeniz'e yönelik politikalarını Türkiye üzerinden gerçekleştirme çabası içine girmişlerdir. Batının bu isteğine karşı Türkiye, ortaya çıkabilecek güvenlik sorunları kapsamında NATO ve AB'nin bölgeye yönelik politikalarında taraf olmak istememiştir. Denge politikasını benimseyen Türkiye, Montrö Sözleşmesi çerçevesinde var olan koşulların Karadeniz'de bir istikrar ortamını sağladığını ifade etmektedir.

Soğuk Savaş dönemi süresince durağan bir bölge durumunda olan Karadeniz, SSCB'nin yıkılmasıyla etkinlik mücadelelerinin yükselişe geçtiği bir coğrafya halini almıştır. Bölgesel dinamikler itibarıyla değerlendirildiğinde, iki kutuplu sistemin yıkılmasıyla beraber Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanarak AB'ye entegre olmak istemeleri batının etkinliğini arttırırken, RF açısından tehdit algısının kuvvetlenmesine sebebiyet vermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji başta olmak üzere pekçok unsurun etkili olduğu bir süreçte jeopolitik konumu giderek artan Karadeniz bölgesinin güç mücadelelerine sahne olduğu görülmektedir. Bölge üzerindeki baskısını kuvvetlendirmek isteyen RF ile NATO'nun genişleme çabalarının çatışması, güç mücadelesinin enerji, siber güvenlik gibi farklı boyutlarda cereyan etmesi sonucunu vermektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgenin jeopolitik önemine katkıda bulunan başlıca unsurlar arasında; bölgenin zengin doğal kaynaklara haiz olması, ekonomik açıdan önem arz eden ticaret limanlarına sahip olması ve doğu-batı arasında bir koridor görevi görmesiyle enerji ve ulaşım koridoru özelliği taşıması sayılabilmektedir. SSCB'nin yıkılışı ve Varşova Paktı'nın çöküşüyle güç mücadelelerine açılan Karadeniz ve Güney Kafkasya'nın sınırlarını kapsayan bölge üzerinde NATO ve AB'nin çıkarları ve güvenlik mülahazaları çerçevesinde politikalar geliştirdiği ve genişleyerek Karadeniz'e ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Bölge ülkelerinin politikaları itibariyle değerlendirildiğinde, Karadeniz'de yer alan eski Sovyet ülkeleri tarafından RF'nin ekonomik, askeri ve siyasi alanlardaki gelişmesinin bir anlamda tedirgin edici nitelikte değerlendirildiği ve RF'nin ilerleyen dönemlerde eski etki alanına eski gücüyle dönmek istemesi olasılığının politikalarda rol oynadığı görülmektedir. Söz konusu olasılığın, bu coğrafyadaki devletlerin NATO ve AB üyeliğini siyasi, askeri ve ekonomik güvenliklerinin bir garantisi olarak görmelerine sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda arz edilen unsurların yanısıra, 11 Eylül saldırılarının ertesinde terörle mücadelenin gelmiş olduğu nokta da bölgenin jeopolitik önemini arttıran diğer önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmıştır. 11 Eylül 2001'deki saldırıların ertesinde ABD'nin terör örgütlerine karşı verdiği mücadelesinde hayati bir konumda yer alan Afganistan ve Irak'ın bulunduğu bölgeyi çevrelemek açısından Karadeniz'de var olması ve bölgeye nüfuz etmesi önemli görülmektedir. 3 Kasım 2003'te İspanya'da ve 7 Temmuz 2005'te İngiltere'de gerçekleştirilen terör saldırıları terörün Avrupa kıtasına yönelik de doğrudan bir tehdit arz ettiğini göstermiş, hiçbir coğrafyanın güvende olmadığını ortaya koyan bu tehditle mücadelede uluslararası girişimler ciddi bir aşamaya gelmiştir. Bu girişimlerin yoğunlaştığı Ortadoğu ve Orta Asya itibariyle değerlendirildiğinde, Karadeniz jeopolitik konumu gereği, NATO'nun Orta Doğu ve Orta Asya'ya geçişini sağlama açısından bir koridor özelliği arz etmektedir.

İlerleyen dönemde gerginleşen İran-ABD ilişkileri kapsamında da Karadeniz bölgesi, İran'a yönelik olarak düzenlenebilecek olası bir müdahalede coğrafi konumu ve bölgeye olan yakınlığı aracılığı ile önemli bir konumda bulunmaktadır. Konumu itibariyle askeri üslere, radar istasyon merkezlerine ve casus uçakları üzerinden bir nevi gözetleme merkezi özelliğine sahip olması nedeniyle bölge NATO ve ABD açısından önem arz etmektedir. Bölgeyi jeopolitik konumu itibariyle önemli kılan bir diğer unsur da, Hazar Bölgesi'ne yakın olması ve bu sebeple jeopolitik konumu itibariyle zengin enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Dünya üzerinde bulunan petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir kısmına ev sahipliği yapan bölge, enerji arzının devamlılığı itibariyle ciddi bir konumda yer almaktadır.

SSCB'nin dağılması ve komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni tehditlere karşı yeni stratejik konseptleriyle yanıt vermek amacıyla, coğrafi anlamda sorumluluk alanını genişleterek kapsamlı bir güvenlik organizasyonu haline gelmiştir. Genişlemesini Soğuk Savaş sonrası süreçte sürdüren NATO, Karadeniz'e kıyısı olan eski Sovyet Cumhuriyeti devletlerinin giderek batıya yaklaşmasından yararlanarak bölgede önemli bir avantaj elde etmiştir. 1994-2004 yılları

arasında iki genişleme aşaması geçiren NATO ilk genişlemesi kapsamında bünyesine Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ni katmış, ikinci genişlemesinde ise Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Slovakya, Letonya, Estonya ve Litvanya üye devletler olarak katılım sağlamışlardır. Bu süreçte özellikle Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyeliğine alınması ile Ukrayna ve Gürcistan'ın batı ile artan ilişkileri zaman içinde RF tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır.

Realist bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, RF'nin güvenliği açısından öncelikli olarak gördüğü coğrafyada Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli limanlarını kaybetmesinin ve NATO üyeliği sonrasında Bulgaristan ve Romanya'nın nüfuz alanından çıkması gibi unsurların RF'nin tehdit algısının şekillenmesinde ve bu bölgeye yönelik politikalarını artan bir hassasiyetle oluşturmada etkili olduğunu söylemek mümkündür. NATO ile RF arasında çeşitli araçlar üzerinden güç mücadelelerine sahne olan bölge kapsamında NATO, Romanya ve Bulgaristan'da askeri üsler kurulması çerçevesinde etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Bu hususun yanı sıra ABD, Karadeniz'deki etkinliğini artırmak amacıyla bölgede daha fazla askeri güce sahip olmak amacıyla Montrö Sözleşmesi'ni lehine değiştirmek istemektedir. Çeşitli girişimler ve yapılan çalışmalar üzerinden enerji güvenliği alanında da RF'nin bölge üzerindeki etkisinin azaltılmak istendiği, Hazar petrolünün RF'den ziyade Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden taşınması olasılığıyla bölgede RF'nin güç unsurlarının farklı politika alternatifleri üzerinden zayıflatılmaya çalışıldığı öne çıkan diğer unsurları teşkil etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşam alanı (Lebensraum) olarak gördüğü Karadeniz havzasını elinde tutmak isteyen RF bu yönde politikalar geliştirmiştir. Bölgede 1990'ların başlarında oluşan güç boşluğu ve yeni rejim yapısı RF'nin iç sorunlarla mücadele etmesine neden olmuştur. NATO ve AB'ye karşı bölgedeki üstünlüğünü kaybetmek istemeyen RF, Yakın Çevre Doktrinini geliştirmiş ve eski etkinliğine ulaşma amacı gütmüştür. Diğer yandan, Soğuk Savaş sonrası dönemde RF AB ile ilişkilerini sürdürmüş, siyasi ve ekonomik çöküntü döneminden çıkabilmesi bağlamında enerji arzını devam ettirmiştir. Bu yüzden RF'nin AB ile ilişkilerinde bir denge politikası sürdürmeye çalışarak toparlanma sürecini en az zararla kapatmak istediğini söylemek mümkündür.

2000'li yılların başında petrol ve doğalgaz fiyatlarının yükselişi ve Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte RF'nin bölgedeki etkinliği artan bir ivme yakalamıştır. Vladimir Putin'in devlet içinde var olan bürokrasisinin çoğunluğunu Aleksandr Dugin gibi Avrasyacılar oluşturmuş, Putin'in iktidara gelmesinde en büyük katkıyı Avrasyacılık fikrini taşıyan bürokratlar vermiştir. Putin döneminde Yakın Çevre ve Avrasyacılık alanında daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır. AB ve NATO'nun bölgeye yönelik olarak genişleme çabalarına ve çevreleme stratejisine daha güçlü enstrümanlarla cevap verilmiştir. Gorbacov-Yeltsin döneminden farklı olarak, Putin yönetimi batı ile ilişkileri ortaklıktan ziyade faydacılık temelinde sürdürmeye çalışmıştır. Yeni batıcılık, Aşırı Avrasyacılık ve Rus Milliyetçiliği gibi hareketlerden farklı bir çizgi izleyen Putin yönetiminin dış politikası için ılımlı veya pragmatist Avrasyacılık, demokratik devlet izlenimi ve jeopolitik hareketin uzlaştırılması gibi tanımlamalar yapılmıştır.

11 Eylül saldırılarının ertesinde ABD'ye desteğini ilk açıklayan ülkelerden biri olan RF, batı ile ilişkileri güçlendirme açısından önemli bir adım atmıştır. RF'nin bu çerçevede terörle mücadelenin bir zorunluluk olduğu vurgusunu yapması ve ikili ilişkilerin yumuşaması ile başlayan dönem NATO'nun süreç içerisinde terörle mücadele savı kapsamında Akdeniz bölgesinde var olan askeri teçhizatlarını ve birliklerini Karadeniz havzasına kaydırmak istemesi ile tekrar bozulmaya başlamıştır. NATO'nun Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkelerden Gürcistan ve Ukrayna'da başlayan devrimlere destek vermesi ve bu devletlerin Organizasyona üye yapılması kapsamında etki alanının genişletilmek istenmesi RF'nin çıkarlarıyla ters düşmüş ve askeri unsurları da içeren politikalarla karşılık bulmuştur.

NATO'nun bölgedeki artan etkinliği karşısında, bölgeyi bir beka sorunu olarak gören RF 2008 yılında Gürcistan'a müdahil olmuştur. 2013 yılında da Ukrayna'nın batı yanlısı politikalarını tehdit unsurları çerçevesinde değerlendiren RF, tartışmalara konu olan referandum sonucunda 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmiştir. Romanya ve Bulgaristan'dan sonra Gürcistan ve Ukrayna'nın da NATO üyesi olmak istemesi ile birlikte Karadeniz'in NATO ülkeleri tarafından çevrelenen bir deniz haline gelmesi RF'nin beka sorunsallarından birini teşkil etmiştir. Bu çerçevede NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna aracılığıyla Karadeniz'e ve Kafkasya'ya yerleşmesini kabul etmeyeceğini politika uygulamalarıyla açıkça ortaya koyan RF, 2008 yılında Gürcistan'a yaptığı operasyonla bu yöndeki iradesini sergilemiştir. Bağımsızlıklarını ilan eden Osetya ve Abhazya'nın bölgede istikrarsızlık unsuru yaratması ve diğer NATO ülkeleri için de risk unsurları barındırması karşısında Gürcistan'ın NATO'ya üyeliği askıya alınmıştır.

Kırım bölgesinin ilhak sürecinin ardından AB, RF'ye karşı çeşitli yaptırımlarda bulunmuştur. Ancak AB'nin doğalgaz açısından RF'ye bağımlı olması ve RF'nin bu unsuru kendi politikaları doğrultusunda bir araç olarak kullanması güvensizliği arttıran unsurlardan birini teşkil etmektedir. Yaşanan bu gelişmelerin ertesinde Gürcistan ve Ukrayna sorunlarının da süreç içerisinde sürmekte olduğu gözlenmektedir. Dondurulmuş çatışmalar olarak kalan bu sorunların bölgede önümüzdeki dönemde de RF için sorun teşkil edebileceği öngörülmektedir. NATO'nun bölgedeki kıyıdaş ülkelere yönelik yardım ve destek politikası ile bu ülkelerin NATO'ya üye olma süreçlerinin devam ettiği yönündeki açıklamalar da ilerleyen süreç içerisinde NATO ve RF'nin bölgede tekrar karşı karşıya gelebileceğini düşündürmektedir. Gürcistan ve Ukrayna örneklerinden de görüldüğü üzere RF, Karadeniz havzasına yönelik olarak NATO'nun yürüttüğü faaliyetler karşısında güvenliğini sağlama amacıyla gerek askeri opsiyonu kullanarak gerekse hibrit savaşın unsurlarından olan siber savaş unsurlarını kullanarak çeşitli araçlarla politikalarını ortaya koymuş ve güvenliğine tehdit arz eden unsurlara cevap vermiştir. RF bu unsurlar üzerinden bir yandan bölgenin kendi güvenliği anlamında ne derece hayati bir öneme haiz olduğunu göstermiş, diğer yandan da devlet bekasını sağlamak amacıyla hibrit savaşın tüm unsurlarını kullanmaktan çekinmeyeceği iradesini göstermiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz havzasında bir taraftan NATO'nun genişleme çabaları, diğer taraftan da RF'nin baskıcı politikalarını dengelemek isteyen ve bölgede barış ve istikrarın temin edilmesini arzulayan devletlerin ortak bir yapı altında birleşme çabası

içerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Ekonomik olarak bölgedeki ilk oluşumlardan biri olan KEİÖ, çeşitli sektörlerde ekonomiyi canlandırma ve üye devletler arasında işbirliğini geliştirme amacıyla kurulmuş olsa da bölgede ekonomi adı altında, barış ve istikrarı tesis etmeyi amaçlamaktadır. KEİÖ, Karadeniz bölgesine kıyısı olan ve Karadeniz ile bağlantısı olan ülkelerin işbirliğini geliştirmek için katılabilecekleri bir organizasyon olarak da görülmektedir. KEİÖ'nün kuruluşundaki temel amaç Karadeniz bölgesinde işbirliğini arttırmak ve genişletilmiş Karadeniz bölgesi kapsamında bölgeye kıyısı olan ve yakın olan ülkeler arasında çatışmazlık ortamını sağlamaktır. Üye olan devletlerin birbirine yakınlıklarından ötürü ekonomik açıdan birbirlerini tamamlayabilecekleri belirtilmiş, ticari, bilimsel ve teknolojik alanlardaki işbirliklerinin bölgeyi daha iyi bir seviyeye taşıyacağı öngörülmüştür.

Bölgede istikrarın temini açısından ortaya konan askeri işbirliklerine bakıldığında, barış ve istikrar ortamını devam ettirmek ve kıyıdaş devletler arasındaki işbirliğini ilerletmek amacıyla kurulan Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu'nun, NATO'nun Akdeniz ve Atlantik'te konuşturduğu deniz donanmasına benzer bir yapıda oluşturulduğu ve RF'nin de içinde olduğu kıyıdaş ülkeler tarafından Karadeniz'de devriye yapmasının önünün açıldığı gözlenmektedir. Kıyıdaş devletlerden üçünün NATO üyesi olması, NATO'nun da dolaylı yoldan Örgütle ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. Ancak Montrö Sözleşmesi açısından bölgede oluşan denge rejiminin bozulmasını istemeyen Türkiye ve RF'nin, NATO'nun bölgeye girmesini istikrarsızlaştırıcı bir unsur olarak görmeleri gibi unsurlar üyeler arasındaki görüş ayrılıklarını ve tehdit algısındaki farklılıkları gözler önüne serer niteliktedir.

RF'nin bölgede enerji arzı noktasında gücünü kırmak isteyen AB, ithalatında büyük bir payı olan doğalgaz açısından RF'ye olan bağımlılığını en düşük seviyeye indirerek, enerji arzını çeşitlendirecek projelere destek vermek istemektedir. Enerji tedarikçilerinin çeşitlenmesi ve tek kaynağa olan bağımlılığın azaltılarak alternatif boru hatlarının artırılması bölgedeki diğer devletlerin enerji güvenlikleri için de elzemdir. Enerji politikalarını güvenlik mülahazaları çerçevesinde bir araç olarak kullanan RF karşısında AB'nin, Karadeniz Sinerjisi'ni ve GUAM'ı destekleyerek RF'nin bölgedeki etkinliğini farklı politikalarla kırmayı ve enerji arzını güvence altına almaya çalıştığı görülmektedir.

Son tahlilde, Soğuk Savaş sonrası dönemde güç mücadelelerine sahne olan Karadeniz'in jeopolitik konumunun çeşitli unsurlar üzerinden önem kazandığı görülmektedir. Karadeniz bölgesi, enerji güvenliğinden terörle mücadeleye varan geniş bir spektrumda farklı değişkenler üzerinden politika uygulamalarına konu olmuş ve RF ile NATO'nun güç mücadelelerinin sergilendiği bir alan halini almıştır. İlerleyen süreç itibarıyla değerlendirildiğinde ise, Türkiye'nin de içinde yer aldığı bölgeyi devlet bekası çerçevesinde algılayan RF ile bölgedeki etkinliğini artırma yönünde adımlar atan NATO'nun politikalarının bölgedeki istikrarsızlıkları arttırabileceğini ve yeni sorunların vuku bulmasında rol oynayabileceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Agayev, M. (2004). Rusya Federasyonu'nda Etnik Kökenli Suç Örgütleri ve Organize Suçlar. *Der. Erhan Büyükkakıncı, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Ankara: Phoenix Yayınevi.*
- Akgün, M. (2003). "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar. *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya, G. Kazgan, N. Ulçenko (Der) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.*
- Akhundova, J. (2014). Rusya'da Yerel Yönetimler: Mevcut Durum ve Sorunlar. *Avrasya Etüdleri, 46(2), 39-58.*
- Akten, N. (2011). Türk Boğazları Ve Gemilerin Geçiş Rejimi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 24(1-2), 41-52.*
- Alexandrova, O. (1997). The Russian Threat, Real or Imaginary? In *European Security* (pp. 39-53). Palgrave Macmillan, London.
- Allison, R. (2014). Russian 'Deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules. *International Affairs, 90(6), s. 12-58.*
- Alkan, A. (2006). 21'inci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği. *İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, s. 9.*
- Andreev, S. A. (2008). The Future of European Neighbourhood Policy and The Role of Regional Cooperation in the Black Sea Area. *Southeast European and Black Sea Studies, 8(2), 93-108.*
- Arbatov, A. (1997). *Russian Security Interests and Dilemmas: An Agenda for the Future. Managing Conflict in the Former Soviet Union. Russian and American Perspectives, Center for Science and International Affairs John F. Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, s.29.*
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, 8.Baskı, Bursa MKM Yayıncılık*
- Arıdemir, H. (2016). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / *Dumlupınar University Journal of Social Sciences Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016 / Special Number of Afro-Eurasia- December, s. 249-25*
- Aşık, A. (2010). Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6(12), 33-56.*
- Aydın M. (2004). "Europe's Next Shore: The Black Sea Region After EU Enlargement", *IIS Occasional Papers, No. 53, Paris, Haziran 2004 IIS Occasional Papers, No. 53, Paris, Haziran.*
- Aydın M. (2004). *Uluslararası İlişkiler / International Relations Vol. 1, No. 1 (Bahar / Spring 2004), pp. 33-60.*
- Baharçipek, A. ve Ağır, O. (2015). "Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması'nın Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi, (52), 29-47* BAŞER, A. (2010). "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)", *Karadeniz Araştırmaları, 6(24), 29- 42.*
- Balcı, Ali ve Kardaş, Tuncay. (2014). Realizm Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori Kavram ve Konular, Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, ss.87-88.

- Bebler, A. (2005). NATO and Transnational Terrorism. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 9(4), 159-175.
- Beitz, C. R. (1999). *Political Theory and International Relations*. Princeton University Press. s. 15-27.
- Blackwill, R. D. (1995). Braithwaite, R., & Tanaka, A. *Engaging Russia: a report to the Trilateral Commission*. Brookings Inst Pr.
- Bocutoglu, E. ve Koçer, G. (2007). Politico-Economic Conflicts in the Black Sea Region in the Post-Cold War Era. In OSCE Yearbook 2006 (pp. 110-121). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Bozkurt, G. Saynur (2011). "Security Policy of Turkey and Russia in the Black Sea Basin", *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz, Sayı 30: 1-13.
- Brzezinski, Z., & Tahtası, B. S. (1998). *Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, (2. Baskı), (Çev.) Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası İstanbul: İnkılap Kitabevi*.
- Buttanrı, B. (2004). *Bölgesel Güç Karadeniz*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.65.
- Bükülmez, B. (2007). "Küresel Güçlerin Karadeniz Stratejilerinin Önündeki Engel: Montrö", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Haziran, 193-216.
- Büyükakıncı, E. (2004). Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış, Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar. *E. Büyüka içinde, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, s. 137-163.
- Büyükakıncı E. (2003). "AB-Rusya İlişkilerinde Güvensizlik Olgusu", Der: Beril Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, 1. Baskı, İstanbul; Boyut Yayınları, s. 329.
- Canar, B. (2013). Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz, Ankara, Phoenix Yayınevi. s.114-162.
- Canar, B. (2012). Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 67.1, 49-80.
- Cafersoy, Nazım (2003). "Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi", *Stratejik Analiz*, C. 4, No: 37, s. 65-66.
- Cohen, S. B. (1994). Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an old Discipline. *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-First Century*, 15-48.
- Coşkun, B. D. (2001). Bulgaristan'la Yeni Dönem. *Ankara: ASAM Yayınları*.
- Çelikpala, M. (2010). Security in the Black Sea Region. *Commission on the Black Sea Policy Report*, 2, 23.
- Çelikpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, s.107
- Dağı, Z. (2002). Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü. *İstanbul: Boyut Kitapları, Birinci Baskı*.s.132-148
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. Yenyüzyıl Yayınları.
- D'encausse, H. C. (2013). *İki Dünya Arasında Rusya*. Ötüken, s.34-257.

- Dilek, M. S. (2015). Rusya Federasyonu'nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, s.245-272
- Eralp, A. (1996). Devlet, Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar. *Ankara, İletişim*.s.71-89
- Erol, M. S. ve Demir, S. (2012). Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek. *Gazi Akademik Bakış*, 6(11). 17-33.
- Erol, M. S. (2015). Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. *Gazi Akademik Bakış*, 9(17), 261-277. s. 270-273.
- Erol, M. S. ve Şafak O (2012). "NATO ve Kriz Yönetimi", *Krizler ve Kriz Yönetimi*, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeği (Ed.), Barış Platin, Ankara, s. 358-362.
- Erol, M. S ve Amirbek, A. (2014). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın çevre ve Orta Asya. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 14(1), 155-178.
- Felkay, A. (2002). *Yeltsin's Russia and the West*. Greenwood Publishing Group.
- Gha, (2016). <http://qha.com.ua/tr/Romanya'dan-Yeni-NATO-Filosu-Teklifi>. Siyaset/Romanya-danyeni-nato-filosu-teklifi/142648/ Erişim Tarihi:(18 Mart 2020).
- Golts, A. (2014). Are Color Revolutions a New Form of War. *The Moscow Times*, 2.
- Gomart, T. (2006). "L'UE et La Russie: Un Equilibre A Trouver Entre Geopolitique et Regionalisme", Institut Francais Des Relations Internationales Programme de Recherche Russie, 1-23.
- Gündeniz, C. (2009). Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü. *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumu*, 207-260.
- Günel, K. (1994). Coğrafyanın Siyasal Gücü: İstanbul. *Edebiyat Fakültesi Basımevi* s.16-38
- Güneş, B. (2016). Rusya'dan NATO'ya Dev Gövde Gösterisi. <https://www.aydinlik.com.tr/rusyadan-natoya-dev-govde-gosterisi> Erişim Tarihi (18.03.2020)
- Hagan, C. B. (1942). Geopolitics. *The Journal of Politics*, 4(4), 478-490.
- Headley, J. (2003). Sarajevo, February 1994: The First Russia-NATO Crisis of the Post-Cold War Era. *Review of International Studies*, 209-227.
- Herd, G. P. (2001). Russia and The Politics of Putinism'. *Journal of Peace Research*, 38(1), s.107-112.
- Herwig, H. H. (1999). Geopolitik: Haushofer, Hitler and Lebensraum. *The Journal of Strategic Studies*, 22(2-3),s.218-241.
- Hesenov, E. (2005). "Müasir Beynıxalq Münasibetler ve Azərbaycanın Harici Siyaseti". Maarif yayın evi, Bakü.
- Hobbes, T. (1994). *Leviathan: With Selected Variants from the Latin Edition of 1668* (Vol. 8348). Hackett Publishing.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*, Semih Lim (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hoffman, F. (2009). "Hybrid Warfare and Challenges", *Joint Force Quarterly* 52, 1st Quarter, s. 37.

- Holdar, S. (1992). The Ideal State and the Power of Geography the Life-Work of Rudolf Kjellén. *Political Geography*, 11(3), 307-323.
- Hook, S. W. ve Spanier, J. W. (2014). *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşından Günümüze*. İnkılap Yayınevi.
- İlhan, S. (1995). Jeopolitik Gelişmeler ve Türk Dünyası. *Avrasya Etüdları*, 2(5), 23-37.
- İlhan, S. (1993). *Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği* (Vol. 134). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- İlhanlı, M. (2014). *George Frost Kennan*. <http://www.tuicakademi.org/george-frost-kennan/> (25 Ekim 2017).
- İsmayıl, E. (2015). Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini.
- İsmayilov, E. (2013). 21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya Ve Orta Asya Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 1 (1) , 87-105
- İşcan, İ.H. (2004). Uluslararası İlişkiler/ *Uluslararası İlişkiler / International Relations* Vol. 1, No. 2 s. 47-7
- İşcan İ.H. (2004). "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler*, C.1, s.2 66.
- İşyar, Ö. G. (2004). "Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncenin Gelişimi ve Temel İlkeleri", *doğu- batı*, 7/25 s. 179-219.
- Jackson, P. B. (2006). "The Soft War in Europe's East" The Caucasus has become the new Balkans-a forgotten region where an old, hostile empire chafes against less powerful peoples, 12.10.2006, [http://www.weeklystandard.com/the-soft-war-in-europes-east/](http://www.weeklystandard.com/the-soft-war-in-europes-east/article) article.
- Jouanny, J. R. (2017). Putin Ne İstiyor? çev. M. Öztürk, *İstanbul: İletişim Yayınları*.
- Kamalov, İ. (2008). *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi s 7-45
- Kanbolat, H. (2007). Kanbolat, H. (2007). Türkiye, Karadeniz'de Yeni Ufuklara Yelken Açmak İstiyor. *Avrasya Dosyası*, 13(1).s.73-102.
- Karabulut, B. (2005). *Strateji-Jeostrateji-Jeopolitik*. Platin Yayıncılık.
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya* (Vol. 4). International Strategic Research Organization (USAK), s.230-245
- Kemaloğlu, İ. 21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s. 1-14.
- Keskin, M. (2015). Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus dış politikası: Ukrayna Müdahalesi, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2, s.45-62
- Klinke, I. (2009). "Five Minutes For Critical Geopolitics: A Slightly Provocative Introduction" ,Exporing.
- Kobrinskaya, I. (2008). The Black Sea Region in Russia's Current Foreign Policy Paradigm. *Ponars Eurasia Policy Memo*, (41).
- Koçer, G. (2007). Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye. *Gazi Akademik Bakış*, (01), s.195-219.

- Kubicek, P. (1999). Russian Foreign Policy and the West. *Political Science Quarterly*, 114(4), s.547-568.
- Kumárova, K. (2006). Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası (1991-2005). *Yüksek Lisans Tez Çalışması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Kurt, S. (2015). NATO ve AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Politikaları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (31), s.403-419.
- Kut, Ş. (1997). Makedonya -Yunanistan Anlaşmazlığının Boyutları. *Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan (yay. haz.) Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar İstanbul: Bağlam Yayıncılık*.
- Lieven, A. (1999). Ham-Fisted Hegemon: The Clinton Administration and Russia. *Current History*, 98(630), s.307.
- Lynch, D. (1999). *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: The Case of Moldova, Georgia and Tajikistan*. Springer. s.38
- Machiavelli, N. (1984). *The Prince*, New York, Oxford University Press, s. 59-60.
- Mackinder, H. J. (1942). *Democratic Ideals and Reality: A study in the Politics of Reconstruction*. DIANE Publishing, s. 262.
- Mackinder, H. J. (1942). *Democratic Ideals and Reality: A study in the politics of reconstruction*. DIANE Publishing, s. 150.
- Mahan, A. T. (1900) *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Boston, Little-Brown, s. 28-81.
- Mamadouh, V. D. (1998). Geopolitics in the Nineties: One Flag, Many Meanings. *Geo Journal*, 46(4), 237-253.
- Matiyçik Y.(2004). *Sostoyanie, Riski, Perspektivi, Tsentral Naya Aziya İ Kavkaz*, İzdatelstvo Norma, Moskova, 2004.
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics* W.W. Norton & Company Newyork, s.2-5.
- Memmedov, A. Y. (2009). *Gürcistan Ve Kırgızistan'da Yönetim Değişikliğinin Nedenleri ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı).
- Morgenthau, H. (1978). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, Fifth Edition, Revised*, New York: Alfred A. Knopf, s. 4-15
- Nureş, N. (1998). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi Kuruluşu, Hedefleri, Faaliyetleri Hakkında Belgeler“, *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, der.: Alâeddin Yalçınkaya, İstanbul:Bağlam,s,193-214*.
- Oktay, E. G. (2006). Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, s.149-179.
- Onay, Y. (2002). *Rusya ve Değişim: Yaşar Onay*. Nobel. s.50-112
- Onay, Y. (2008). *Rus Stratejisinin Mimarları*. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık. s.195

- Ogan, S. (2008). “Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz ve Montrö Anlaşması”, TÜRKSAM, 02.09.2008, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/449-kuresel-mucadelenin-yenirekabet-alani-karadeniz-ve-montro-anlasmasi> (28.07.2016).
- Ökten, K. (2008). ‘*Montreux Boğazlar Sözleşmesi*’, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, s.7
- Özçelik, S. (2014). “Karadeniz’deki Rus ve ABD Güçlerine Uzman Bakışı”, TÜRKSAM, 07.03.2014, <http://www.turksam.org/tr/haberin-yorumu-detay/978-karadeniz-deki-rus-ve-abd-guclerine-uzmanbakisi>
- Özlem, K. (2007). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Romanya'nın Dış Politikasında Batı Dünyası ve Türkiye'yle İlişkiler. *Karadeniz Araştırmaları*, (12), s.35-47
- Pamir, N. (2007). Karadeniz; Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı. *Avrasya Dosyası*, 13(1), s. 243-262.
- Peimani, H. (2009). *Conflict and Security in Central Asia and The Caucasus*. Abc-Clio.
- Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Platin.
- Pukhov, R. (2015). Nothing ‘Hybrid’ About Russia’s War in Ukraine. *The Moscow Times*, 27.
- Rende, M. (2010). “Strategic Implications of Security in the Black Sea Area”, Ito Kenichi (Ed.) “*Report of The Third Japan-Black Sea Area Dialogue on “Prospects of Changing Black Sea Area and Role of Japan”*”, *The Global Forum of Japan*.
- Rutland, P. (1996). Russia's Unsteady Entry into The Global Economy. *Current History*, 95(603), 322.
- Sandıklı, A. İ., & Elnur–Gafarlı, O. (2014). Kafkasya’daki Gelişmeler ve Türkiye. *Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Bilgesam Yayınları, Ankara*.
- Spykman, N. J. (1942). Frontiers, Security, And İnternational Organization. *Geographical Review*, 32(3), 436-447.
- Sharkov, D. (2014). Russian Navy to Focus Strategy on Arctic Zone and Black Sea.
- Semercioğlu, H. (2016). Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 188-202.
- Sempa, F. P. (2002). *Geopolitics: from the Cold War to the 21st Century*. Transaction Publishers.
- Sezer, D. B. (1996). Evolving Balances in the Black Sea Region. *Seminer on Russia and the Nis, Minutes*, 29-31 Mart 1996, 48-52.
- Sezer, D.B. (2015). The Changing Strategic Situation in the Black Sea Region, http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/03_jb00_26.pdf, s.5
- Sherr, J. (2008). Security in the Black Sea Region: back to Realpolitik? *Southeast European and Black Sea Studies*, 8(2), 141-153.
- Slowe, P. M. (2015). *Geography and Political Power: The Geography of Nations and States*. Routledge.

- Stoltenberg, J. (2016). The Secretary General's Annual Report 2014. NATO, at https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_01/20150130_SG_AnnualReport_2014_en.pdf (accessed 20 September 2018).
- Şahin, İ. (2016). <http://www.milliyet.com.tr/natofilosu-karadeniz-de-kriz-dunya-2263835/>, NATO Filosu Karadeniz'de Kriz Çıkardı. Erişim Tarihi(18.03.2020).
- Şen, O. (2014). Klasik Realizmin Güvenliğe Bakışı ve Kökenleri içinde *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*, Derleyen: Emre Çıtak ve Osman Şen, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss.24-31.
- Şen, İ. G. (2003). *Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi* (Master's thesis, Anadolu Üniversitesi).
- Talas, E. (2005). "Bulgaristan'ın Karadeniz Politikası", *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya (Ed). Ankara: Platin Yayınları, ss.79-101.
- Tanrısever O. F. (2007). "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Avrasya Dosyası Karadeniz'in Jeopolitiği Özel Sayısı*, Cilt 13, Sayı 1, Ocak-Şubat-Mart-Nisan, s. 174.
- Tellal, E. (1997). "Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden Rusya Federasyonu Komünist Partisi'ne", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXI/204, s. 34-38.
- Tezkan, Y. (2001). Rusya Federasyonu'nun Milli Güvenlik Konsepti. *Stratejik Araştırmalar Dosyası, Yıl, 3*, 63-70.
- Tezkan, Y. ve Taşar, M. M. (2002). *Dünden Bugüne Jeopolitik*. Ülke Kitapları, s.45-50.
- Tezkan, Y. (2005). Jeopolitikten Milli Güvenliğe. *İstanbul: Ülke Kitapları*.
- Thompson, K. W. (1985). *Moralism and Morality in Politics and Diplomacy* (Vol. 1). Univ Prof Amer.
- Torbjorn, L. K.(1992). *A History of International Relations Theory*, An Introduction, Manchester, Manchester University Press, s. 235.
- Treisman, D. (2011). *The Return: Russia's Journey from Gorbachev to Medvedev*. Simon and Schuster.
- Tsintzade, I. (2004). Cooperative Efforts in the Black Sea Region. O. PAVLIUK içinde, *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, s.27-60.
- Thucydides. (1881). *History of Peloponnesian War*, Benjamin Jowett (Çev.), Londra: Oxford University Press.
- Tuathail, G. Ó. & Toal, G. (1996). *Critical Geopolitics: The politics of Writing Global Space* (Vol. 6). U of Minnesota Press.
- Tuathail, G. O. (2002). *Rethinking of Geopolitics*, Routledge, Londra.
- Umbach, F. (2000). Russia As a 'Virtual Great Power': Implications For Its Declining Role İn European And Eurasian Security. *European Security*, 9(3), 87-122.
- Ural, A. (2009). "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Projesi ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Akademik Orta Doğu*, C.3, s. 135.

- Uzgel, İ. (2006). “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”, Baskın, Oran (Ed.): *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II: 1980-2001, İstanbul: İletişim Yayınları, 519-523.
- Ülger, F. (2006). Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region. *Yale J. Int'l Aff.* 2, 57, s.58-63.
- Vergil, H. (2014). 1. Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu Sunuş, I. KBEPAS, 014, s.IX, <ftp://ftp.sakarya.edu.tr/KUTUPHANE/karadenizbalkan.pdf>, (Erişim tarihi: 18.02.2020)
- Viotti, P.R. ve Kauppi, M. V. (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. Çev. Metin Aksoy. Nobel Yayıncılık
- Yatin, G. (2009). “Yaşayan Bir Organizma Olarak Devlet: Friedrich Ratzel”, Batı’da Jeopolitik Düşünce, Ankara: Orion Kitabevi, 35-54.
- Yılmaz, S. (2007). “Karadeniz’de Değişen Dengeler ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, (15), s. 45-66.
- Yılmaz, S. (2015). “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*. S.34, 111-120.
- Zarakol, A. (2012). *Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi* (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Winrow, M. G. (2005). “Energy Security in the Black Sea-Caspian Region”, *Perception*, 10, (3), 85–98.

İnternet Siteleri

<http://mondediplo.com/blogs/pipeline-chess-across-the-black-sea>,Erişim Tarihi (13.03.2020)

<https://slideplayer.biz.tr/slide/2924478/> Erişim Tarihi (11.05.2020)

<https://slideplayer.biz.tr/slide/2924478/> Erişim Tarihi (11.05.2020)

<http://www.dunya48.com/haluk-dural/32052-jeopolitik-ve-dunyanin-yeniden-paylasimi1> Erişim Tarihi (18.05.2020)

<https://www.turktoyu.com/rusya-kirim-da-rus-nufusunu-cogaltiyor> Erişim Tarihi (22.05.2020)

http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf Erişim Tarihi (19.05.2020)

<https://www.researchgate.net/profile/Cagdas-Duman/publication/322701816/figure/fig3/AS:631578346663985@1527591420976/figure-fig3.png> Erişim Tarihi (13.01.2020)



ÖZGEÇMİŞ

Abdullah Yıldız, 1992 yılında Van Merkez ilçede doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Karahan Köyü İlköğretim Okulu'nda tamamladıktan sonra lise eğitimini Van Atatürk Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. 2016 yılında Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (%100 İngilizce) Bölümü'nden mezun olan Yıldız, 2017 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Aynı zamanda İstanbul'da altın şirketinde tercüman olarak çalışmakta olan Yıldız, 2020 yılında Dr. Öğretim Üyesi Övgü Kalkan Küçükşolak danışmanlığında 'Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz Jeopolitiğinin Rusya ve NATO Çerçevesinde İncelenmesi (1990-2018)' başlıklı tez çalışmasını tamamlamıştır.

